



د لوړو زده کړو وزارت
کابل پوهنتون
د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکوال: پوهاند گل رحمن حکيم

د اروا پوهنې ښوونځي (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)



Ketabton.com

د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور) د خپرونو خانګه، خپرني لړۍ-۱۷

د لوړو زده کړو وزارت

د کابل پوهنتون

د ښوونې او روزنې پوهنځی

د اروا پوهنې ښوونځي

ليکونکی: پوهاند گل رحمن حکيم

د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد

۱۳۷۸ هجري لمريز د کب مياشت / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د کتاب پښندنه

د کتاب نوم : د ارواپوهنې ښوونځي

ليکوال : پوهاند گل رحمن حکيم

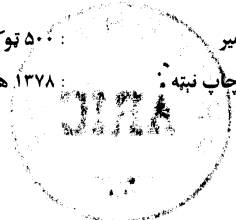
ليکگر : صديق الله بدر

خپرونکی : د کور د خپرونو خانګه

مهتمم : ډاکټر محمد فرید بزګر

شمير : ۵۰۰ ټوکه

د چاپ نېټه : ۱۳۷۸ هجري لمريز - کب / ۱۴۲۰ هجري سپوږميز



سريزه:

دا کتاب چې د «ارواپوهنې ښوونځي» تر عنوان لاندې ليکل شوې دى، زما د زيار او هاند نتيجه ده چې وروسته د کلونو تدريس تاليف او د ارواپوهنې د بيلابيلو منابعو له مطالعې څخه، د محرمو پوهانو او مينه والو حضور ته وړاندې کيږي.

دا اثر د لومړي ځل لپاره په ۱۳۷۰ لمريز کال کې، د ښوونې او روزنې د ارواپوهنې د درېيمو ټولگيو لپاره وليکل شو.

دا دى هغه اثر د ځينو اصطلاحاتو او کمي او کيفي بدلون سر بېره د يوې مسبوطي سريزې په زياتولو سره، په اوسني شکل واوښت. هيله ده چې په راتلونکي چاپ کې د نورو اصطلاحاتو، نوې طرحې او نظرياتو زياتولو سره توفيق زما په نصيب شي.

په حقيقت کې د «ارواپوهنې ښوونځي» او پديدې په هر وخت کې بشري ټولني او په خاصه توگه د څيړونکو او روزونکو د پام وړ وي، له دې رڼې لرغونې زمانې څخه فيلسوفانو او ټولنپوهانو ارواپوهنه د ټولني د فرهنگي او ادبي او پر مخکښ لپاره يو بنسټيز عامل گانده او په دې گروهه وو چې د ځان او په عامه توگه پرته دانسان له پيژندلې، نشو کولای د هيواد او ټولني د پر مخکښ او لوړتيا انتظار ولرو. د دې منظور د سرته رسولو لپاره د نړۍ نامتو پوهانو

د «ارواپوهنې د ښوونځيو» د موضوع ټاکنې او څېړلو د طريقو لپاره
ځانگړي وړاندیزونه کېدلي. بېخ په ذهني د سپين، د طبيعت
په سپېلو او ځينو به په ذهني تصوراتو تاکيد کاوه.

په شلمه پېړۍ کې ارواپوهان په دوو ډلو ويشل کيږي ځينې
د تجربې ارواپوهنې او ځينې د علمي او منطقي ارواپوهنې پلويان
گرځي. دا پېړۍ بايد د اروايي (سروايي)، سررځيز د پراختيا او پرمختگ
دوره وشميرل شي ځکه چې دې پېړۍ د فوولسمې پېړۍ د دوهمې
نيمې څخه بيا تر ۱۹۱۲ پورې په ډيرې ځپکټيا سره، وده او پراختيا
وموند، خپلې څېړنې يې په علمي بنسټ پيل او د زده کړې پروگرامونو
ته يې لاره خلاصه کړه.

ليکنې زيار ايستلی چې د هر ښوونځي موضوع او د څېړنې
او مطالعې طريقه په لنډه توگه توضيح او بيان کړي.

ددې کتاب سريزه فلسفي ارواپوهنه، د علمي ارواپوهنې د
پيل او پوهيد وپاره په نسبتاً لنډه ډول شرح کوي. بيا لومړی
څېړنکی د ارواپوهنې تاريخي سير بيا نوي، دوهم څېړنکی د تداعي
ښوونځي په هکله چې ډير لرغونی انگليسي ښوونځی دی او
ځينې مطالب يې لاتراوسه د تدريس وې دي په زړه پورې
تطبيقي مواد راټول کړي دي. درېم څېړنکی د شعور په هکله
د «چور بنسټ ښوونځی» تر عنوان لاندې د ذهني اجوروونکي
اجزاو او توکي رخصاص، په هکله معلومات وړاندې کوي.

څلورم څپرکي د عمل د اصالت ښوونځي دي ، دا ښوونځي د -
 شعور يا ذهن په کارول او اړيکي يې د چاپيريال سره څېړي .
 پنځم څپرکي د سلوکي ښوونځي موضوع ده چې په ځانگړي ډول
 حرکت او د فعاليت کنټرول او اټکل دي . په علمي طريقه ترڅېړنې
 لاندې نيسي . شپږم څپرکي د روانکاوۍ تر عنوان لاندې شعور
 په دوه ډوله يا برخو وېشي او د ظاهري سلوک اصلي عوامل
 د شعور په تياره برخه کې لټوي . اووم څپرکي د ارواپوهنې
 دريم بُعد يا دريم قوت « د بشري او واپوهنې » تر سرليک لاندې
 د انسان د سلوک او فعاليت په هکله ، د تجربتي او عملي ارواپوهنې
 د اصولو او قوانينو په کارولو سره معلومات وړاندې کوي .

د درنولو ستونځي د اسانتيا په خاطر زيار ايستل شوي
 چې د ارواپوهنې د اصطلاحاتو معادلې کلمې په انگليسي ، د
 مخونو او د کتاب په پای کې د يري مجموعې په توگه په الفبايي
 ترتيب وليکل شي .

په پای کې له محترم اسعيل يون اړه ديق الله بدي چې د کتاب
 په ترتيب کې او همدا رنگه له ميناغلي فريد بزرگنه چې په چاپ
 او خپرولو کې يې خاصه پاملرنه کړې ، د زړه له کوي مننه
 کوم .

په درنښت
 گل الرحمن حکيم

پ

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنيزو اثارو خپرول د يوې ژبې او ملت د ودې او پرمختگ لپاره ډېر مهم دي. هغه وخت چې پر كابل پوهنتون د جگړې ناتار نه و خور شوی، نو گڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي كتابونه، مجلې او نور پوهنيز كتابونه يې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلينو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنيزو تجربو او معلوماتو په زياتون كې يې كارنده رول درلود. د جگړې له كبله د كتابونو او پوهنيزو اثارو خپرول په تېه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حكيم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو كلونو په بهير كې د چاپ جوگه نه شو.

دا اثر چې د اروا پوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر يو شمېر نورو، اروايي مسايلو بحث كوي، د كابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي كې د يو درسي كتاب په بڼه تدرسيده، چاپ يې د نوموړي پوهنځي محصلينو ته خورا مهم و. د دغې اړتيا له كبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حكيم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وكړې. استاد د دې كتاب يوه لاسكېلې نسخه ما ته راکړه. ما د هېواد خوان ليكوال او شاعر ښاغلي صديق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مينه په وړيا ډول دا كتاب خطاطي كړ.

د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تكړه ليكوال او روغتيا پال ښاغلي ډاكټر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي كتابونو له خپرلو سره ډېره زياته مينه لري او تر اوسه يې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنيز كتابونه چاپ كړي دي، هيله وكړه، ښاغلي ډاكټر فرید بزگر زموږ هيله پوره كړه او دا پوهنيز كتاب يې پخپل لگښت چاپ كړ.

زه د كابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلينو او پوهاند صاحب گل رحمن حكيم ته د دغه كتاب د چاپ له امله مبارکي وايم او له ښاغلي صديق الله بدر او گران ډاكټر فرید بزگر څخه ډېره مننه كوم چې دا كتاب يې د چاپ جوگه كړ.

په مينه او درناوي

د پوهنيزو او ادبي كتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنگي بډاينې ليوال

پوهنيار محمد اسمعيل يون

۱۳۷۸ ل/م ۱۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

د خپرونکې سریزه

په خپله ژبه د پوهنيزو موادو (کتابونو، مجلو، ورځپاڼو، رسالو، څېړنو، اخبارونو، قاموسونو، اطلسونو، او نورو) نه موجودیت د دې سبب شوی چې افغانان نورو ژبو ته مخه کړي، که د دوی مجبوریت او اړتیا په خپله ژبه رفع شي، هيڅوک به بلې ژبې ته ترجیح ور نه کړي. پوهه او د پوهې زده کړه دوامداره اړتیا ده، هيڅوک نه شي ویلي چې گوندی ما فلانی کتاب او یا کتابونه ولوستل او اوس زه په هر څه پوهیږم. په دې مانا چې په یو کتاب یا یو څو کتابونو کې ټوله نننۍ پوهه نه شي راټولیدي. حتی د یوې ځانگړې څانگې یوه کوچنۍ برخه په یو یا څو محدودو کتابونو کې نه شي راټولیدي. د بېلگې په ډول، همدا ارواپوهنه به په نظر کې ونیسو، او یا همدا ستاسې په لاس کې کتاب به په نظر کې ونیسو، دا یوازې د ارواپوهنې د ښوونځیو په هکله غږیږي، خو د ارواپوهنې نورې برخې لکه د ویرې ارواپوهنه، د خوب ارواپوهنه، د هوسنیارتیا اروا پوهنه، د ماشوم ارواپوهنه، جنسي ارواپوهنه، د ښځو ارواپوهنه، د بلوغ د وخت ارواپوهنه، د جگړه خپلو وگړو ارواپوهنه، د وجود ژبه، د رنگونو ارواپوهنه، د مجرمینو ارواپوهنه، مصنوعي خوب او داسې په سلگونو نورې څانگې یې په یو کتاب کې راټولول ناشونی کار دی. نو افغانانو ته هم په مختلفو ساحو کې په مختلفو سوبو د پوهنيزو موادو اړتیا ده.

له بده مرغه په دې اوږده تپل شوې جگړه کې چې زموږ د کور کولې له سولو پرته یې زموږ ټوله شتمني له خاورو سره خاورې کړه زموږ ټول د زده کړې کره سیستم هم گډوډ شو. اوس باید ټول افغانان لاسونه سره راوغاړي او د خپل هېواد د بیا رغولو ته ملا وتړي، او په ځانگړې ډول د هېواد د ملا تیر او که ووايم بنسټیز عنصر یعنې پوهې ته ځانگړې پاملرنه وکړي. دا کار په یوازې ځان نه کیږي، لکه چې مخکې مې وویل افغانان باید سره لاسونه وړکړي او هر څوک د خپل وس په اندازه په خپل مربوط کار کې ونډه واخلي، چې دا کتاب د دغه عمل ښه بیلگه ده. قدرمن پوهاند صاحب د کتاب د لیکلو دروند بار په غاړه واخیست، ښاغلي صدیق الله بدر په خپلو هنر زیږونکو گوتو خطاطي کړ، د پوهنيزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې لیوال ښاغلي محمد اسمعیل یون په وسیله کتاب ما ته راوړسید، او موږ هم د خپلو ډیرو محدودو امکاناتو څخه په استفادې کتاب چاپ کړ، یانې هر یوډ خپلې وسې کار وکړ، او دا کتاب یې د چاپ جوگه کړ.

قصه نوره نه اورډوم، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې خوږو محصلينو او دروند او قدرمن پوهاند صاحب گل رحمن حکيم ته د دې په زړه پورې کتاب مبارکي وایم، او په ټوله افغاني مینه یې د افغانستان د زده کړې او پوهې لوی کانون د کابل پوهنتون ته، چې ډیرې سختې شپې ورځې په تیرې شوي دي، ډالۍ کوم.

په دې هیله چې د دې کتاب هر لوستونکی دومره ستر شي، چې نور افغانان په ویاړ ووايي، چې فلانی افغان دی، د سترگو تور محصله ستاسې د پوهنځي په څنگ کې د افغان سید جمال الدین مقبره ده، هغه یوازې د افغانانو ویاړ نه بلکې د سیمې ویاړ ی. زه غواړم چې د دې کتاب هر لوستونکی د سیمې ویاړ شي.

په خورا درنښت

ډاکټر محمد فرید بزگر

د ختيځ د بیا رغونې (کور) مشر

نیولیک

- ۱۱) لومړی څپرکی
- ۱۱) فلسفي ارواپوهنه
- ۱۴) سقراط
- ۱۵) افلاطون
- ۱۷) ارسطو
- ۱۳) اپیکور
- ۱۳) زنون
- ۱۶) دوهم څپرکی
- ۱۶) د علمي ارواپوهنې تاريخي سير
- ۱۶) لومړۍ مرحله
- ۱۷) دوهمه مرحله
- ۱۷) درېيمه مرحله
- ۱۹) د علمي طريقې نېمگيتيا
- ۲۰) د نوي سيستم يا فکر پيدايښت
- ۲۲) د ارواپوهنې د بنوونځيو فهرست
- ۲۴) دکارت
- ۲۴) هابېس

- ۲۶۱ د نولسې پيرۍ اروا پرهنه
- ۲۳۱ در پيم څپرکي
- ۲۳۲ د تداعي د اصالت لرونکي بنوونځي
- ۲۷۱ د اصالت تداعي مخکښان
- ۲۹۰ د اصالت تداعي متاخر بنوونځي
- ۳۹۰ د هربارت
- ۴۲۰ د هربارت د پيدا ايست له نظريې څخه گټه
- ۴۳۰ د زده کړې مرحلې د هربارت له نظره
- ۴۵۰ د ابينگهوس د تداعي نظريه
- ۵۰۰ د اصالت تداعي نني بنوونځي
- ۵۱۰ تارندايک
- ۵۶۰ د پاو لوف شري
- ۵۸۰ څلورم څپرکي : د شورجودکي بنوونځي
- ۵۸۰ د اروا پرهنې جبر بندي بنوونځي
- ۶۳۰ د تيمپنر د عقايد و اصول
- ۶۸۰ د عمل د اصالت بنوونځي
- ۶۹۰ د جميز انگل څپرهنه
- ۷۲۰ د ژوند د بقا اصل
- ۷۴۰ د جان ديوي د څيړنو طريقته
- ۷۸۰ ادراک د جان لاک له نظره

- ۸۲ د ویلیام جیمز او واپوهنه
- ۸۹۰ پنجم خپرکی
- ۸۹۱ د سلوک د اصالت سنوونجی
- ۸۹۲ د واپسن سلوکی نظریه
- ۹۵ د سلوک علم د سکینز له نظره
- ۹۹۱ د طبیعت او انسان اړیکې
- ۹۹۲ د جبر او سلوک زابطه
- ۱۰۵ د شپږم خپرکی
- ۱۰۵ د دگشتالت سنوونجی
- ۱۰۵ د دگشتالت څرنګوالی او اهمیت
- ۱۰۶ د شکل او ځمکې نقش
- ۱۱۱ د دگشتالت د سنوونجی قوانین
- ۱۱۱ د دجامعیت یا تعادل قانون
- ۱۱۳ د دمجاورت قانون
- ۱۱۳ د دمشابھت قانون
- ۱۱۳ د دپیوستون قانون
- ۱۱۴ د دنیک پیوستون قانون
- ۱۱۴ د زده کړه دگشتالت له نظره
- ۱۱۵ د دادرک اهمیت په گشتالت کې
- ۱۱۶ د دپصیرت نقش

- (۱۱۶) دد سلوک اوزده کهرې اریکې
(۱۱۹) د ژوند فضا
(۱۲۱) د وایف چا پیر پال
(۱۲۳) اووم خپرکې
(۱۲۳) د روانکاوۍ بنوونځی
(۱۲۷) اتم خپرکې
(۱۲۷) د اروا پوهنې دریم قوت
(۱۲۷) هیوما نیزم
(۱۳۸) بشري اروا پوهنه
(۰) اصطلاحگانې
(۱۳۳) احنئون

لومړی څپرکی

سریزه :

فلسفي ارواپوهنه

لرغونو پر نانيانو په خاصه توگه له سقراطه څخه دمخه فيلسوفانو علم دکاښتو په پيژندلو پيل کړي . دوی زيار ايسته چې دنړۍ راز درک او لومړی جوړونکې ماده يې پيداکړي يا په بل عبارت له سقراط نه دمخه فيلسوفانو غوښتل پوه شي چې او وويني چې نړۍ له څه شي څخه جوړه شویده .

هر يو فيلسوف د يوه آر (اصل) پر اساس يوله دغو موادو څخه لکه اوبه ، هوا ، او راو خاوره دکاښتو دکوچنۍ نړۍ اولومړي واحد په توگه وپيژانده اولومړی عنصری سيستم يې رامينځته کړ دې فيلسوفانو به دا انگيرله چې دخارجي جهان ظاهري بڼه او صورت ترکيبي جنبه لري او د پېچلي معلوميزي ، څوکه تحليل او تجزيه شي نوساده او آسانيزي . دې پوهانو به دا ادعا هم کوله چې مونږ خارجي جهان هغه وخت پيژندلی شو چې ترکيبي واحد ونو ته يې ورگڼېدو د همدې گروهې (عقيدې) پر اساس فزيکي څيړنې پيړۍ پيړۍ داتم په حريم کې پاتې شي ، بيولوژي

دهر ژوندی موجود (ارگانیزم) جوړونکی واحد ته سلول یا ژونکه
چیرې، وویلې او د ارواپوهنې د فیلسوفانو له اصولو سره
ساده تصور، احساس او د بنیاد م سلوک، د ذهن د جوړې ونکې
واحدونه، اصلي اړ (موضوع) نه ده، بلکې هغه شریکه طریقه
ده چې په ټولو کې باید یو ډول وي. دوی په دې باور و چې
که موږ پوره شوې پنځ (طبیعت) له ساده اړیکو څخه جوړې
شوی دی، نو کولای شو چې د ترکیب (اجزاو) د ترکیبولو
طریقه یې هم پیدا کړو او که اجزاوې ولرې نو کولای شو چې
ټولې (کل) هم د اجزاو له ترکیب څخه جوړې کړو.

بله پوښتنه چې د فیلسوفانو ذهن او یا ملرنه ځان ته
راگرځوله دا ده چې څنگه کولای شو په حال او احوال وپوهېږو او
پېژندل کولای پیدا کړو، دې پوښتنې په لومړي سر کې روحی او
رواني بڼه نه درلوده او مطلب یې دا نه و چې څنگه زده کړه
کوو، بلکې د پوهې صحت او اعتبار متوجه وه. خو په دې
فلسفي بحث ورو ورو د ارواپوهنې د بحثونو لپاره لار پرانستله
او دا پوښتنه را منځته شوه چې څنگه زده کړه او پېژندل کولای
ترسره کېږي، همدا ډول بحثونه د دې سبب شول چې په
لوهونې یونان کې سوفسطایان را پیداشي. نو ویلای شو چې
سوفسطایان د معرفت د بحث مخکښ لارویان دي. دې ډلې
فیلسوفانو نوي اندونه او نظریات را منځته کړل. په لنډ ډول

بايد وراير چي همدي د فلسفي بحث او علمي اړيکو ته چي دکاښنا تو او
بهرني نړۍ په هکله و ، بدلون ورکړي او د انسان په باب يې راو
-گرځاوه چي عامه توگه دا يوه اړوايي يا رواني څيړنه توجهيه او
تعريفولای شو . دې پوهانو ، فلسفه د وسيلې په توگه وشميرله
او په دې باور شول چي نور بايد د ژوند او هغې پايلې په هکله چي
دهيات په فلسفه کې نقشېته ده و غږيزو . نوځکه خطا يې تدريس
ديوي وسيلې او د ژوند د تجربې په توگه پيل شو . د همدې
فلسفي پر بنا د دې فيلسوفانو له منځه د خطا يې ډير تکړه مربيان
راپورته شول او د عقل او ذکاوت په تقادي او د علم او پوهې
په صحت او روغوالي يې پيل وکړ . خوله دې فيلسوفانو څخه ځينو
د گټې لاره غوره کړې ، زينت او څيړنې ، نرم او سنايسته او بد
او ناروايي ، نيک او تاروايي ، ښکاره او پريښودل ، دهغې ورځپاله
غوسېته سره سم ، سوسنظا يانو فصاحت او بلاغت د خطا يې سره
يوځای کړل . نو خطا به د ژوند غټه وسيله او د هغه وخت ډير
عالي هنر وگرځيد . دوی به ويلي چي مونږ رښتني علم ته نه رسيږو
نو بايد د ژوند په علم او همداسې په ټولنه کې دکاميابۍ او بریا
ليکرب په ران پوه او بريالي شو او د ابرياليتوب د خطا يې په فن کې
نقشېته دی دا نظريه لا اوس هم د ځينو تنيو اړوا پوهانو له
گروهي سره ورته والی لري .

دې نظريې سره سم د مسایلو عوارضو او تظا هر ته پاملرنه

راگرځي ، دوضي او جرياناتو پيژندنه د ژوند دکټور په خاطر معالجه او خپل کيږي .

سقراط : په دغه زمانه کې و چې سقراط (470 - 399 م) که څه هم له سوفسطايانو سره مخالف او دهغري خطاوي او تيروني به يې څرگندولې خو په يوه موضوع کې يې له هغو سره شريکه او مشترکه وجه درلوده ، هغه دا وه چې انسان خو ځان ونه پيژني دکاښنا تو په هکله بايد بحث او مناقشه ونه کړي دې ځای کې د سقراط موخه دا نه وه چې مونږ دنړۍ په احوال او علم نه شو پوهيډي . مطلب يې دا دی چې خلک بايد پوه شي چې درښتيا او حقيقت پيدا کول او کشف په ځان پيژندنه او دښو او خيڼ پالل انسان ته د پوره مقدمه او وسيله برابر وي چې دنړۍ حالات او وضع تحليل کړي . بل دا چې انسان بايد خپلو ممنوعو سره ژوند وکړي . نو ځان پيژندنه په ځيڼ و نه کې يو طبيعي امر او پدیده ده .

سقراط دا دعوه هم کوله چې انسان داسې پوهي ته اړتيا لري هکله چې همدا ډول پوهه انسان ته څو کمزوري چې خپله دنده وپيژني او پرهيزگاري وکړي . د سقراط په گروهه پرهيزگاري د پوهې معلول دی ، ټولې ناخوالي او بد بختۍ دناپوهی او جهل نتيجه او ثمره ده . سقراط عقیده درلوده چې پوهه د انسان په فطرت کې بالقوه وجود لري او د پيژندگلوي هسته په بدن کې موجوده ده ، بايد وده ورکړل شي .

سقراط به ويل چې انسان يراخلاقي موجود دی ، همدې وينا هغه يي ممتاز او مشخص شخصيت گرهولی و .

سقراط به ويل چې دانسان په تحليل کې بايد هغو اړيکو ته چې د همنوعانو او دولت سره يې لري پاملرنه وشي . دا نظريه په يوه لحاظ د ارسنيو سلوک پيژندونکو له نظر سره يوشانده حکه چې د سلوک د بنوونځي طرفداران پدې گروهه دي چې بايد دانسان د اخذې د دستگاه ارتباط له محيط سره وڅيړل شي ولي بايد پام ولرو چې د سلوکي بنوونځي پيروان د فرديا شخص فزيکي چاپيريال ته ډيره پاملرنه کوي ، خو سقراط تر هرڅه د مخه دانسان ټولنيز چاپيريال ته ډير علاقمند و .

په دې وروستيو کلونو کې د ارواپوهنې علم هم دا طريقه وړاندې کړې چې ټولنيزه اړيکه مهم گڼي او اخلاقي - مسلو ته پاملرنه کوي ، له همدې کبله ټولنيزه ارواپيژندنه را منځته شوه او لري نه ده چې د ارواپيژندنې په نومو برخو خپل سيري و غورځوي .

افلاطون :

پوهان پوهيزي چې د سقراط ډير منلی او لوی شاگرد افلاطون (428 - 347) دی . که فلسفه په مشايې او اشراق وپيژنل شي نو افلاطون د دوهمې ډلې په سر کې راځي او مقام

یې لومړې دې ، دې لومړنی شخص دې چې د ذهن او مادې ، د بدن او
نفس تر منځ یې توپیر وکړ او ثنویت یې را منځته کړ . په بل عبارت
د انسان وجود ته یې د ثنویت په سترگه وکتل ، دا نظریه د تاریخ په
اوپن دوکې د فیلسوفانو د پاملرنې وړه وگرځیده او لا ویلی شو چې د
د فلسفې اساسي بحث پدې محور څرخېږي .

افلاطون عقیده درلوده چې د معقولاتو نړۍ د یرغالی نړۍ
د څو فر د کولای شي ځان پرې مشغول کړي او ډیر لومړی
بشري امکانات له نظره تیر کړي . افلاطون باور لري چې ده د معقو
لاتو په سیر او د بهرني نړۍ په مشاهده کې ، تصوراتو او اشیاو
ته پام وگرځاوه او د دوی تر منځ یې توپیر پیدا کړ . دې ادعا
کوي چې تصورات په عقل او شيان په حواسو درک او پېژندل
کېږي . دې وايي چې معقولې چارې معتبرې دي او محسوس
هغه دومره اعتبار نه لري دا اشاره هم کوي د معقول امور
کمال ته نژدې دي . او دکمال داسې حالت ښيي چې په هېڅ
ډول په محسوساتو درک وړ نه دي . د مثال په ډول د
ښایست تصور یې زیانه دی او همیشه وي خو ښایسته -
شيان په بل ارتباط ښایست لري ، دا تغیر کړي ، ناقص دی
او تلیا تي حالت نه لري . نوځکه د افلاطون په نظر کامل ، ثابت
مطلق او معتبر امورات ، عقلي امور دي او متغیر ، متحرک ،
ناقص امور چې محسوسات دي اعتبار نه لري .

په بله وینا واقعي نړۍ ، معقول عالم دی او محسوس عالم
هغه عالم صورت دی . ماده او شیان د تصور او محل دی .
افلاطون خپله له طبیعت دانسان څخه پیل او هغه یې دخپلې
اروا پوهنې د بحث مقدمه او سریزه وگرځوله . افلاطون وویل د
انسان د طبیعي اصیل استعدادونه درجه بندی کیدی شي . د
انسان تر ټولو اصیل استعداد د عقل او داخلي نړۍ عقل دی چې مخکې
یې سر دی . دوهم استعداد یې ، جرئت او نړۍ رتیا ده چې ځای
یې په زړه کې دی او دانسان بل استعداد شهوت دی چې په نس
کې ځای لري . افلاطون دا درې قوې د نفس اجزا گڼي ، نوځکه
د هغه عقاید د ذهني استعداد و نو د مکتب له طرفدارانوسره ور
دالی لري . همداسې افلاطون فردي توپيرونه او د افرادو د
استعداد و نو ترمنځ توپیر ، تشخیص کي او د جمهوریت په کتاب
یعني په مدینه فاضله کې یې یادونه وکړه چې افراد باید خپلو
استعدادونو سره سموکار ونوټه منصوب او وگمارل شي . نو د
اصل سره سم هغه خلک چې په عقلي لحاظ لنور و څخه لوی دي ، نو بیا
د حکومت په ډله او هغه خلک چې له نور و څخه نرمه و او ډیر جرئت
لري د جنگیانو په ډله کې داخل شي او هغه خلک چې په ژوند کې یې
له خوراک او خوب څخه په بل څه نه پوهیږي بیا یې د کسبیا نو
بنگرانو ، کارگرانو او مریانو ډله جوړه کوي . د افلاطون داروا
پیشنې یا اروا پوهنې دا اړخ په لویې اروا پېژندنې اغیزنه لري او

او علي اعتبار يې لږ دی .

منځکې مو اشاره وکړه چې که فلسفه په مشايي او اشراقي برخو وويشو نو فلاطرون داشراقي فلسفې د سر کې ده . نو اوس بډ يا دونه وکړو چې دهغه شاگرد يعنې **ارسطو** (384-322 ق) له يوه اړخ څخه دهغه رقيب او دهغه په مقابل کې ځای لري . ارسطو د مشايي فلسفې مشر او هغه څرک دی چې دنړۍ د خلکو د عقايد و او افکارو محور يې په کلوکو څرخولې دی .

دې پوه او عالم دخپل استاد نظر چې معقولات د بل عالم يا جهان څخه دی ، نه قبلوي او دا ادعا کوي چې ذهني يا عقلي امور هم د طبيعت په نظام کې د بل هر عادي امر يا پديدې په شان دی . که ذهن او ماده يو د بل سره توپير هم ولري نو هغسې توپير نه دی چې افلاطون يې وايي . د ارسطو په نظر نړۍ بايد د مادي او صورت په لحاظ ترجيه شي . ارسطو په بل لحاظ هم داستاد له نظر سره اختلاف پيدا کړي . ده دخپل استاد په خلاف چې -

حقيقت يې په کلياتو او معقول عالم کې لټاوه دخپل عمر د پير وخت د عالم مثل په څېر گانه او دايې ويل چې بايد عيني ، واقعي او طبيعي چارونه پاملرنه وشي نو ځکه د افلاطون نظر يې تبول نه کې اولاد هغه په ردولو او ابطال کې يې زيار وکيښ او په دې باور شو چې مادي او صورت ترمنځ دومره واټن نه شته اونه شوکولای هغه دواړه يوله بل څخه بيل اوجلا کړو ځکه چې يو

له بل سه تميلي او ددي يادونه يي هم وکړه چې صورت په مادي اجسام کې څرگنديږي او ځانگړي جوهر نه دي . ماده په بالقوه توگه صورت دی . د صورت جلوه په ماده کې يا په بله وينا دمادي او صورت اتحاد عبارت له حقيقي شي څخه دی . د مرمړ پېر بالقوه مجسمه ده ، او مجسمه صورت دی چې د مرمړ په ډېر کې څرگنديږي .

هغه تفسير او ترجمه چې ارسطو يې د علت د قانون په برخه کې لري دهغه له گره چې سرچې دمادي او صورت په برخه کې لري اړخ لگوي او نشي دې اړيکه لري .

ارسطو په دې گروهمه و چې صورت له مادي څخه جلا وجود نه لري خو يوه استثنا يې په دې برخه کې جاين شميرله . هغه دا وه چې ، کامل وجود ، غايي صورت او يا علت العلل ، مافوق دمادي له هستي څخه دی . نو ځکه بايد صورت محض وي او ځنکه چې ټول مادي چارې دخپل صورت د تشخيص لپاره ، په حرکت کې دي نو دا غايي صورت د ټولو مطلب او د ټولو امور و معبد دی او داسې هدف دی چې ټوله نړۍ يا جهان د هغه لورته په حرکت او تلابن کې دی . د دې اصل په بنياد ټول کسبي چارې حيرانې نفس او دانسان طبيعت د دې غايي د مقصد لورته په هڅو او څيړنو لگيا دي .

د ارسطو د اروا پوهنې يو له اصولو څخه چې د دې عصر

له اروا پوهې سره اړخ لگوي دا دی چې د مادي او صورت
نسبونه سره اوبدي او يوله بل سره اړيکي لري . ارسطو
د دې مطلب په ايضاح کې وايي که بدن له سترگې سره تشبه کړو
نو نفس يا روح يا اروا وليدو سره شباهت لري .

په بله وينا د بدن او اروا نسبت لکه دسترگې اوليدو -
نسبت داسې دی . د بدن شته والی د نفس په خاطر دی ، خو
د نفس هستي د بدن سره تړلې ده او يوازې د بدن په وسيله
کولای شو خپل تظاهرات څرگند کړي . اوس نو د نفس فعل
او انفعال د جسماني فعاليت سره يو دی . هماغسې چې ليدل
بې دسترگوله موجود څخه امکان نه لري ، د نفساني چارو
فعاليت پهم بې له بدن له شته والي څخه ممکن نه وي . د دې بحث
څخه دا پايله راوړي چې ارسطو په دې گروهه دی چې رواني
فعل او انفعالات ، جسماني جنبه لري او د بدن دستگاو پور
تړلی دی .

د نفس په هکله ارسطو په دې باور دی چې بلایه د فنا
نامونکي او منونکي چارو تر منځ توپير وکړو ، دی وايي چې
جسي فعل او انفعال د بدن په نيسي سره له منځه ئي يښي
وچرې د بدن د غړو په ژوند چلند کې تړاو لري .

خو د انسان په بدن کې فعاله ذکاوت او هورنيايي هم
شته چې فعل او انفعالات ئي په بدن پورې اړه نه لري .

د انسان د هستۍ دا برخه تلياً تي او فنا نه منځني ده، دارسطر
د فلسفې همدا برخه د مسيحي او وسطايي پيرو د حکما نر د منځي
وې وگرځيده او په کلي يې د هغې علمي بحثونه اداره کول .
سربيره پې پور تينو نظريو ، ارسطو دار و پوهنې په هکله
خاصه نظريه لري او د دې علم لپاره يې ځانگړې خدمت سر ته
ور ساوه ، دا هغه موقوع ده چې د حافظې په هکله بحث کوي ، د
تداعي معاني مساله راڅپي ، اصول او قوانين يې منع ته راوړي .
ځينې پو هان او د دې عصر ار واپش نند وکلي دا تصور کوي
چې " د پريد هيرم " ، لومړي شخص و چې د تداعي معاني اصول
يې را منع ته کړل ، خوداسې نه ده ، لومړني بنوونکي او د لار
غونډو فلسوفانو د سس سرې دې اصول ته پاملرنه وکړه .
ارسطو د تداعي معاني اصول د تضاد ، شبا هت او مجاورت
داصل تر عنوان لاندي د زمان او مکان په قيد سره منځ ته
راوړل او هغه يې د پيش ندي تجربي قوانين و نومول ، ارسطو
وايي چې د تصوراتو د توجيه او د څرگنديدو د طريقې لپاره
ځانگړي قوانين وجود لري ، دا فاعل او انفعالات په تضادني
نوگه نه پيداکيږي . دا دوه تصورې يعني د تداعي د اصلو
توجيه او دا چې قوانين په نفساني چارو حاکم دي . خو
پيرمه وروسته دارسطو څخه هم تر بحث اوڅپي لاندي
راغلل او د نوي امر واپش ندي په وده او پراختيا کي پير

اهمیت لری.

له اسطوخخه وروسته د و د لو نیلسوفا نوچی رواتیان
او اپیکوریان نومیدل په ارواپوهنې عقیده درلوده او غوښتل
یې چې د انسان له ژوندخه لویه زیاته گټه وکړي .

اپیکور : Epicure (340 - 270 م) د دې مذهب بنسټ
ایښودونکی عقیده درلوده چې د انسان پوره د حس او تجربې
پایله ده او دا احساساتو او عواطفو خخه کلي مفاهیم او
مفولات جوړېږي . په بله وینا کلي مفاهیم خپله د احساساتو
محصول دي . اوله تکرارنه د محسوساتو صورت پیدا کوي .
دې حکیم ، روح هم لکه جسم غوندې دکوچنیو او طبیعو زو^{تو}
تکیب گانه او په دې باور و چې وجود یې جسم سره تړاؤلري .
نر له دې کبله ، وینه یې له مرگ خخه بې مانا گنده او ویل یې
: « خوچې زه یم مرگ زشته ، کله چې مرگ راغی زه برنیم » ، مېاني فلسفه
(۱۳۴۵ - ۵۳۴) مخونه .

د اپیکوریانو له عقیده خخه دا څرگندیږي چې صفی د
انسان د طبیعي تمایلاتو تابع دي او په دې باور دي چې بشر
باید دخپلې خرمشالۍ لپاره د طبیعي غوښتنو متابعت وکړي .
دوی خیر او سعادت د لذتونو په ادراک یې ویني ، خو وایي
چې خپله خرمبني اولذت باید په پټو سترگو ونه لټوي او
دخپل عقل او ذکاوت خخه کار واخلي ، ځکه دا خرمبني اولذت

بايد موقتي نه وي . (پورتنی اثر) .

(نون : 360 - 262 م) ، او د هغه شاگردانو او پيروانو ته رواقيان وايي . زنون له خپلې پلرني ټاټوبي د قبر سر له جزيړي نه اتن ته راغی او شل کاله د حکمت په زده کړه بوخت شو او په پای کې په يوه رواق کې چې پنخوا د شاعرانو د ټولني ځای و په درس ورکولو بوخت شو . نوله همدې کبله د هغه شاگردان او پيروان په رواقيان مشهور او معرفي شول .

رواقيان په دې عقیده دي چې علم او معرفت يوازې د هس په واسطه نه حاصلېږي او د ذهن ځانگړې فعاليت هم غواړي . د همدې فعاليت او زيار په تناسب ، ذهني مرتبې او درجه هم لري . لکه وهم ، اډراکټ ، گمان او يقين . ژوندی موجودات پر ميره پر بدن يو ډول قوت او روح هم لري چې بدن سره بشپړې ارتباط لري . دا اروا په نباتاتو او حيواناتو کې ناقص او له خپل وجود څخه بې خبره وي . خو په انسان کې کمال ته رسېږي او د عقل په صورت څرگندېږي ، شعور پيدا کوي او له ځانه خبرتيا مومي . د نړۍ ټول موجودات لکه د بدن څرگندېږي يوغت موجود چې وي چې هغه خپله طبيعت دی او ځان ته روح يا عقل هم لري چې پر هغه حکومت کوي او له يوه جريان څخه بې خبره هم نه وي . نو ځکه د طبيعت په کار کې تصادف او پېښې نه وي . د نړۍ ټولې چارې او کړه وړه واجب او ضروري

دي، نځکه چې هر چين ته حاکم وي . خو د دې سره سره دا
 چېرې ، ان دې او دانسان اختيار ته ضرر نه پېښوي . دا ځکه
 چې کله چې انسان ، له ناموس طبيعت څخه ، چې مظهر د عقل
 کل دې اطاعت وکړي ، په واقعيت کې هغه دخپل عقل اطاعت
 کړي دی . يعنې دده عقل ، د عقل کل څخه چې پر نړۍ حاکم
 وي توپير نه لري ، بلکه جز د هغه دی . (پورته اثر)

د رواقيانو په هکله تحقيق او مطالعه دا څرگندوي چې
 دوی د زهد ، اعتکاف او رهبانيت پلويان دي . رواقيانو
 عقیده درلوده چې د سرکښ او ياغي آس يعنې نفس ، جلب
 بايد د عقل لاس ته ورسېدل شي ، خو چې د پرهيز گارۍ
 او ځايي هدف مرحلې ته ورسېږي .

د رواقيانو او اپیکوريانو په دوره کې اروا پوهنه د
 فلسفې جن حسابېده ، خو د هغې دورې او اوسنۍ ارواپېژ
 ندې ترمنځ لا مشابهت شته دی . په هغه زمانه کې که اوس
 د ذهن د ترکيبي عناصرو په هکله څيړنه کېده ، د ذهن او
 بدن اړيکې که همدا اوس دارواپېژندې مهم بحث وه .

د قرون وسطی حالت په هيڅ شانې د دې جوگه نه وو چې
 علمي ارواپېژندنه وهل شي . دا ځکه چې په هغه زمانه کې اول
 بحثونه نفس پورې تړلي او هغه يې هم د پلې نړۍ پوهه شميره .
 سر بيره پښ دې پر نفس اعتقاد هم جاين نه وو .

او وجود يې بربنگاوه حقيقت شميرل کيده . داروا او بدن
د ثنويت فلسفه قبله ده او حقيقت يې د دين د سندله مخي
منل شوخاوو .

دهغه وخت پرهانز ميڅکله له مشاهدې له اصول او
استقرار څخه کار نه اخيست ، او بحث يې په سره خواکي
په تيره پياو بدن او روح د ثا بتولو لپاره قياسي جنبه در
لودله ، د دې پرهانز هدف دا نه وو چې عيني شواهد
پيداکوي ، بلکه هر وخت په منطقي اعتبار پسې گرځيدل .
په لنډه ترگه د دوي بحثونو لنډ علمي اعتبار درلوده
د تعصب څخه خالي نه وو ، او په لرغونو علومو مري څخه
در ډير نه کمال .

نن ځکه له دې به تير شو او دې ته به پام راوگرځو
چې اروا پر هغه کله له فلسفي څخه جلا او علمي بڼه يې
غوره کړه او پدې چکټيا يې د ويره وده او پراختيا وړاند.

روهم خبرگی

د علمي ارواپوهنې تاريخي سير

د علومو د تاريخ په لحاظ ارواپوهنه د مستقل علم په توگه نسبتاً يې نوی علم دى چې وروسته د طبيعي علوم، کيميا او بيولژي څخه بېنکله او را پيداشوه، او که هغه ته د فلسفې د جن په توگه وگورئ نو بايد د افلاطون زمانې ته ولاړ شو، مطالب او مسايل له هغه وخت څخه تر مطالعې لاندې ونيسو.

زما دا اثر اصلاً د ارواپوهنې تاريخ نه شرحه کوي يوازې -
رواني مرحلې او نظرونه د نولسمې پېړۍ د پاي او د شلمې پېړۍ د پيل څخه په ځانگړي اولند ډول بيا نوي.

ارواپژندنه د نوي فلسفې په تاريخ کې په تدريجي توگه تجربې بڼه پيداکه او ورو ورو طبيعي او تجربې علوم ته نژدې شوو تجربې ارواپوهنه له نيمايي د نولسمې پېړۍ څخه پيل او په دې سرعت او چټکتيايي وده او پراختيا و موند. تجربې ارواپوهنې په دې ترڅ کې څو مرحلې تيرې او شاته وغورځولې.

۱- لومړۍ مرحله يې د وېبل (Weber)، فېشر (Fechner)

هلم هلتن (Helmholtz)، او وياليم ورنې (William Wundt) په ظهور

او څرگنديد وپيل او په اروپا او امريکا کې يې تجربه گاړی رامنځ ته کړې. دې څلور کسو اروپا پوهنې ته د فزير لوسترای له نظره کتل او د طبيعي علومو د طريقې او روش تر اغيز لاندې راغلي بد په دې کې روش او طريقه کې چې دوخت په مادي او ميکانیکي فلسفې بنا وه د تمدن مفهوم او تاثير ته پاملرنه ونه شوه او د تعصب څخه کار واخستل شو.

۲- دوهمه مرحله پدې برياليتوب يعني د علمي طريقې په اصل پيل، خو د انسان د پيرې تخيس منرونکې پدې دې ته پام ونه گرځول شو. دې مرحلې ته د ۱۹۳۰ تر دوهمې نيمايي پورې دوام وکړ. په دې مرحله کې د پيرو او واپښندنکو د علمي - طريقې په قالب کې ځان مقيد وليده. نو د اروا پوهنې موضوع ته يې تغير وکړ. د علمي طريقې په کارولو سره عيني پايله لاس ته راوړې. پدې مرحله يا دوره کې اروا پښندنه د موضوع په لحاظ محدوده کيږي. د سلوکي مکتب په ظهور او ودې سره مشهور سلوک انکړه د عکس العمل په سنجش کې اهميت پيدا کوي.

۳- په درېيمه مرحله يعني د لومړۍ نړيوالې جگړې له پيل : (۱۹۳۹-۱۹۴۵) نه (۱۹۶۰) تر لسيزې پورې د پير سطحې او موضعي څېړنې سر ته ورسيدې او نسبي نتايج (او موخې هم په لاس راغلي، خو د انسان پښندنه په کامله توگه حل نه

شوه . په دې دوره کې داحصایې او از مرینو په مرسته داسې کارونه په مقایسوي ډول یو د بل سر انداز کول ، په همدې دوره کې دڅیړنولکېمله ، اجتماعي اروا پوهنه ، صنعتي اروا پوهنه او دکوچنیانو اروا پوهنې پراختیا وموند ، او دافرادو په هکله یې صرف دپراخه پېښې او تخمین ځای ونیوه او برسیره پردې دڅیړونکو او نوسنگر و اروا پېژندونکو پام یې دې ته وگرځاوه چې لکه موضعي طب په طبابت کې نارسانه دی نو د انسان په جزیې مسایلو هم څیړنه ناقصه ده . همداسې دسړي احصایي څیړنې او تجربې هم په مشخص زمان او مکان پورې منحصر او مقیده وي .

ددې مرحلودیمسیر او تیریدلو په نتیجه کې دځینو منتقدینو پام کامل انسان ته را وگرځید او دارگانیزم اړیکه یې په کلي توگه په موضعي تجربو او بالعکس ترڅیړنې لاندې ونیوه . دبیولوژۍ په لحاظ هم ورځ په ورځ معلومېږي چې که یو غړی په درد یا مرض اخته شي نو نور غړي هم په کړارنده پاتې کېږي همداسې که د بدن یو غړی غبرگون ښکاره کړي د بدن نور غړي یا په کلي ډول ټول بدن په هغه کې شریک وي .

په همدې ډول د ټولنیزې اروا پوهنې او ټولنیز تمدن څیړنو ثابته کېدیده چې متنوع انسان ، منفرد او یوازې انسان په نړۍ کې وجود نه لري یا ېې د انسان پېژندنه په کلي توگه بې له

ټولنيز مدنيت د پيژندنې څخه امکان نه لري . په کلي ډول ، انسان
 يې په موجوده زمانه کې خلقوي خو ريسنه يې په تيره زمانه او دنور
 په خلاقه تجربو کې نغښتی وي او راتلونکی زمانه جوړوي . ^{۱۹۲۴۸} ^{۱۹۲۴۸}
 د علمي طريقې نيمگړتيا : په دې کې نه شته چې علمي
 او عيني طريقه د شخصي عقايد وڅخه بڼه او لور په ده خو بايد پام ولږ
 چې د فزيکي علومو د طريقې نقصان د بشري علومو په څېر نه امله .
 لعاتو کې د هڅ په وړخ روښانه کړي . نوڅه بايد وکړو ؟
 د ميتودولوژي مساله ډيره مهمه او په دې اثر کې نه ځایيږي .
 خو په لنډ ډول ويلاى شو چې علمي طريقه يې له تمدن د بصيرت
 څخه دانسان پيژندنې له پاره نارسا او نا کافي ده . د دې امر
 دليل دا دی چې لکه وويل شي : منتزع انسان يې له دې چې له
 نورو سره اړيکې ولري او يې له دې چې په تمدن کې ريسنه
 ولري ، وجود نه لري . نو چې داسې ده ، بايد داسې طريقه
 وکارول شي ، چې وکړي شي دا څو خواړه يې معما يا پدیده په
 مڼه توگه وپيژني .

بل دليل دا دی چې پوهان په دې عقیده دي چې
 تمدن يې تحول د بيولوژيکي يا حياتي تحول ادامه يا وروستی
 برخه ده ، نوکه دا اصل صحيح او قبول کړو نو ټولنپوهنه
 او بيولوژي دانسان پيژندنې دوه اساسي ستنې او پاڼې دي .
 دريم دليل دا دی چې دانسان ژوند ، مرحلې او مرتبې لري

په لومړي مرحله کې، دانشمن ژوند د بیولوژیکي تمایلاتو او کوششونو معلول دی. په دوهمه مرحله کې، د مدنیت او ټولني. په درېیمه مرحله کې د منطق او عقل او په څلورمه مرحله کې د ناڅاپي بصیرت معلول وي. د انسان د اقامات اعتبار لري او د انبیهی چې په هر مرحله کې ځانگړي قوانین موجود او اعتبار لري. او په هر مرحله کې د پېژندنې طریقې باید په یوه انساني پوهه یا علم تکیه وکړي. په لومړي مرحله کې حیاتي طریقې (بیولوژیکي)، د نورو علومو د طریقو څخه دیر اصیت لري.

په دویمه مرحله کې د ټولنپوهنې طریقې او په درېیمه مرحلې کې عقلي او علمي منطق او استدلال بڼه وسیله او په څلورمه کې باید د نوښت او خلاقیت له قوانینو څخه کار واخیستل شي. په پای کې کله چې انسان په «صورت دکل» وپېژندل شوی باید یو جامع فکري نظام او یوه معتبره او با اعتباره طریقې رامنځ ته شي. د نوي سیستم پیدایښت: څنگه چې هر فکري سیستم د تیرو فکري تجربو او سیستم زبېنده ده او په ناڅاپي توګه نه رامنځته ته کېږي. نو هر فکري سیستم مقدمات لري او کله چې آماده او برابر شول منځته راځي. هر نوي فکري نظام که اړ وپېژندنه وي او یا نورې څانګې، په څو خصوصیتونو (تګالري).

۱- لومړی داچې نور پوه او مفکر پیدا کېږي د متقدمینو افکار زده کوي، هغه تجربه کوي او د هغو په فرضیو او اصولو شک کوي.

دويمه: نوي فرضيه او اصول را پيژندنې او اصولاً د نوي فكري
مکتب بنسټه بندي.

درېيمه: د څېړنې مشخصه طريقه تعينوي.

څلورمه: بيا ځانگه، موضوع او حد و دې ټاکي.

پنځمه: بيا د څېړنې پاڼې او اټکل څرگندوي.

کله چې اروا پيژندنه له فلسفي څخه جلا شوه او د يوه ټاکلي علم په څېر را منځته شوه. نو په تدریج سره علمي تکون پيدا کړي. نو د دې هوجب شوه چې د پورته نظرياتو سره سم، داروا پيژندنې بيلابيل بنسټونې او نظرونه را منځته کړي په معنوي توگه د هر بنسټونې طرفداران په دې عقیده دي چې دانسانانو د فعاليتونو او پوښتنيو لوانه يڼه لاس د دوی په څېر نو او د دوی د عمل په ساحه کې مسير دی. وودونې رڼې.

په هر حال اروا پيژندنه ونکې عقیده لري چې دمکاشو وجود، داروا پيژندنې په وده او پرمختگ کې د پير اعين لري ځکه هر مکتب او بنسټونې چې يوه لاره ټاکي ده په هغه کې ژورې څېړنې کوي او څه چې نوي پيدا کوي داروا پيژندنې حدود و نه پراختيا ورکوي. نو انسان بايد د هر بنسټونې دعقایدو په منلو کې محتاط وي، ځکه چې پلويان يې کله کله د افراط څخه کار اخلي.

دارواپوهنې د ښوونځيو نيوولیک نېرت

۱- د اصالت تداعي ښوونځي: دا يولرغونې انگليسي ښوونځي دى. د دې ښوونځي اصلي موضوع حافظه او نرده كره ده. له ۱۹۰۳ مخه راپدېخوا دې ښوونځي په روسيه كې د خراب انگيزې بڼه هاښه غوره كړه.

۲- د ذهني جوړښت ښوونځي: د دې ښوونځي سرچينه په المان كې وه. د دې ښوونځي روسي فعاليت له ۱۸۶۹ نه پيل او اصلي موضوع يې احساس او د شعور جوړښت دى.

۳- د اصالت عمل ښوونځي: دا ښوونځي په ۱۸۹۶ كال كې په امريكا كې په دې نامه ونومل شولې اصلي موضوع يې د شعور د حالاتو توضيح او له هغو څخه گټه اخستل و. د دې ښوونځي د فعاليت او مورخ (اهداف، ساحه) ډيره پراخه ده.

۴- د اصالت سلوك ښوونځي: دا ښوونځي ۱۹۱۲ كال كې په امريكا كې رامنځته شو، پدې ښوونځي كې حركتي فعاليتونه ډير اهميت لري.

1- Associationism

2. Structunatism

3- Functionalism

4. Behaviorism.

۵- دکشتالت ارواپوهنه؛ دابنووځي په ۱۹۱۳ کال په المان کې رامنځته او اصلي موضوع يې درک دی .

۶- دروانکارۍ بنووځي^۲؛ دابنووځي په ۱۹۵۵ کال په اطريش کې منځته راغی او اصلي موضوع يې ميل او ذهن يې خبره يا تيار برخه (ذهن ناگاه، ده .

څنگه چې ليدل کيږي دا بنووځي د نولسمې پيړۍ په پای او د شلمې پيړۍ په پيل يانې د ۱۸۶۹ کال څخه تر ۱۹۱۲ کاله پورې منځته راغلل نو بې ځايه به نه وي که وپوښتل شي چې دا څه علت او سبب و . داخرې پيړۍ پيل د ارواپوهنې د نويو بنووځيو په لحاظ تر دې حده گټوره وه . نوکه غواړو چې دې پوښتنې ته ځواب ورکړو له يوې خوا بايد د علومو دغې ځلاندي دورې ته ۱۹۰۰ کې نظر واچاؤ او له بل پلوه څنگه چې هر بنووځي په واقعيت کې د تير بنووځي په هکله اعتراض دی ، نوڅکه د تاريخي سوابقوله نظر نيولوڅخه پرته د نويو بنووځيو په ماهيت نه شو پوهيدلی . همدا سبب وو چې په (۱۷) پيړۍ يعنې د علي نهضت^۳ په پيل کې د کارت^۴ (۱۶۵۰-۱۵۹۶) ، د ماس^۵ د هغه وخت ارواپوهانو په مقابل کې چې د سکولاسټيک^۶ له بنووځي څخه الهام اخستی وو ، طغيان وکړ او په دې ډول يې دارواپوهنې

1-Gestalt 2-Psychanalysis 3-Ronasons

4- Rene Descartes 5-Thomas Hobbs 6-Scolasti que.

د یو نوي ښوونځي لور ته گام اوچت کړی . دکارت او هابس پرته له دې چې داروا پېژندې په جلا کولو د فلسفې څخه زیار وباسي کوبښن وکړي چې اروا پېژندنه د مادي او طبیعي علومو د پراختیا سره هماهنگ کړی . نو په دې ذهنیت دوی وغوښتل چې د څرېک نوي اصول او معلومات د انسان او حیوان د سلوک او فعالیت په هکله توجیه کړي . یانې د مغز اعمال پر هغو اساساتو چې نن مهه ته انعکاس وبلل کېږي لېسوار کړی .

دکارت : دکارت له نظره انعکاس د سیالی مادي جریان دی چې د اعصابو په مسیر کې له حسي اعضاو څخه د مغز په لور او بیا د مغز څخه د عضلاتو لور ته سیر یا تگ او را تگ کوي . دکارت د روح مرکز مغز و شمیره او په دې عقیده و چې د انسان په هر وگړي کې یو عاقله روح دی چې فکر کولای شي او مادي جنبه نه لري . دکارت دا گروهه هم لرله چې حیوانات د عقل قوه او توان نه لري ، سلوک او حرکات یې کاملاً ماشيني او د بدن حرکاتو پورې تړلی دی . دکارت د عقلي مذهب لارو دی . منطقي استدلال او عقل یوازینی عامل د معرفت او حقیقت د پیدا کولو وسیله گڼي .

هابس : هابس په دې لار کې دکارت څخه هم یو گام پرمخ ولاړ او قول او رایې کړه وړه یې د فزیکي حرکاتو معادل حساب کړل . هابس عقیده درلوده چې د خارجي یا بهرني چارو

تحریکات دھسی الاثر پہ ملتیا جذب او بیا اعصاب، زپہ او مغز تہ
 ر سبزی او د بدن داخلی حرکات منختہ راوپی . وررستہ دغہ
 داخلی حرکات د سکوت لہ اصل سرہ سم، د ذخیری یا ساکنی
 اندھی پہ بنہ خاطر او انکار جو پی او باقی با تہ کیری .
 هابس دغہ طغیان دھنی زمانہ د متعارفوار او پرها فریہ
 مقابلہ کی لہ پاسی قاطع یا خون، خود هابس نظریات پہ ہغہ
 وخت کی یوازی یوہ طرحہ وہ او دانلسی پیری ، انگلسی فیلو
 فانہنی طرحی تہ پیاختیا وکیرہ او دار او پریہنی د اصالت تداعی

سنو وئی پی را منختہ کپ . ودورت (۱۳۴۸ء ۷-۹)

[Faint, mostly illegible handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

د نولسمې پيړۍ ارواپوهنه:

ماخسې چې د گاليله په زمانه کې د طبيعي علوم قوانين د هغه رخت دارواپوهنې په پوهه او معلومات ژوره اغينه وکړه. د نولسمې پيړۍ په سر کې د نورو علوم يا فزيکيا او فيزيولژي چې نوي دده او پراختيا يې سر ندي و، په ارواپوهنه کې تر اندازې زيات اغيز وکړ.

لومړۍ دکيميا کشفياتو او بې سارې پراختيا، د فلسفې پوهان په دې اند کې کړل چې بايد د تحليلي ارواپوهنې سبورژي رامنځته کړي چې څرنگه کيميا پوهان غرندي چې د طبيعي بيلا بيلو تر کيا تر عناصر پيداکوي، دوی هم د انسان شعور عناصر کشف او د هغه دکو وړو او سلوک اصول او قوانين سره تاليف او تدوين کړي. دا کار په ارواپوهنه کې په زېږېدې او جالبه طريقه ده او عملاً هم ښکاره شوه چې د اهرار وې ده.

بل علم چې په ارواپوهنه کې يې ژوره اغيز وکړه هغه فيزيولژي وه دا علم او پوهه د نولسمې پيړۍ له پيل څخه وروسته د يوه تجربې علم په توگه ومنل شو او په لنډ وخت کې يې ځينې کشفيات سر ته ورسول چې په کلې ډول يې دارواپوهنې له مسايل سره تړاو درلود. لکه د احساسو د کار طريقه، اعصاب او مغز چې دارواپوهنې عمده مسايل دي؛ د فزيولژي پوهان له خدا تر مطالعې او تجربې

لاندي نيول شوی و . په دې ډول د فزيولوژي معلوما تر اړکشفیاتو
دا واپوهني په کتابونو کې ځانگړي ځای او اهمیت درلود او د
دې علم تجربې، طریقې او روشونه د نوي تجربې او وپېژندونکو
له خوا ومنل شو. که څه هم د تجربې او واپوهني لومړي لابراتوار
چې د علي مقاماتو له خوا ومنل شو د ۱۸۶۹ کال څخه وروسته
د الماني ارواپوه « وونت » په واسطه د لېپزیک په ښار کې برانسل
شو خود نولسمې پېړۍ له پیل څخه د ارواپوهني د پېر لابراتوارونه
په ځانگړي توگه په المان او امریکا کې د فزيولوژي په « تجربه ځایونو »
کې ایجاد شوي وو . چې په دې ډول ویلای شو چې نوي ارواپوهنه
په ۱۹۰۰ کال کې یوه تجربې او واپېژندنه وه .

د دې له پاره چې د دغه کال ارواپوهنه په ښه او بشپړ ډول
شرح کړو نو په کار ده چې د دوو نورو علمونو یانې د عصبي
بیالوژي « په تیره بیا د پرمختیایي فرضیې » او روان پېژنکي
انجني هم په ارواپوهني درزیات کړو . د ۱۸۹۶ کال څخه را
په دې خوا په ټولې بیولوژي، په ځانگړي توگه په پرمختیایي فرضیه
کې د پېړۍ مسلې تربیث او خپرې لاندي نیول شوی و چې نه یوازې
د لرغوني ارواپوهني له پاره بلکې د فزيولوژي او فزيک لپاره هم
نوي وي .

د نولسمې پېړۍ د وروستیو کلونو څخه وروسته د دارونو
او گالټون د فکارو تر اغيزې لاندي، نوي مسائل که : د توارث

او محیطی لاملونو اغیز به فردی اروایی و دبی ، توکم د نژاد ، حیوان
 ارادتی هغه ، فردی اختلافات او د اروا پوهنې داسې نور مسائل
 د هغه وخت دارو پیژندونکو په اغیز او خوږیدو (اشاراتی) کې ښکلا
 شول. د لومړي ځل لپاره د وگړو د اروایی حالاتو د اندازه کولو نوي
 طریقې د ان مینو په مرسته ابداع شوه او په موجوده تجربې طریقو
 سپرېه ، په اروا پوهنه کې یو نوی څپرکی د نوي اروا پوهنې تر
 عنوان لاندې وړنیا ته شوه .

بلې پوهې د علم ، چې د دې دورې په اروا پوهنې اغیزه وکړه
 روحیاتي طبابت (روان پزشي) وه . په همدې خاطر د روان پزشي
 تاریخ باید د فلسفې پیرې په اوندو کې په سینه توگه وڅیړل شي . د
 خبرې دلته والي په خاطر دا کافی ده چې وویل شي په تیرو رختونو
 کې د رواني ناروغانو علاج د پیرې خوا شتون کې او خراب وو .
 خو په دې دوره کې د علمي اصولو په اساس پیرې سینه شو . په هماغه
 توگه د دې پیرې رواني طبیبان په دوه ډلو وویشل شول ، یو
 ډلې به روحی ناروغه د رواني علتونو ، معلول او بلې ډلې به
 روحی ناروغه د بدني علتونو معلول شمیرل .

په بله وینا لومړۍ ډلې ته رواني علتونه مهم وو خو د دو
 همې ډلې به زیار یوست چې د هغوی طبیعي سلوک یا خوښت
 لپاره عصبي یا مغزي اختلال کشف کړي . که څه هم په یو ډول
 جنون کې ، ذهني اختلال کشف شوی و ، خو پوهانو نه شو کولای

چې دا موضوع په ټولو روحي ناروغيان کې تعميم او اثبات کېږي په
 همدې طريقې سره به د بدني علتونو پلويان زېږېدونکې علمي دليله
 يو ډول مغربي نقصان د روحي ناروغۍ لپاره وپېژاندې کاوه .
 د دې مسايلو او طريقو پيدا کيدل ورو، ورو د دې لامل شو
 چې د ارواپوهنې او فلسفې زوړ ارتباط يو د بل سره و شلېږي ، او
 په هېتوانيزه و توانيدل چې د ارواپوهنې چوکۍ د جلا او مجزا
 فلسفي څخه منځته راوړي .

د نوې ارواپوهنې لطيفان د زېږېدو او پېژندنې په مقابل کې د
 علمي طريقې ، فنون ، بيلگې او همداسې د علمي معيارونو اندازه
 د نظري او تيوريکي مسالو په پرتله بيخي ډير وړه دييلگې په توگه
 لرغونو ارواپېژندونکو به د زده کړې په هکله يوازې د حافظې
 په اثارو او د شخصي خاطر اتو په تفسير اکتفا او بسنه کوله .

خونو يو ارواپوهانو به د تجربې څېړنې په موخه ټينگار کاوه .
 د نوې ارواپېژندونکو د ۱۹۰۰ له پاره د ارواپوهنې تعريف
 هماغه پخوانی تعريف يا ې « د هوشيارۍ يا شعور ، وده ، لمانځنه
 يې قدر تونه ، توانونه ، ياقت او مهارتونه د هوشيارۍ د مختلف
 حالاتو په پرتله ډير شرحه او مطالعه کول . په بله وينا زېږون
 او پېژندونکو په نظري لحاظ په تحليلي ارواپوهنې چې د کيميا
 له علم څخه يې الهام تر لاسه کړې وو هغيد ، د زده کړو په پيچلي
 او مرکب افکار او محاسباتي د ساده او بسيطو عناصرو کچه اها

ذهني تصويرونه او ابتدايي اولومري نيو حسونو تر کي باه . خو
عملايي دا نظري هدفونه هيس ول او پاملرنه يې نه ورته کوله په
نظري لحاظ دا صالته داعي بنورنځي ، پيروان وو . خو عملايي جدي
طرفداري نه کوله .

همدا اختلاف چې د نظري او عملي برخو ، کلاسيک اصول
او د څيړنو د نويو طريقو تر منځ پيداشنو . نو د نويو ارواپوه
ندونکو لپاره يې بڼه فرساخته پر اير کړې .

خو دارواپوهني د اساسي مسلو د صحت او سقم په هکله ، يمني
هوښياري دارواپوهني د اساسي موضوع او د باطن يا نفس
مشاهده د څيړني ديواز نه طريقي تر عنوان لاندې ، بحث او مناقشه
کړي .

د شلمې پيړۍ په لومړۍ لسيزه کې نويو ارواپوهانو د سلوک
موضوع ته چې « بنکاره شعور » پورې اړه لري ، پاملرنه کوله او په
خپلو تجربو او څيړنو کې يې د عيني طريقي څخه کار اخست . له بلې خوا
هغه ارواپوهان چې د روان کارۍ پلويان وو نو د « بيچلي يا تياره
شعور » څيړني او مطالعې ته يې د « بنکاره شعور » څخه ډير اهميت
ورکاوه او په دې عقیده وو چې دارواپوهني اصلي او ژور څيړنه
بايد د شعور په دې تياره برخه کې سر ته ورسيزي .

نوي ارواپوهان د دې پر بنسټي په ځواب کې چې آيا د داعي

1 - Introspection .

معلمي اصل، د زده کړې د نظر يې او تيوري لپاره ارزښت لري که نه په دې عقیده و چې د محرک او خواب رابطه د امله ښه روښانه کوي .

دې ارواپوهانو د سلوکي پوهانو په کله چې د انسان سلوک اصل يې يوازني مجموعه د ساد، او پېچلو عکس العملونو، پېژانده، د انتقاد ژبه خلاصه کړې وه او په دې باور و چې په دې نظريه کې دارگټيم وحدت په نظر کې نه دی نیول شوی .

په همدې ډول نويز ارواپوهانو په هغې ډلې د پوهانو چې فکر کاوه د انسان « ښکاره شعور » يوازې د حسي عواملو توپرگه ده، چې په مختلف ډول سره ترکیب او تلفیق شوي، هم ايراد نيوه او په دې عقیده و چې په دې فرضیه کې هم دکلیت اصل يانې وحدت او د انسان هريت له طره لويديلی دی. دا ارواپوهان په دې عقیده و چې د انسان شخصیت دوه ښکته لري، چې يويې وحدت او بل يې هريت دی. هريت د امانا لري چې وحدت نسبتاً د نماني په اړوندو کې کمزور وي خو شخص د احساس کوي چې هماغه انسان دی چې پرون يا پروسېن کال و... او يابه سبا او بل کال ته هم، هماغه انسان وي او ضمناً په دې هم پوهينې چې مانا او اخلاقاً د خپلو همنوعانو څخه متمايز دي. لکه چې په جسمي او بدني خصوصياتو کې له نورو څخه توپير لري. (سياسي: ۴۵، ۰۷)

مختلفه او متضاده فوې فرضيې تر څپې يې او زمايښت لاندې دي امکان لري، د دې فرضيې قوت او نا توانی يوه وړخ د د يو بحث، علمي مدارکو او استدلال له کبله حل و فصل شي خو دا ارواپوهانې د بيلابيلو

بنو نوحیو دار زینت په مکه به گران کار وی

چې په بنکاره دولت قضاوت

و شکی

دا هکله چې دیوه روحی بنو نوحی

اهدای په په دیرو ستونزو او زیار وکړای شو چې په علمی دلایلو

ثابت او یا رد کړو.

دیوه اروای بنو نوحی دار زینت د تعین لپاره باید دهغه -

گټې او یا بې گټې توب په نسبت او بده زمانه کې ترخپری او مطا

لعي لاتدجا وینول شي . ترخوسه قضاوت او اطمینان حاصل

شي .

کريم خير کي

د دعوي د اهمالت بنووي

په نني اروا پوهنه کې د زده کړې موضوع ډېره مهمه مساله ده ، په دې وروستيو کلونو کې دا جمله چې « څنگه زده کړه کوو » د تجربې او نظريې اروا پېژندلې د څيړنې او تحقيق له مهمو مسايلو څخه يوه مهمه مسئله ده . د زده کړې بيلابيل سکونه لکه دنو موندل يا د لوست ، د بې مانا کلماتو فهرست ، د يوې معنا د زده کړې طريقه ، د سبب يا بد عادت زده کول ، د يوې قيايې يا مصنعي څيره هاغلي ته سپارل او يا د هغې بيا پېژندل او توصيف کول او يا هم ښې نورې ورته مسئلې د ورته څيړنې او تحقيق موضوعگانې دي . خو د حيرانتيا ځای دی چې دا اروا پوهنې په لرغونو کتابونو کې د زده کړې تر عنوان لاندې هېڅ فصل نه دی راغلی . لا ويليام جيمز¹ په خپل غټ کتاب کې چې په ۱۸۹۵ کال کې يې د « اروا پوهنې اصول » تر عنوان لاندې بشپړ کړي دا سې کوم فصل نه تدوين کړی او نه يې د زده کړې يا د ونه کړې ده .

1. Associationism .

2. James .w.

لرغونوار واپښندونکو يوازې د بيا په ياد راوړلو د هغو
 مو اوځينونوچې مخکې يې زده کړي و، ډير تماثات او مشر
 حه ورکړيدې. خو د زده کړې د عمليې په برخه کې يې کومه تجربه نه
 وه پيل کې. دوی د زده کړې د عمليې په هکله، کلې فرضيه د لړۍ
 چې هغه د تداعي فرضيه وه. خو د دوی ددغې فرضيې مبدا او
 منظور د زده کړې عمليه نه وه، بلکې دوی يوازې د بيا په ياد
 راوړلو او تفکر ته پاملرنه کوله.

لرغونوار واپښندونکو د دې پوښتنې په ځواب کې افکار له کوم
 کيزي؟ دا ځواب ورکاوه چې ^{څنگه} افکار له جريان او تشکيل له تير و،
 تجربو څخه جوړينې او احساس هم يو پر بل پسې راځي، نو ځکه
 نو د افکار يو له بل سره يوځای او ټولنيزي. دا دار واپښندنې
 د تداعي د اصالت ښوونځی چې دانگليسي او واپښندنې يو زوږ ښو
 ونځی دی، لاندې خلاصه وه چې وړاندې شوه.

د تداعي د اصالت لرغونی

ښوونځی

ځينې اروايي يا نفسي پديدې يا مسيلې يو له بل سره داسې
 اړيکې پيدا کوي چې د ډيرې حادثې پيدا کيدل په صحنه د وجدان
 کې په چېنگی سره هغه بله حادثه را يادوي دغې حادثې ته تداعي يا

سرخاڻي وايي .

ددې ښوونځي اصلي ريښه دومره لرغونې ده چې کولای شوه نه
دا رښتو په کتاب کې چې د «حافظي» تر عنوان لاندې ليکل شوی دی .
پيداکړو .

ارسطو د حافظې په هکله يوه اساسي موضوع ذکر کړې ده ،
او ريلې يې دي چې هر وخت يوه موضوع انسان د بلې موضوع
په فکر کې اچوي .

ارسطو د دې پوښتنې په ځواب کې الف تر د پ تته ور په ياد کړې
نو د الف او ب تر منځ به رابطه څه شی وي ؟ وايي چې : دا رابطه
به يا د شباهت . تضاد او يا د زمانې د مجاورت له کبله پيداشوی
او دې ته تداعي وايي . د بيلگې په توگه که يو څوک ووسي او دهنه
په ليدو سره کوم بل شخص د ر په ياد شي نو له دې کبله به وي چې
هغه د واپه يا دير سره ورته دي ، يا په کلي توگه يوله بل سره
توپير لري او يا د اچې هغوی مو پخوا سره يوځای ليدلي دي . دې
د رې اړيکو ته د اصالت تداعي د ښوونځي انگليسي طرفدارانو د

تداعي قوانين « ويل . او کله هم دا د رې اړيکې يې خلاصه کړې او
ديره قانون تر عنوان لاندې د « مجاورت قانون » نوم پرې ايښی دی .
د اصالت تداعي د ښوونځي يوه مخکښ چې توماس هابس نوم يې
د ټولو لومړنی ، اصل او منشا « احساس » بولي . دا ځکه چې دده
په گروهه د انسان په ذهن کې هيڅ مفهوم نه پيداکړي خو په لومړي

سرکي ۽ هغه پوءِ برهنه يا ٽول ۽ حسي ۽ دڙي يا حسي ۽ دستگاه له خوا
نه کسب يا حاصل شوي .

خوچي انهيان پوڻي ٽوله يا پوءِ برهنه بي بخوانه وي ليدئي يا احسا
کي ۽ هغه شي تصور يا تجسم نه شي ۽ در لوي، نو دا طبعي خبره ده جي
له پنهنجي دا بي تجسم خنه ڀرتنه نه شو کولي له پوءِ تجسم يا تصور خنه
بل تجسم يا تصور ته ورسين و . نو ځکه ٽول خيالونه يا انحرورگي به
دانسان کي دهر کونو يا جنبشونو حکم لري ، او د هغوجرا نا اوتفا
يا ويدي جي . دانسان به احساس کي جوړ او ترکيب شوي دي . له
احساس خنه وږ وسته بيا ۽ حسي ادراک او بيا ۽ ذهني تصور اتو به
صورت دوام پيدا کوي دي اوله منجه نه شي .

هابس ۽ اڻوڻي مضافو استعدادونو خنه پوڻي ۽ وه اصلي فعاليت
منفي دي ، پوءِ بيا به ياد ۽ اوڻو احساس او بل تداعي دي جي دا به
خپله به ياد ۽ اوڻو حکومت کوي . ځه ځه هم هابس به خپلو ليکنو کي
» تداعي « کلمه جي نورو ليکوالو وروسته پلشنجا ډکړه ، نه ده کارولي
ځوکه جي له خيال پر دازي نه خبري کوي وايي ، دا فکاري او تصور پوءِ
جي دي ۽ احساسونو اصلي پيوستون او پرله پسي والي تنظيم کري دي .
نوريلاي شرحي به واقعيت کي هغه تداعي موضوع ۽ مهاوريت له
طريقه بيانوي . هابس بيا دا د واره فعاليت به پوءِ فعاليت کي خلاصه
کوي او ديون (حرکت) ^(۱) نوم کي پيري .

(۱) Motion.

دها بس په آنده يو پخړنی څيز زموږ په حواسو، چې نن هغه څيز ته انگيزه (د مثال په توگه نور امواج، د صوت ارتعاشات ...) نوي ، تاثير کوي. دا انگيزه د حسي دستگاه پو مرسته دارگانيزم ځل نه نقل کوي. خو کله چې محرک يا انگيزه په خارج کې قطع هم شي، د بدن داخلي حرکت فوراً نه قطع کېږي بلکه د سکون له قانون سره سم په تدريجي توگه کمېږي، خو په پوره ډول له منځه ولاړ شي. په دې طباب اصلي جنبش هماغه احساس دی او وروسته پاتې جنبش تصوير او هغه اثر دی چې له هغه احساس څخه پاتې دی. په دې ترتيب څنگه چې د تصوير ونه تواتر له انگيزو څخه اوږد او دوا مداره دی. نو همدغه موضوع د افکارو وروستی جريان منته راوړي. په دې ترتيب سره هابس ټول اروايي مسائل، له فزيکي مفاهيمو او هبلاتو په جامه لکه حرکت، د حرکاتو انتقال او سکون په اصل بيان کېږي. اما وروسته هابس دې ته هم مجبور شو چې يو بل اضافي عامل هم دارگانيزم په وجود کې ومني او هغه دارگانيزم عکس العمل دی چې د انگيزې څخه وروسته د عضلاتي حرکتونو په واسطه څرگندېږي. خو دې حرکت سمت يا لورې له باندې (خارج) څخه نقل نه کوي، بلکه دارگانيزم له داخل څخه سرچينه اخلي. د عکس العمل يو حرکت دی چې ارگانيزم يوه جسم ته پورې کوي او يا له يوه جسم څخه يې لورې کوي او دا جنتاب سبب يې گرځي. د بيلگې په ډول مينه د حرکت لومړۍ مرحله ده چې

د نژدې والی سبب گړخي او په زړه بد والی يا تفرهم د حرکت ابتدايي مرحله ده چې دلری والی يا اجتناب سبب کيږي. ځيني تمايلات مينه، بکه د دودۍ اشتها ذاتي او فطري ده خو ځيني نور ميلونه او ميني د اشياوو د خواصوله درکه کسب کيږي .

د اصالت تداعي مخکينيان

په اوسمه پيړۍ کې نامتوانگليسي فيلسوف او روزونکی جان لاک^(۱) لومړی شخص وچې د عقل معلومات فطريت اوزده کړه يې د اروايي نورو اي ذهني ورزنت له طريقه رد کړه . د هغه په نظر لږ افراد يا ټولني ليدل کيږي چې بې شائتي طبع ، سرشت يا مشترک فکر او عقیده ولري د هغه په عقیده انساني ذهن لږ وړين دي لوی په وخت کې د سپيني لوحې^(۲) په ډول وي ، چې هيڅ ذاتي او فطري فکر په هغه کې نه وي تصوير يا رسم شوی . هر فکر او عقیده د تجربې او حواسوله طريقه پيدا کيږي چې دغه نوعی فکري طرز د تجربه گرايي^(۳) يا تجربې مسلک تر عنوان لاندې شهرت وموند دغه مسلک د افلاطون او دکارت «عقلي اصالت» يا خود گرايي^(۴) باندې مستقيماً^(۵) حليې وکړې ځکه چې دغو دوو فيلسوفانو عقل د لومړي او معلوماتو سرچينه بلله . جان لاک زده کړه داسې ادراک باله چې د حسي تجربې له لارې لاس ته راځي . ځکه چې ذهن له څيزونو څخه جلا دی ، نو هغه چې درک کيږي يوازې د څيزونو تصورات دي .

(1) Jan lock . (2) mental disicipline .
 (3) tabuda rasa . (4) empiricism . (5) rationalism . (6) Ideas .

لاک افکار ذهن واحدونه او تداعي بي د افکار و د پيوستون عامل باله .
 دهغه په عقیده افکار به يا ساده وي يا مرکب . د افکار ترکیب يوله بل پس
 د ذهن يو فعالیت دی . چې په « اروايي کيميا » هم ياد يږي او ورسته
 د اروايي پيداښت د نظري سبب وگرځيد .

د دې لپاره چې اروايي تداعي منځته راشي نوجان لاک په يو ډول
 داخلي حواسو هم عقیده درلوده ، نو کله چې ذهن به حسي تاثرات
 پيدا کړل دا تاثرات به په مبهم ډول يې پر بل پراته وو . خو ذهني
 دستگاه سربيره پر دې چې حسي تاثراتو د منلو توان درلود ، دا توان
 يې هم درلود چې هغه وپيژني ، اندازه يې کړي او تعميم ورکړي . يعنې
 کولای شي چې د مجاورت ، مشابهت يا ورتنه والی او تضاد له طريقه
 افکار او ذهني تصورات يوله بل سره پيوند کړي .

د لاک افکار او آثار د دې سبب شول چې ښوونه او روزنه داروایي
 ورسوي يا ذهني دسلېن څخه ، د عادت پيدا کولو طريقې ته تغير ورسوي
 د لاک افکار و ، اروا پيژندونکو ته نوې لار پرانستله او د دې
 سبب شرع چې له وراثت څخه محيط ته يا ملرنه وکړي . د ښوونې او
 روزنې په لحاظ د لاک د نظري مفهوم دادی چې په مدرسه کې ښونکی
 د کوچنيانو داروا معياران او جوړوونکي دی . اصلي دنده يې د پيو
 گرامنې جوړول او اجرا ده . خو په زده کونکو کې ښه عادتونه پيدا
 کړي .



د زده کړې مرستات د دې پرځای چې ذهني روزني ته پاملرنه وکړي بايد
د هلاس روزني ته پام وگرځوي .

د جان لاک دانوي نکرڼه د زده کړې په منطق کې د عطف ټکي و. تر
اوه لسمې پېړۍ پورې د ښوونکو او مربيانو کار دا وو چې د زده کړې
پخوانۍ نظريې تعبير او تفسير کړي ، يعنې اروايي روزني او د سپين به
پي بيان او ه . دا نظريات د لاک د نظرياتو سره سره داولسمې پېړۍ تر
پايه پورې دوام درلوده

د اصالت تداعي رڼو سټي ښوونځي

د هربارت د پيدايښت نظريه :

هربارت "د سپينې لوجې د تېر سره د تېر او په خاطر چې د جان لاک له
خرا طرحه شوې وه ، د نوې عملي اروا پوهنې بنيا د کيښود . دغه
نظر د زده کړې په هکله له دې ځايه سرچينه اخلي چې هغه عملاً د ښوونځي
او روزني په کار بوخت و ، نو ځکه په اروا پوهنه کې يې په زړه پورې
نظري وړاندې کړې . او په خپل رخت يې د زده کړې نظام يا سيستم
کې پراخ انعکاس و موند . هربارت د پيره مينه او علاقه درلوده چې د
انساني علومو اصول ، د فزيک او بيولوژي پر اساس ښاکړي . هربارت

(1) Johan Friedrich Herbart.

ارواپښهښي ته د "ذهن کيميا" په سترگه کتل. نوله دې امله د ارواپوهنې
تقش يې د افکارو په اختلاط او ترکيب يا اروايي حالتونو کې مطالعه او شرح
ده به لکه يورکيميا دان غرندي د ارواپوهنې څېړنه د افکارو او ذهني تص
رات، د ترکيب، تحليل او تجزيې پراساس بنا کوله.

د هېرارت د ارواپوهنې طرفداران د اروايي حالتونو ارواپوهنه
پراميل او مسلم حقيقت پېژني چې په مستقيم ډول له محسوساتو څخه
لاس ته راځي او په درې ډولونو څرگندېږي:

۱- حسي تاثرات. ۲- ذهني صورتهونه او ۳- عاطفي عوامل خړشايي
او خړاشيبي^(۱).

اروايي حالتونه، د اروايي فعاليتونو يوازېني عناصر دي، چې سره
ترکيب شي نو ادراکي ذخيرع يا د پيداينبت خزانة^(۲) جوړوي او د فسرده
فکري مایه په هر زمان کې منجته راوړي. هر احساس او فکر هغه
دخت درک يا پيداينبت مري چې ادراکي خزانې ته جذب شي. د هېرارت
په عقيده ذهن د اروايي حالتونو ټولگه ده. په واقعيت کې د نړيو
اروايي حالتونو ډېر والی يا جذب په تېرو اروايي حالتونو، د اروايي
عمليې يا زده کړې د ايجاد سبب گرځي.

د هغه په عقيده ذهن لکه د يخ ټټه چې په اوبو کې لامبو وهي او وړي

(۱) mental chemistry. (۲) mental states

(۳) Pleasure pain (۴) apperceptive mess.

برخه يې په اړه يې پټه وي . دشعور يا وجدان په لاندې برخه کې ځای لري . هغه خاطرې چې په دې برخه کې ټولې شوې دي ، نوې تجربې يعنې ارتفيع وي . هر نوي احساس چې له پخوا نه تجربې څخه په کلي توگه يې منځمه وي .

هر بارت ، ذهن په ښکاره يا روښانه شعور ، تحت الشعور او د شعور د سرحد ، تر عينا نو لاندې په دريې برخو وېشي . هر خاطر يا تاثير چې روښانه شعور ، وجدان ، ته لاره مومي . نو هر څه خپل ځای بدلوي . په هره شيبه کې امکان لري چې خاطرې يا خيالونه د شعور روښانه برخه ونيسي يا اشغال کوي .

يوه د دغو خاطرې څخه امکان لري په مرکز د پاملرنې کې واقع شي چې د روښانه شعور په آستانه کې وي او زيار باسي چې روښانه شعور ته داخل شي . د ذهن په لاندې برخه يا تحت الشعور کې د فرد د تېک زمانې ادراکي فضاليتونه ټول شوي وي . هر يو د دغو افکارو يا تصوراتو څخه په مناسب وخت کې ، روښانه شعور ته راگرځي . هر وخت چې يو فکر يا خاطرې په پرله پسې ډول روښانه شعور ته رسېدلې وي ، هر څه چې په ښه او اسانه صورت سره په ياد کې ليدل کېږي . هر بارت د دې تجربې له کبله ، د تکرار ، تمرين ، په اصل يوه شو او د تداعي اساس يې ډاډول معرفي کوي ، چې هر وخت که څو خيالونه او يا ځينې ونه يو له بل سره داسې اړيکې پيدا کوي چې وکولای شي لرغوني افکار او تصورات په روښانه شعور يا وجدان

کې منځته را وړي، دې پدېدي ته تداعي رايې .

د پيدا ايښت د نظريې څخه گټه په تدريس کې :

د هربارت په عقیده د زده کړې لپاره درې مرحلې موجودې دي:

۱- حسي مرحله ۲- حفظي مرحله چې د تصوراتو بيا جوړنه هم په هغه کې شامله ده . ۳- ادراکي مرحله .

فرد هغه وخت ادراکي مرحلې ته رسېږي چې وکړای شي د يوشمېر ذهني تصوراتو په منځ کې گڼو صفتونه پيدا او يو د بل ترمنځه تړيږي او کلي حکم او تعميم سر ته ورسوي .

د هربارت د پيدا ايښت د نظريې پر اساس ، صحيح اوسم عمل د صحيح اوسم طرز تفکر څخه پيدا کېږي . په دې کې شک نه شته چې دمیل او ارادې رېښه هم په تفکر کې شامله ده .

د هربارت د پوښتنو له نظره د تدريس مهارت دا دي چې ښوونکي بايد هغه افکار او تصورات چې غواړي زده کوونکي يې زده کړي ، بايد د هغوی د پاملرنې وړ وگرځوي . ښوونکي په ماشومانو کې د نويو تصوراتو د ايجاد لپاره چې د پخوانيو تجربو سره يې سمون او سازگاري ولري د کتنې د مشاهدې له طريقه کولای شي د هغو لپاره داسې فکري حلقه ايجاد کړي چې د دې او روزنې لپاره يې مرسته وکړي شي . د ښوونکي موخه بايد دا وي چې نوي فکري حلقه د پخوانيو فکري حلقو سره سمون ولري .

11) circle of thought.

د زده کړې مرحلې د هر بارت له نظره:

مربارات او دهنه پلویان په وې عتیده دي چې په زده کړه کې منظمې او یو دبل سره اړونده مرحلې وجود لري، چې یو بې یالې ښوونکی باید هغه وپېژني او کار ورڅخه واخلي. تدریس هغه څه ښیایي او گټور دی چې د امرحلي په څیر سره وڅارل شي هغه مرحلې دادی:

- ۱- تیاری وچمتووالی، ۲- د مطالب وړاندیز، ۳- مقایسه، ۴- تقسیم
- ۵- په کار اچول:

۱- تیاری: د دې لپاره چې په درس پورته تړلي افکار او تصورات د زده کوونکي په ښکاره وروښانه شعور یا وجدان کې ایجاد شي، ښوونکی باید د تیرو زده کړو په تکرارولو سره شاگردان د نویو مطالبو د اخستلو لپاره چمتو کړي. د بیلگې په توگه د لامبو وهونکو څیزونو او د لامبو د قانون لپاره په کار دی چې لومړی د لامبو وهونکو اجسامو لکه بالون، د اوبو پوقانې، لرگي، کښتی او داسې نورو شیانو یادونه وکړي.

۲- د مطالب وړاندیز: ښوونکی نوي مطالب او موضوعات د لامبو وهونکو اجسامو په هکله د جسم او ښوونکو په طریقه وړاندې کړي. د بیلگې په توگه، ممکنه ده زده کوونکو وروښوونل شي چې څنگه غوړي د اوبو پمخ او یا فلا دی گلوله د سیمابو په مخ لامبو وهي.

۳- پرتله او تېن به: که ښوونکی دوه لومړیو مرحلې په ښه صورت سرته رسولي وي نو زده کوونکی ویني چې د نویو او زوېو مطالبو ترمنځ شبا

هتونه و جرد لري . له دې كبله پخږايي او اوسني مطالب په ښكاره اوروبنا
شعر كې يې له بل سره اړيكي پيدا كوي . د تېرون او طبيبي ورته والي له
كبله يې له بل سره پيوند پيدا كوي .

۴- تعميم : په دې مرحله كې زده كوونكي زيار باسي چې د دوه ډلو مطالبو
تر منځ ګډ لاملونه د يې كلي حكم او اصل په صورت بيان كوي .

۵- په دې حاي كې هغه اصل چې نوي زده شوي د ډيرو مطالبو د توضيح
لپاره چې په لاسونو و هلو مربوط دي ، كارول كوي . د اكار د مشور
دحل له طريقه سر ته رسيدلي شي . ښوونكي ممكنه ده له زده كوونكو
ويږښتي ، چې كښتي له فولادو څخه جوړه ده ، نړولي په اوبو كې نه
ډوبوي . يا دا چې د مسكي په توګه له زده كوونكو څخه وغواړي چې
آيا يې خاص شي په معين معايناتو كې لاسونو و هلي شي او كه نه ؟
د هر بارت پلويان زيار باسي چې نړسوري مهلي د تدريس
د كلي طريقي په عنوان و كاروي .

په واقعيت كې هر بارت بايد د علمي او تربيتي اړوا پيژندنې
بنسټ اګينودونكي او مخكښي وپيژندل شي .

د هر بارت طريقه په لومړي سر كې د وړتيا له خړا په امان كې
او د تېخي^{۳۱} له خړا په امر يكا كې تعقيب شوه او د جوړښت اساخته رګاڼي
ښوونځي^{۳۲} او هنداسي د باطني يا نفسي طريقي^{۳۳} ه راڅرګندولو او منځته راتلو

۱۱) Wandell, W. ۱۲) Titchener, E. B.
۱۳) Structuralism ۱۴) introspection .

مرجات يې بلبا کړل .

د پورته بيان څخه څرگند يږي چې هېرارت له يېمې خړا د علم او
 معرفت سرچينه او منبع له بدن څخه د باندې بولي او د ذهني تداعي
 له کبله د زده کړونکي پوهه او معلومات د يږيږي ، نو بايد هغه د علمي
 تداعي گرايا نر مخکې وگڼل شي او له بلې خوا د هغه ښوونې او لارښوونې
 د علمي تجربو په پراختيا او د ذهني محتوا د تحليل او ترکيب په جنبشونو
 او فعاليتونو تماچي شوي ، نو کولای شو چې هغه د ساختگر يا تړپه
 قطارک و شمير و .

د ايسنگهوس د تداعي نظريه :

معروف الماني ارواپېژندونکی ايسنگهوس^۱ په ۱۸۸۵ کال کې دخپلو
 څيړنو له کبله نه يوازې د زده کړې په مسئله کې مرسته وکړه ، بلکه په
 زړه پورې اطلاعات او معلومات يې د هيريد^۲ په عمليه کې هم په لاس را
 وړي . د الومې شخص و چې د حافظې د پېژندلو لپاره يې کتاب وليکه ،
 او د ارواپوهنې د اصالت تداعي د ښوونځي لپاره يې زړه پورې پراستله
 دې کتاب د تجربتي جنبې شريبه د تداعي د تشکيل او زده کړې عمليې
 هم ترچې يې لاندې ونيولې . نو په دې خاطر هم ندی و .

د اربنستيا ده چې د لرغوني اصالت تداعي د ښوونځي پلويان د تداعي
 سره سره وکارولې . خو هغوی د تداعي د تاتير موضوع ته د ښه
 پاملرنه کوله ، او دا يې نه غوښتل چې د تداعي د تشکيل په هکله څيړنه

۱) Ebbinghaus, H.

2 - Extinction.

وکهي. اما دنوي اصالت تداعي د نبعونجي پلويان لومړي تر هر څه د پته
 پاملرنه کوي چې د تداعي عليه څنگه تشکيليزي او بيا د تداعي ثبات او مت^ت
 د په ياد راوړلو له طريقه انمايمنت کوي. د پوره افادې مانا دا
 ده چې د اصالت تداعي لرغون پلويان زبه د تداعي د پالير او اغيز له
 مخې غمبنتل چې د قضيې علل وپيژني، څر د اصالت تداعي نزيير پلويان
 به د نېکله لاملونو له مخې غمبنتل چې د قضيې اغيزې او پايلې تر
 څيړني لاند ونيسي. بنگاره ده چې وروستي يا نزيير طريقه بشپړي او باوري
 طريقه ده، يانې لرغوني ارواپيژندونکي به د معلول څخه علت ته، څر نزيير
 ارواپيژندونکي له علت څخه معلول ته ځي.

داينگه س تجربې طريقې څرگنده کوي چې هر څرک څر دوره حافظه لري
 لکه د اشکال لپاره حافظه، د اعدادو لپاره، د نمرنو لپاره حافظه
 سمعي يا بصري حافظه او نور...

په بله وينا د هر چا حافظه څر اړخه لري چې د قوت يا ناتواني له
 پلوه يوله بل سره متفاوته وي. اوس نو په کار دي چې د هر چا دحا
 فظي د څرگندولو لپاره نيمه پي د څر دوره ان مينسترونه لاندې ونيول
 شي. د بيگي په دوره زده کړې يا سمعي حافظې لپاره کولای شو چې پنځس
 ياشن مانالونکي يا بي مانا اصطلاحگانې وټاکل شي او هرې اصطلاح ته
 دوه ثانيې وخت ورکړل کيږي، بيا د وروستي اصطلاح له لرستلو څخه
 لس ثانيې وروسته له زده کړونکو څخه وپوښتنل شي چې هغه اصطلاحگانې
 يې چې په حافظه کې پاته دي، له ياده ووايي. د دې ازموينې پايله

بايد د هغو مجدولونو چې د دريما د شرسو همنولو زده کړونکو د ان
 مړينې د پايلې څخه په لاس راغلي او معياري شمېر دي، متايسه اړين
 شي څه په دې ډول د دغې موضوع د بڼې يا بډې حافظې په هکله قضات
 يا حکم صادر شي. په يوه از مړينه کې دالاندې شل اصطلاحگانې
 کارول شوي دي:

ستن، يوه، څرخه، کپک، اوبه، پښو، سکی، نجلی، نقشه، ونه
 هکس، کتاب، پيشو، چاقو، تناب، کور، جرابې، کاغذ، غر، بڼ
 او کيف.

ايننگهس په خپلو تجربو کې وليدل چې د يو کت قرائت کولو څخه ورو
 سته يوازې يوه جړه د دغې اصطلاحگانو کېدای شي چې زده شي، په
 دې برخه کې که څه ښه عمليه چې په عيني ډول تعقيب شي نشته.
 دا عمليه تر هغه وخته تکرار يښي څو زده کړونکی وکولای شي د ۷۵ په
 لعل او بل په سل ترمنځه د اصطلاحاتو په زده کولو کې مهارت پيدا کړي
 ايننگهس او د هغه پلويانو د دې قانون او داسې نورو ورته
 قانون څخه په استفادې سره يو کمي قانون را منځته کړ او په وسيله
 د زده کړې منځني چې نن هغه ټول پيشاني، رسم کړي.

د « هيرولو منځني » په رسم سره دوی وکړای شي چې د دې
 کمي قانون ابتکار او مرغبيت د يو کمي.

دايننگهس له زمانې راهيسې د زده کړې په مطالعه او څېړنه کې د عيني
 طريقې څخه کار اخستل کيښي او د دې وړوندو په زړه پورې روشونو يا طريقو

وړاندیزونه هم شريدي. د دې اړايش بندونکو په عقیده نشو کولای چې
 د ددای مروضع پرانې د مجاورت له طریقه ترجیه کوو، ځکه چې بجا رات
 اساساً یې مساعد مرقعیت دی، کرم قدرت یا قره نه ده. هغه څرک
 چې د زده کړې په حالت کې دی، تر دیره حده د روابط او تناسب په
 نظر کې نیول سره، د کلماتو د تلفیق او ترکیب څخه گټه او استفاده کوي.
 د اېنگلس د تحقیق او څیړنې اصلي مرخه دا وه چې روښانه کړي

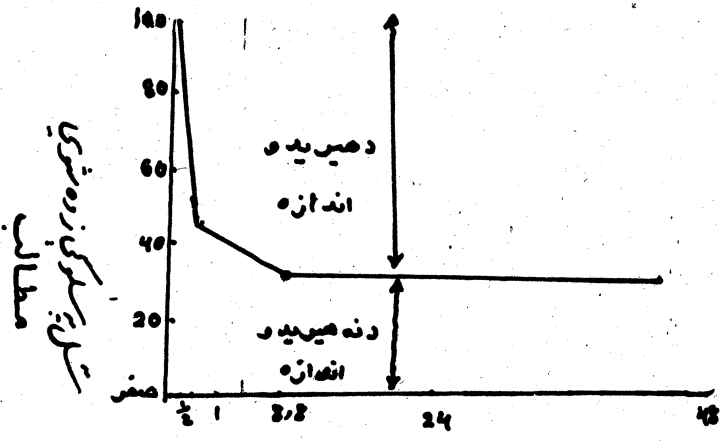
چې آیا د «هیریدنو» مروضع یوه تدریجی عملیه ده؟

د دې هدف لپاره د زده کړې یوه معینه برخه د زده کولو له وخت څخه
 بیا د بیرته ورکولو تر وخته یعنی یوه زماني واقت، د متحول یا متغییر
 شرط په عنوان انتخابیده، بیا د دغه شرط تغیر او ارتباط د زده کړو په
 هکله ازماښت کیده، پایلو وښوده کله چې مروضع ژر زده شو، هڅو
 ژر له یاده ووتله بیا وروسته سرعت د هیوید و ورو ورو لږېدل
 په بله تجربه کې د زده کړې ژور تیا یا سطحی والی، د متحول شرط
 په عنوان انتخاب شو وروسته د څرکته ازماښتونو څخه څرگنده
 شوه چې که هر څه مریه د یوې مروضع د زده کړې لپاره ډیر زیار وایستل
 شي پایله یا مرخه یې دا وي چې ژر نه هیریدي.

په یوه بله تجربه کې اېنگلس، ازمیدونکي ته وایي چې د یوې
 مروضع د زده کولو څخه وروسته سم دم ویده شي او بل مروضع ډول
 اړایي فعالیت باید وپه کړي. نتایج وښوده چې په داسې حالاتو
 کې دهیریدن چټکتیا، سرعت، د هغه حالت په پرتله چې ازمیدونکي

دینس پاتی شی دیر لژی وی .

د شپیتو کلون په وروستیو کې اړ وپیشنندونکو دا تجربې، د هیریدو
د ماهیت پوهیدو لپاره په متفاوتو شرایطو کې بیا بیا تکرار کړل .



د گریه شمیر د زده کړې څخه وروسته

د اېنگلېس معروفه منځني (۱۹۱۳)، د یاد ساتلو او هیریدو
په هکله د اېنگلېس د یاد ساتلو او هیریدو د اړیکو متر شال د .

داصالت تداعي نفسي بنوونحی

د پارولف^{۱۱}، تارند ایک او نورو اړواپیرندو نغو تجربو او ازما
 یستنو و بنودوله چې د پارولف د تقویت فرضیه او د تارند ایک
 د «باداش» فرضیه یوه ده او دواړه د تداعي د اثبات لپاره مشترک عمل
 لري. تارند ایک که هر بارت غوندې خپلې خپلې د تداعي په رنګ
 د ذهني تصور او پر اساس بنا کېږي او پخپلو څیړنو کې یې فزیکولوژیکي
 اړواپیرې ته ځانګړې پاملرنه وکړه. تارند ایک عقیده درلوده چې
 مشهورو سلوک د داخلي محرکاتو معلول دي. یلني د داخلي محرکاتو
 د باندینو محرکاتو په پرتله ډیر دي. یانې داخلي محرکات د تعالییا
 سایقو سبب ګرځي او ژوندی موجود فعالیت ته مخوي. خبره زده کړه کې
 په کلې ترګه دواړه داخلي اړواپیرني عوامل داخل دي. او زده کړه داسې
 عملیه ده چې دا دواړه سره پیوندوي. پارسا (۱۳۷۲: ۶۹)

تارند ایک: تارند ایک ۱۸۹۸ کې د څلور څیړنو پایلې د حیواناتو د
 ذکاوت او سلوک په مکتبه له تکرینې لپاره، په یوه کتاب کې «د حیوانات ذکاوت»
 تر عنوان لاندې نشر ته وسپارل. هغه د حیواناتو د زده کړو د مختلفو عملو
 د څیړلو لپاره له مختلفو وسایلو ګڼه پیچلې لارې^(۱۲) یا معاینه جمعې^(۱۳) او داسې

(۱۱) Ivan P. Pavlov . 2, Edward Lee Thorndike .

(۱۲) Animal intelligence & - problem books
 (۱۳) puzzle ...

فردر شخه کار اخستل . تارندايک به هغه ژوي چي از ماينبتول ، وزي
 کول او بيا به يې به هغه پيپلو لاروکې چي د ديو و لار و پای به تېلي و
 او يوان يې لار به دهقواره رسيدو ته خلاصه وه ، خوشي «يله» کې ،
 وزي حيران به کله چي هغه صحيح لار خوړو ته وروسته دن يار ايستلو
 پيدا کړه ، تشويقيدو ، ددې تجربې په حيران کې ، حيران ازاد پريښودل
 کډه چي خړ خپلر چيلو او طرحه سره کار پيل کړي ، خړ د هغه سلوک او
 فعاليت به يې څاره او هغه وخت يې چي دخپل لومړي برياليتوب له پاره
 لگول و تخييد او ، بيا په يې همغه ژوي په پرله پسې ډول ازماينبت
 کاوه او په منظم ډول يې د هغه سلوکي تفسيرات او زمانې کموالي ، غذا
 رسيدو ته چي د حيران د زده کړې او مهارت له کبله پيدا کيدو شتاره .
 په پای کې ددې اطلاعات په بنا يانې د شوي پېښک ، دستورتې په حل
 کې ، د « زده کړې منځني » ترسيم کړ او د حيوان د زده کړې او د عمل
 د څرنگوالي مدارک او شراعت يې په لاس راوړل .

تارندايک ددې تجربو شخه دې نتيجه ته ورسيدو چي حيران په
 تجربو کې ځيني حرکات او کړنې د ښو يا بدو پايلو پر اساس « هدف »
 يا « انتخاب » وي او بيا هغه د « اثر قانون » يا زده کړې په صورت داسې
 شرحه کړي : « هر عمل چي په يره ټاکلي مرغيت کې د رضائيت او خوشي
 سبب شي ، هغه عمل د هغه مرغيت سره ، تر هغه وروسته تداعي کړي .
 يانې هر وخت چي

(1) This is a hard effect.

هغه عمل بيا منځته راشي ، وپراختيا لري هماغه عمل چې تير کړت انجام
 شوی و ، بيا تکرار شي ، برخلاف د دې که يې عمل په يوه ټاکلي موقعت
 کې ، سبب د ناراحتۍ شي . په تدريج سره هغه عمل د هغه موقعت څخه
 انتزاع پيدا کړي يا يې که بيا هغه موقعت منځته راشي ، وپراختيا
 لري چې هماغه عمل مجدد اُصورت ونيسي ، .

بل قانون چې د دې قانون ضميمه ده ، د مشق او تمرين قانون
 يا د استعمال او عدم استعمال قانون دی . د دې قانون له کبله « هر
 څراب چې يېه موقعت ته ورکول شي ، هغه موقعت سر تدايي کيږي »
 هر څومره چې دغه څراب ، هغه موقعت ته وپراختيا وپه حساب ،
 ورکول شي ، په هماغه اندازه تداعي ممکنه ده کلکه او مستحکمه و
 او هر څومره چې د نوموړي څراب استعمال لن وي ، تداعي ضعيفه کيږي .
 دا د مشق او تمرين قانون ، هماغه لرغون قانون ، د تداعي ده چې
 د افکارو دارتباط او تړاو په ځای د موقعتونو ترمنځ په تړاو يانې
 په انگيزه - حساب اطلاق شوی دی . اما د شويو د زده کړې څرنگي
 په وضاحت سره ښکاره کوي . چې د تمرين قانون د زده کړې تړاو
 ستونزې نه حل کوي .

تاراندايک تقريباً ۳۰ کاله د زده کړې په هکله مسلسلې څيړنې او
 ازمايښتونه سرته ورسول ، وروسته تر هغه يې انسان تر څيړنې
 او مطالعې لاندې ونيو . په دې ازمايښت کې نور نو زده کونکي دې
 معما آميزه جعبو سره کار نه درلود خو ان مړينې ورکول کيدې چې

د مختلف ځوابونو امکان يې موجود و. که پر نښته له براليتوب سره تړلې وه نو ازموڼگي ته به د تشويق په توگه ويل کيده «صحیح ده» او که ځواب ناسم و نو د توبيخ په توگه به ورته ويل کيده «غلط دی» يافې په دې آزمایښت کې هم تشويق او توبيخ موجود و. د دې آزمایښتو پايلو وښودله چې د تشويق تاثير په ځوابونو ډير مثبت و. تارندايگانو د دې پايلو په اساس، دا اثر پر قانون تجديد نظر وکړ او تشويق ته د توبيخ په پرتله ډير اهميت قايل شو. د تارندايگانو په آند د توبيخ حقيقي اثر دا نه دی چې ځواب له مرفعيت څخه جلا کړي، بلکه حقيقي اثر يې دا دی چې زده کوونکي دې ته وهڅوي چې بل ځواب وازمايي او صحيح ځواب پيدا کړي. خو د تحسين او تشويق مسهو وگرځي او په دې توگه هغه صحيح ځواب په مثبت توگه د هغه له مرفعيت سره تداخي شي. په واقعيت کې د سم ځواب پيدا کيدل، په اتفاتي او پخپله غلط او ناسم ځوابونه حذفوي.

تارندايگانو په خپلو مطالعاتو او څيړنو کې، د تداخي فرضيې جدي پلوی کاوه او يا هغسې چې دده څولښه وه ووايي «دا پیکرومناستي» فرضيې پلوی و. تارندايگانو په دې عقیده و چې تړلې تداخي گانې انگيزې - ځواب اړيکي يا رابطه لري. د دې لپاره چې د دوه ذهني تاثيراتو او يا دوه فکرونو ترمنځ، تداخي پيښه شي يوازې مجاورت کافي نه دی مگر دا چې د ځواب په کيدو تمام شي.

(1) Connection.

انسان دځینو ژوندونو په لرلو سره د هیوانانو په پرتله، پراخه
 اړیکې او ارتباطي سیستمونه پینځولای شي. د انسان روحي لوړتیا
 د هیوان په پرتله په همدې ټکي کې نغښتې دی. په همدغ ځای د انسان
 ذهن داسې تعریفوي: « ذهن یو ارتباط وړکوونکې دستگاه ده
 چې د انسان فکري، عاطفي او عملي خوا بڼه د هغه موقیعتونو سره چې مخ
 کېږي، مطابقت وړکوي ». «

د پالوف شرطی ځوابونه :

ایوان پطروچ پالوف نامتو روسي بیالوژیست یو له هغو لوړو
 کسانو څخه دی چې تداعي معاني یا فکري تیاو ته یې په خپلو علمي
 انمایښتونو کې تحقیق وړکې. ده د خپل کار لومړی دولس کاله په خپل
 لابراتوار کې د هضبي غدو، عصبي سازمان او رفلکسونو په مطالعه
 اوڅیړنه کې تیر کړل. ده همدا په زړه پورې او ابتکاري تجربې، د
 دې سبب شول چې په ۱۹۰۴ کال کې د نوبل د جایزې په اخیستلو بریالی
 شي. په ۱۹۰۲ کې د خپلو تجربو په سر ته رسولو کې داسې موضوع
 سره مخامخ شو چې وروسته له یو کاله وروسته څیړنو امرک او
 روش ته بارنگل بدلون وړکې. پالوف د سپر د لارو د رفلکسونو
 د مطالعې لپاره یو اسباب جوړ کړي و چې د هغه په واسطه کیدای
 شو د هیوان لارې چې د خوړو انګیزې څخه وروسته په خوړکې
 د څراب تر عنوان لاندې تولیدی، اندازه کېږي.

« Mind .

پاولوف په دې ازمايښت کې وليدل چې په سپي کې د لار ترشح
 پخوا تر دې چې خړاپه ورته ورسيږي، عملاً پيل کيږي. په دې ډول
 چې: يو ازې دخړپو د طرف ليدل، يا تر دې کيدل د هغه شخص
 چې سپي ته خړاپه ورکوي، يا د راورونکي د پښې اواز په مجاوره
 کوټه د دې سبب گرځي چې د سپي لارې جاړي شي.

ارمن نوکه دخړپو د موجوديت د سپي په خړکې يوه طبيعي
 انگيزه د سپي د لارو د ترشح لپاره وي، دخړپو د لورښي ليدل
 يا د پښو اواز د دې رفلکس لپاره طبيعي انگيزه نه شي حسابيدی
 دغه فبرگرنيا د لارو د ترشح خړاب چې سپي دخړپو د لورښي
 او يا د پښو له اواز څخه وروسته ښکاره کوي د قاعدې له مخې
 سپي وروسته له پرله پسې او اړوندو تجربو څخه کسب کوي وي. په
 توگه دخړپو د لورښي او يا د پښو اواز د سپي لپاره يوه علامتي
 نښه يا جنبه لري، چې خړاپه ورته لځي.

پاولوف پرمهلو چې د داسې علامو او نښو موجوديت په هر
 موقعيت کې دحيوان په نطابق کې کارنده رول لوبوي.

په لومړي سر کې پاولوف دغه د لارو خړاب ته د علامې څخه
 وروسته د اروايي ترشح^(۱) نوم ورکوي. خو پاولوف د سپي
 د لارو ايژوند د فرضيا تر څخه د هغه ژويو لارونکي فرضياتو پرته

(۱) Signal.

(۲) Psychic secretion.

مینه درلوده، نو د پرته اصطلاح څخه یې لاس واخست او په های
 یې د شرطي رفلکس اصطلاح وړاندې کړه او علامتیا نښې ته یې بشر
 طي انگیزه وویل. ښکاره ده چې رفلکس یا شرطي انکاس یوه زده شو
 ځواب او ځواب غیر شرطي انگیزه ده چې معنی ته تقویت هم وایي.
 د تقویت د قانون کشفول ستر خدمت دی چې نوې ارواپېژ
 ندې د اصالت تداعي ښورونجې ته کېږي ده پدې قانون ساحه او د
 عمل میدان په واقعیت کې ډیر لوی دی او هدف یې یوازې د شرطي
 ځوابونو د غبرگون ټینګول نه دي. ممکنه ده د زده کړو په ټولو وړو
 کې اغیزمن او صادق وي.

چارلز ادوارد سپرن^(۱۳) انګلیسي ارواپېوه (۱۸۶۳-۱۹۴۵) د ذکاوت
 مکمله ارواپېوه د درک او انستناط او همداسې د څر لاملونو د پیو
 ستون او مناسباتو پر اساس ښاړې، څر مغه پخپله دارواپېژندې
 دغه سیستم د تداعي د ښورونجې په سترګه ونه کتل او لا انتقاد به
 یې کاوه چې د تداعي د ښورونجې پاروان په خپله فرضیه کې په عجیبه
 ډول خام دي. ځکه مغز یې په داسې انکار او مرضیاتو کې نکه د ذکا
 وت پیدا کړل، د نوي معرفت کشفول او د نويو مسالو حل یې
 ځواب ته پرېښي او هملآ یوازې له حافظې سره سر وکارل یې.

(۱۳) *conditioned Reflex.* (۱۴) *conditioned stimulus.*
 (۱۳) *Rain force word* (۱۴) *Charles Edward S.*

دگشتالت دار را پیش ندنی پلریان هم د تدای د سنونجی بر پلریان
 داسی انتقادونه لری. او ویلای شوچی دگشتالت دار را پیش نهی غت
 خدمت د اصالت تدای سنونجی لپاره همدا دی چی د دوی دغه خلاقی
 وکوی. په هر صورت د تجربتی تدای ار را پیش نهی فکر د دوی سنونجی د
 فعالیت په ساحه کی ستر خدمتونه سر ته رسوی دی. د بیلگی په تو
 د مساعدو یا نامساعدو شرایط پیدا کول د حافظی په هکله د -
 زده کړې او هیریدنی د منحنی گانه ترسیم، خپرنه د متقابل تاثیراتو
 په هکله په تدای کی د زده شویو خوا برنو، د خبرگورنونه، انتقال له یو
 عمل یا مرتعیت څخه بل عمل یا مرتعیت ته، او داسی نور.

هیلگارد^{۱۱} یا رابنسون^{۱۲}. وودورت^{۱۳} او همدا سې یر شمېر د اصالت
 سلوک پلریان د اصالت تدای جز حسنا بیدای شي. ولې ټول
 تدایان په هېڅ صورت سره د اصالت سلوک پلریان نشي کیدای.
 د تدای سنونجی د زده کړې او په یاد ماوې لو فرضیه ده، خو
 د اصالت سلوک سنونجی کاملاً ځانگړی بخت او توپیر لری چی
 وروسته به شرحه شي.

(۱۱) Helgard Ernest R.
 (۱۲) Robinson. E.S.
 (۱۳) wood worth.

وونت په لرغوي مرحله کې د نفس، درک ته آگاهي يا شعور ووايه او
 د بهرني نړۍ درک يې د لمبې علمي مرضع وگنډه. بيا وروسته وونت
 د نورو پېرمانو په اتفاق سره، د خارجي نړۍ درک ته «آگاهي» او د
 نفسانياتو درک ته «خرد آگاهي» او د وارو مجسمو ته «شعور» ووايه.
 اوس نور شعور، په انسان کې د انعکاس عالي شکل دی، چې د انسان د
 معرفت سبب نسبتاً جهان او چاپېريال ته گړمي او په همدې ډول د
 انسان هډ فنده سلوک اداره کوي.

انعکاس د اجسام يا مادي سيستمونو هغه استعداد دی چې د
 هغو اجسام يا مادي سيستمونو چې ورسره مقابل کېږي، مادي خصو
 صيتونو ته بدلون ورکړي او په شکل يې څرگند وي. هغه بل شکل معنوي
 د تصوراتو، مفاهيمو، احکامو او انترېو استنتاجونو په شکل افاده کېږي.
 انعکاس د مادي عمومي خاصيت دی او د مادي د تکامل سره سم، د انعکاس
 خاصيت يې هم، کيفي تکامل پيدا کړي. انعکاس کېدای شي وپېر ساده نکه
 د آيينې غونډې انعکاس وي. کېدای شي د کشش يا تېرېسټم په شکل وي
 نکه د نباتاتو تر کشش د نندرخانو يا در فلکس^(۱) په شکل څرگند شي، نکه د اړ
 گانيزم غبرگو لويي مکتب العمل د خارجي اغيز په مقابل کې او يا د غبرگ^(۲)
 په شکل چې پر ډول، ناخبره آگاه او ابتدائي غبرگند شميرل کېږي.

(۱) Consciousness . (۲) Tropism.

(۳) Reflex (۴) Instinct.

اوپا به دیر عالی شکل چې دانشان شعردی خرنند شی. طبری (۱۳۵: ۱۱۸)
به دې ترتیب سره په اراپه هغه کې دواړه برېښي یا فې داخلی او بهرني نړۍ
شامله شوې ده .

کله چې دارو او هورمونې اصلي مریض په شعور انتخاب شو. نو د اروا
پېژندنې علم د کیمیا له سره ورته والی پیدا کړ. نو همداسې د شعرد
عناصر کشف او د دوی ترکیب او تلفیق یوه د بل سره هم د کیمیا علم
د طریقه او روشونو ته ورته والی پیدا کړ .

ورنن عقیده د لارو ده چې زموږ ترې تجربې بکه د خارجي اشیاءو
د درک، تیرې خاطرې، هیجانات، احوال، پېچلې او مرکبې مسألې دي چې
باید په علمي توګه یوه یوه تجربه او تحلیل شي. هغه تحلیل او تجربه چې
ورنن د شعور د عناصرو په هکله سرته ورسوله. نو احساسات یې
د شعور اصلي عناصر او ماده وښودله او په دوی اصلي طبقې وېشلې
لرې هغه احساسونه دي چې داسې بدینې چې مریض ته له بهر نه
راځي یا فې نفس پدینه زموږ د بدن څخه د باندې ده .

دوهم هغه احساسونه دي چې تصور کړو، چې زموږ په بدن پورې تړلي
او متعلق دي او متعلق یې زموږ په وجود کې ده . د ساده او کومرکب
احساسونه خوږ او ترستا تر چې هر سر سر او گان لریا، نور سینه
شرحه کړې دي . کله در رنگ او لیدل . ذوق او ریښل، د مزه هکله
حلیې احساسات او داسې نور .

د اصالت جمل او را پېژندو کله د دې هر املو په شمېرته کې راځي

د دې هر املو په شمېرته کې راځي

شهر جي ڊايم بيان ڪري جي ڇنگهه منڊا ورو او يا ڇنگهه شيان ويندو .
 ڊالر مري احساس سر نه ددي او را پيشند ونگو لپار جي ڊار او پوهنڊ
 د تڪيبي سڀني نئي بلو يان دمي، به دمي خاطر دير مهم دي جي ڪولاي سوي د
 ميکنه سادو تجربو او ڪڏهن د اتقالي¹¹ حالات تر عمران لاندي حساب ڪيو
 اتقالي حالت ، احساس او ادراڪ د اسي تعقيبي وي ڪه جي سڀني جسم
 سڀي روان وي . له سادو حسون تر ڇنه ، مطبوع او نامطبوع حسونه
 يفتي لذت او الٽ¹² هر چا منلي وو . خبر وونت دوه جري جي نور هم سڀ
 هفت وڌ زياته ڪرل . يره جري يي د تحريڪ او ڪناري رامتس ، اوله
 جري يي د خراسيني رانحطاط ، او خبر شائي¹³ احساس دي . دا حالات
 امکان لري به بيلا بيلو اشڪال او طهر لير له بل سره ترڪيب او سوي
 حالات منجھه ر او بهي . د بيگي به توگه هيجان يره پيچلي او سرڪه
 تجربو ره جي د ذهني اتقالات او احساسات تر ڇنه جي د بدن له بيلا
 بيلو تر ڇنه سر ڇينه اخلي ترڪيب مشرعي دي . ميل او اراده به
 لحظو ڪي د هيجان اتقالي حالت دي جي د تصميم نير لير به لحظه نفسي
 حالت په قلع او ناخا يي تغيير ڪي مشخص ڪيري . ڇنگهه جي ليدل ڪيري د
 رونت هدف به دي حالات ڪي دادمي ، خبر هغه شيا ڪي انسان يي واقعا
 احساس مري شرحه ڪري ، نه هغه اعمال جي انسان يي سر ته رسيري به بل

-
- (1) Passive .
 - (2) Pleasant - unpleasant .
 - (3) To stimulate and peace or tranquillity .
 - (4) Depression and pleasure .

عبارت در وونت په عقیده د انسان د اعمالو شمیرن ارا پوره نه ده ، بلکه در وونبانه شعور، د محنت یا تر شرحه دارا پوره شایي مدن او منظر د ډنفسا فی منته یا د ترکیب اصل ، بر له هغه په زپه پوره قرائت پوره دی چې وونت یې وړاندیز کېدی دی . کولای شو دا قانون د ایسی هم بیا گوند . د شعر نفسي عملیې ترکیب یې بل بس زوی خامبیتونه پیدا کوی چې ترکیب نک اجزاو یې نه درلودل . د دې قانون وړته مراد کولای شو د اصالت دای د بنی وینې په تعلیماتو کې له وونت تر مخه او د گشتالت په ارا پوهنځی وروسته له وونت هم پیدا کوی . و و دورث د ۱۳۴۸ : ۶۳۸ څنگه چې مخکې هم یادونه وشوه د دې بنی وینې پلویان د ارا پوهنځی مرتفع شعور یا د خرد اگاهی تجربه شمیر له او د دوی په عقیده د داخلي مطالعې له طریقه کولای شو د شعور یا خرد اگاهی د تشکیل طرز ته مطالعې او څیې فی لاندې ونیسو .

د دوی په عقیده شعور د احساس^{۱۱} ، تحلیل^{۱۲} ، عواملو او تمکراته^{۱۳} شوی دی . دا ډول پچارې د داخلي اصولو یا روشو له طریقه کولای شو تر کتې او څیې فی لاندې ونیسو . د ذهني پېچلو عملونو د ساده عملونو څخه جړ او د تحلیل او تجربې له لارې کولای شو هغه تشخیص کوی .

ادوار د براد فورد تیچنر^{۱۴} انگلیسي پوه لومړی د وونت سر په تیچنر بوخت شوی او د هغه تر اغیز لاندې و . بیا وروسته امریکې ته ولاړ او د

۱) Sense ۲) Image ۳) Idea

۴) Edward Bradford Titchener.

کرنل په پښتون کې د عمر تر پایه په اروایي تجربو نه بوخت و .

کلاسیک ښوونځی یا د تیجنز د عقایدو

اصول

د المان د لاپشیک په ښار کې ه تجربی ارواپوهنې د ښوونځي له پلویانو څخه، د وونت او وود، ۷۷، تنو زده کوونکو زیار ویرستا چې په امریکا کې د اروایي تجربو لپاره لابراتوارونه جوړ کړي. تیجنز تر ټولو معروف، با استعداد او انگلیسي نژاده ځوان و چې په ۱۸۹۲ کال یې وکړنل د پښتون د ارواپوهنې د لابراتوار مسرولیت ومانه. دده د مهمو اقداماتو څخه یو دا و چې ده د وونت د ارواپوهنې د شعر جوړونکي ښوونځي څخه، د اصالت عمل "د ارواپوهنې په مقابل کې چې په دې وخت کې په امریکا کې رواج درلود پلوی وکړ .

تیجنز کارنده مفاهیم یا په بل عبارت د عمل او ترکیب جوړونکي اصطلاحگانې، په ۱۸۹۵ او ۱۸۹۹ کال کې طرح او وړاندې کول. د دې دوو اصطلاحگانو طرحې او په یوه وخت کې د تیجنز له خراجند او تعجب او حیرانتیا وپ نه دي. او د اصالت عمل د ښوونځي سره د دوه مخالفت پوښې اړې نه لري. هکله کله چې غراب و دیره ماشین په مسئله خبرې وکړه کولای شې چې هم د ماشین د جوړښت یا ترکیب او هم د هغه د فعالیت او استعمال څخه وغزینو. په همدې ډول د سترګې په بحث کې کولای

۱۱) *Functionalism*.

شود چې هم دسترگو د جبر نبت او هم ذهني د فضاليت او استفادې
څخه خبرې وشي .

په بيولوژي کې هم علم د جبر نبت (انا تربي) ، او هم د دندو علم
د قبايلو ژبي ، لرو . د تشریح علم يا انا تربي د جبر نبت او ترکیب علم دي
او فزيولوژي د دندو او عقل علم دی . په کلي ډول هدف د جبر نبت يا
ترکیب د لويه جهاز يا سيستم دا دی ، چې څنگه ترکیب يا جوړ شوی دی
اما دنده د اېنکاره کړي چې هغه سيستم يا عضو څنگه کار کړي يا دغه
لپاره جبر دی . دا دواړه علمه مهم دي ، ولې داسې ښکارې چې جبر نبت
بايد مقدم وي ، ځکه چې خو يو سيستم او جبر نبت يې معلوم نه وي
نو د هغه د کار او عمل په هکله به څنگه خبرې نه وشي .

د تيچنر په عقیده وجدان يا شعور د اروا پېر هېڅې اصلي موضوع
تشکيلوي . د بدن او نفس (اروا) ، اړيکې مړانې او هم آهنگه دي يو
د بل سبب نه کړي او د هغو ترمنځه د علت او معلول ارتباط نشته .

تيچنر د وجدان يا شعور د ترجیه لپاره درې لاندې جريانونه مهم
ګڼي . هغه احساسات ، تصورات او انفعالات دي . دا اروا پېژندونکي
د هغو جريانونو ته د شعور يا وجدان يا هوښيارۍ جوړونکي ترکي
والي او په لاندې ډول يې شرحه کوي :

۱- احساس يا حسي ادراک د حواس په مرسته د شې په
پېر جوړ ديت څو حضور کې تشکيلېږي . دا دوه عامله لري يو
يې بهرنی او بل يې عضوي اغيز دی . وروسته له دې دوه

مقدموڅخه په مغز کې انعکاس پېدا کېږي چې نوم يې احساس دی. د بيلگې په توگه د غږ په هکله دهوا ارتعاس، خارجي تحريک او حرکت چې پمغز کې واقع کېږي، عضوي اغيزه ده. وروسته له دې د وومقدموڅخه په مغز کې انعکاس پېدا کېږي چې هغه ته احساس وايي.

مجرده احساس او بدني تاثرات په تنه يې سره معرفتي ارزښت نه لري، خو کله چې په ذهن تاثير کوي، محسلاً د نورو نفسي فعاليتونو په واسطه احاطه کېږي او د هغو په مرسته تعبير او تفسير يې، د مقام نيسي او مانا پېدا کوي.

۲- تخيل، تصور يا ذهني تصويرونه چې پرته د اشياو له حضور څخه په ذهني جريان کې پېدا کېږي، د تېرو خاطراتو او يا راتلونکو خيالونو سره اړيکې لري.

۳- انفعالات د عملونو خصوصيات دي. دا انفعالات د داسې تجربو لکه مينه، نفرت، غمښت او خراشيدو په اثر څرگندېږي. دکلاسيکې ارواپېژندنې، کلېطري د دې ترکيب، عناصر، پربنا د لارې دي. د قاعدې پر اساس، دا د پرمخه ساده سيستم دی او د پرمخه پېچلي نفساني مسئلې له پرته اجزاوڅخه تشکیل شوي دي.

فعل و انفعالات د دې لارې، هغه اجزاوې دي چې د شعرونو پېچلي حالات لکه تفکر، عاطفه، ادراک او تخيل څخه راپېي. او ويل کېږي چې د نفساني چارو صراحت او اهميت د هغو د تسجولو تر اوږد لورې پېچلي دي. د تېجيز په عقیده د ذهن محتریات، شعرونو يا نفساني چارو په دوو

برخ ویشل کیزی . چې ځینی له مغز څخه په مرکز او کانون کې واقع او خاصه
 برجسته شي لري او ځینی له مغز څخه په څنگ واقع دي او صراحت یې لږ وي .
 تیچر په دې عقیده دی چې په ټولو علومو کې د څېړنې تر عمومي طر
 یقه اولان ، مشاهده ده . داخلي او نفسي کتنه پخپله یو ډول مشاهده ده
 داخلي کتنه یا د وجدان د محتوا تر مشاهده ممکنه ده د طبیعي پې
 له مشاهده څخه تپس و لري ، خو په اصل کې دا دواړه طریقې یو دي .
 داخلي کتنه د علمي اړوا پېژنه او فلسفي اړوا پېژنه د بیلوا
 حد و حد فاصل ، او د هغه فکري طریقې ځای نیونکی دی چې پخوا به
 په فلسفه کې د روح او ذهن د پېژندنې لپاره په کاریده .

تیچر د اړوا پېژنه په ځینی مطالبو اصلا ستړې پېژني کړی .
 د مثال په توگه ذکاوت د انرېني مرضی چې امریکا مانده ویره په
 نیمه پورې اړه د فردي اختلافاتو د تپس لپاره په کاریده له نظر څرگندوله
 د طبیعي او غیر طبیعي ځوانانو او واپېژنه ته یې پام ونه کړ . لومړی
 نارنده ایک او کاتل څېړنه څخه یې ستړې پېژني کړې او سلو کې منو
 ونځې یې سطحې وگاڼه .

د عصبي دستگاه په میکا نيزم کې دې خبرې له کبله یې د دې دستگاه
 په فیلوشیک څېړنه کې هم د پام وړ پېر مخکښ ونه کړ . د ځوانانو تر
 د زده کړې مسلي یې هم د اړوا پېژنه له تلمرو څخه بهر وگڼي .
 همدا سبب شوی چې دې نښوونکي په دېرمانو لږه پاملرنه
 جلب کړي . د دې نښوونکي عملي او اجرائي اړخ نه لاره . د امریکايي

اروایچان دی علاقه گه سبب بئول . ارسته (۱۳۴۸ : ۱۳۳۰) .

فر دیچنر دینورنی اهمیت په دی کپ دی چپ اروایچانه یی علمی
مرحله ته داخله کړه ، د متافزیک او علمه عقاید وڅخه یی جلا کړه . زیار یی
وکیښی چپ تجربی طریقې د هغې د مطالعې په امور لکې داخله کړی .
په دی کپ شک نه شته چپ د هراسو ، احساساتو او ادراکاتو تشریح کول
ستر خدمت و . که انموری دکار مقدمات نه وای برابر کړی نو
گمان نه کیده چپ علمی اروایچانه په تجربی ساحه کپ دور
پر مخک کړی وای .

د عمل د اصالت بڼوونځی

د عمل د اصالت نظریه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۹۶ کال کې د جان دیري^(۱) په واسطه طرحه شوه. دیري په یوه مقاله کې چې د «انعکاس» د قرس مفهوم، تر عنوان لاندې د «ارواپوهنه د خپلې دځپې» په مجله کې لیکل شوې وه، «زده کړه» په ذریعې د اتومي شکل چې د تداخي گرانو او سلرکیانو طریقو ته تر انتقاد لاندې ونیوه، او د اړخې بڼوونځي او توضیح کړې چې زده کړه یوازې د محرک-خواب په طریقو ته نه شاملېږي. بلکې زده کړوونکی او یا ماشوم د کل په توگه اهمیت لري، نه یوازې ذهني محتوا یا د محرک-خواب میکانیکي اړیکې.

د عمل د اصالت نظریه پخوا تردې چې تجرباتي ارواپوهنه منځته راشي د ۱۹۳۵ کال راهیسې په امریکا کې فرضیې او تدریسي اهمیت درلود. د نفسی فعالیتونو موضوع په ارواپوهنه کې د اساسي او اصلي مسله په عنوان پېژندل شوې وه. دغه زمان د ارواپوهنې هدف د داسې اصطلاح د ټاکل څخه داو چې د عمل د اصالت د اړخ

(۱) *Functionalism*. (2) Dewey Jahn.

(3) *Reflex arc concept*.

پوهنې، انکار او اصولو ته په امریکا کې بسیط او اشاعه ورکړی .
 د عمل د اصالت ښوونځي په حقيقت کې د جبرېښت د اصالت د ښوونځي
 په مقابل د اعتراض څڼې وچې هغه يې يې اړنښته او يې اعتبار معرفي کړي .
 د عمل د اصالت د ښوونځي له ځانگړنو څخه يو دادي چې د نورو ښوونځيو
 څخه پر خلاف پر دې عقیده دي چې اړ واپرېونه د پيليو څيړنو او مضامينو
 ترکیبونو څخه نه ده ترتيب شوي ، بلکه يېه انتخابي او التقاطي نظريه
 ده لږڅکه په خلاص لاس يې دار واپرېونه د نورو اصولو او اصولونو
 څخه گټه اخستې ده . د دې ښوونځي په تشکيل کې نامتو څيړونکو لکه
 جيمز انگل^(۱) ، هاروي گار^(۲) ، رابرت و و ډورټ^(۳) ، ادوارد بانيسون^(۴) او تر
 ټولو مهم جان ډيوي^(۵) پخه درلوده . په دې څيړنې کې يوازې د دوو
 کسو لار ښوونې به په لنډه ډول مطالعه کړو .

(د جيمز انگل څيړنه)

جيمز انگل په ۱۹۰۶ کال کې په امریکا کې دار واپرېانو د انجنين په
 رياست وټاکل شو . او دلر مهري کل پاره يې د عمل د اصالت اساسي
 اصول په خپل خطابه نطق کې اعلام کړه او په رسمي توگه د جبرېښت
 د اصالت ښوونځي په مقابل کې معارضي ته راوت . د جبرېښت د اصالت
 پلويان ټول نفساني حالتونه د باطني او نفسي لطيفي له مخې د اهميت ،
 وپيل او په دې عقیده و وچې د ذهن جبر وگي لږکي عبارت دي ؛
 حسي تجربې ، ذهني صورتونه او احساسونه . د دې توکيو د ترکیب
 څخه يوبل سره هيچان ، ادراک او معلومات حاصلېږي . د جبرېښتونه

(۱) Eclectic (۲) Angell. J. R. (۳) ca. v. H. A
 (۴) Wood. d. worth. (۵) Robinson. E. S. (۶) Dewey, John.
 ۶۹

په خاصه تر ګه د حسي غړو په فعاليتونو پورې تړلې دي. که موږ وگواښو چې د ذهني جبر بڼتونه ماهيت په ښکاره ډول مشخص کړي نو بايد کولای شو چې د اروا پوهنې او زده کړې په کم وکيف پوهيدلي يو او د هغه اصول مو زده کړې دي .

خو انگل بر خلاف د دې طريقې وړاندیز کوي چې د اروا پوهنې اصلي دنده داده چې د ذهني جبر بڼت د تجربې او تحليل په ځاګه بايد د ذهني فعاليتونو تجزيه او تحليل وشي ، ځکه د اکاډميک باور بڼته او بڼه پایله لري ، په سلوکي څپه نوکې بايد کار او دندې ته د جبر بڼت په پرتله پاملرنه وشي .

انگل د پراګمتم د فلسفې پر اساس هميشه زيار ايسته چې عملي پایلې دفتسي يار رواني فعاليتونو بنسټ وگرځوي . (ځکه چې دانگل د پراګمتم فلسفه داسې يو فکر دغا چې حقيقت ، د فکر په سنجش ، د واقعيت او عملي پایلو سره معلوموي ،

انگل د اروا پوهنې رول يا نقش د شعور يا ذهن د توکيو په تشخيص او پلټون پورې نه محدودوي . بلکه زيار باسي شو رواني يا نفسي علل پيدا کړي . دى ، عصبي فعاليتونه د اروايي فعاليتونو اصلي او تعيينونکي عوامل گڼي .

نو ځکه قريالوتيا په اروايي فعاليتونو کې لازمي شمير ي همداسې انگل په دې عقیده و چې د ذهن يا اروا يوه مهمه دنده داده ، چې ژوندي مريخو ته دمحياسره په سازگاري او جبر بڼت کې مرسته وکړي .

د عمل د احوالت ښوونځي بلوایان لکه چې د مخه وویل شو د ذهن په تخنیکه او تحلیل کې څه علاقه نه ښودله. خو اروایي فعالیتونه او د بېولو ژبې نقش دارو پوهنې د مسلو په بیان او شرحه کې مهم او کار ساز شمیرکې دا نوی برداشت یا فکر، د ښوونځي او روزنې یا د دې ښوونځي د مهمو پرمختگونو څخه د شلمې پیړۍ په پیل کې شمیرل کېږي. دا ځکه چې په دې ځای کې، زده کوونکي یا کوچني زده کوونکي په مرکز او کانون کې ځای نیسي ترډیر وخته زده کوونکي موضوع د ذهني وړتیا په اطراف خرڅیده او د زده کوونکي فعالې برخې چندان (اعتبار نه درلود، زده کوونکي به یوازې په پوره شته کې د کسبي او آرایشي معلوماتو سره اشنايي پیدا کوله. خود عمل اصالت

د ښوونځي له نظره د کوچني خپله تجربه د زده کوونکي او د هغه د سلوک اصل جوړوي. په دې اساس انگل درې اصولو چې تر هغه وخته یې کوم اهمیت نه درلود او فاقد د ارزښت و، پاملرنه وکړه:

- ۱- دانسان زده کوونکي او سلوک، د شخصي، حسي او حرکتی دستګاه د هماهنگه فعالیت سره اړیکه یا رابطه لري.
- ۲- سلوک او زده کوونکي د حیاتي دندو او بدني اړیکو په سبب مقرر کېږي.
- ۳- سلوک او زده کوونکي یو ټولنیز عمل یا فعل و انفعال دی چې عملي پایله یې د اهمیت وړ وي.

(1) Mental discipline

د ژوند د بقا اصل

په ۱۳۰۴ کال کې انگل ، د عمل د اصالت بنوونځي ، بنسټ په فعاليت ^(۱)
 بنا کي ، او هغه يې د ټولو انواعو د توافق د سازگاري ، او زده کړې لپاره
 يو ضروري حکم وشميره . انگل د ژوند يو موجوداتوله مشاهدې او د
 ژوند د مختلفو پديدو څخه داسې نظريه او اعتقاد په لاس راوړه ،
 د هغه په نظر ژوند يې له حرکت څخه د اپټيا ورو غوښتونولود
 ته بل څه نه دي . يانې ژوند يې موجود د خپلې بقا لپاره تل په چاپيريال
 کې په حرکت ، فعاليت او اکشافي بخت وي . علم الحيات يا د بيولوژي
 پوهانو دا خاصيت چې د محيطي محرکاتو د تغير معلول دی . تروپيزم ^(۲)
 يا د ژوند بقا نومولی دی .

نو د ژوند بقا يو سلسله ضروري حرکتونه دي چې ژوندی موجود
 يې د خواب يا غبرگون (عکس العمل) په عنوان د چاپيريال محرکاتو ته ورکوي
 او خاص فزيولوژيکي دندې ايجابوي ، لکه د ځينو نباتاتو حرکت او تمايل د
 لمر خواته د دې مدعا بنه ثبوت دی . په کلي توگه د ژوند بقا ، انسان يا
 بل هر ژوندي موجود حرکت او فعاليت ته اړ باسي . د دې فعاليت بيلگه
 په انسان کې د ذات ساتنه ، له خطرونو او تهديد څخه گډيوالی ، احترام
 او دوستي له لور ورسره ، دعزت النفس په ساتنه کې زيار ايستل او دا
 سې نور دي .

څنگه چې د عمل د اصالت بنوونځي د علم الحيات د پيروان يې ، پر بنياد

« Tropism . »

استوار دی. نند ژوندی موجوداتو او انساني افرادو د توافق ترمنځ ورته والی په سببه توگه تشخیصیږي. د عمل د اصالت بنوونکی په دې باور دی چې د توافق کلي قوانین په خاصه محدوده کې د تعمیم او بیان وړ دي. یوازې یو توپیر د طبیو ژوندیو موجوداتو او انسانانو ترمنځ وجود لري او هغه د انسانانو اګا مانه یا شعوري فعالیتونه دي.

د عمل د اصالت بنوونکی د ژوند د بقا اصل، د سلوک په تعین کې د غریزې پر پرتله ډیر پر مختلې او مهم گڼي.

د جوړښت د اصل پلویان، خصوصاً تیجین، د غریزې کارنده رول د سلوک په تعین کې ضروري گڼي. خو د عمل د اصالت پلویان، هغه رده وي، او په اړه پوهنه او پېوهنه او روزنه کې هغه یرساګن عامل شپږي او په مقابل کې یې، فعالیت او تحرک بنسټیز اصل او حیثیتګی عامل په سلوک، روزنه او زده کړه کې معرفي کړي. د دې بنوونکي پلویان په دې عقیده دي چې فعالیت له یو تعداد مرموزو او پېچلو داخلي عملیوڅخه سرچینه اخلي او په زده کړه کې ډیره اغیزه لري.

انګل په «مقدمه دار واپړونې» کې څرګندوي چې «د انسان یوه ډله یا ځینې غریزې خپله نیرو د بدن له ضرورتونوڅخه اخلي او بله ډله یې په عمد یا اختصاصي توګه د ټولنیز قدرت او نفوذ ترسلطې لاندې وي» په دې ځای کې دانګل هدف د غریزوڅخه دادی چې د چاپیریال د محرک له اغیزوڅخه را منځته کیږي. په دې ډول که په انسان کې یو عامل د غریزې په

(1) Instinct (2) stable
(3) James R. Angell. Psychology.

عنوان هم مشخص کرد. نه شوکولای هغه د چاپیریال له اغیز وڅخه ځان
وساتړ. پارسا (۱۸۲).

د جان دیري د خیر نړی طریقہ :

جان دیري د عمل د اصالت بنوونکی یو نامتو لارښود او استاد دی.
جان دیري د دې بنوونکي د نورو بنسټ ایښودونکو غوندې، د
شهور د تشکل او جرړ بنسټ پرځای د شعور اهداف او دکار
طریقي تر مطالعې لاندې نیسي دی عقیده لري چې د انسان شعور
یا وجدان نه یوازې دا چې د نفساني یا ارادي حالاتو څخه تشکیل
شوې دی بلکې ټول هغه اعمال چې د عکس العملونو تر عنوان لاندې
د خارجي محرکاتو په مقابل کې سر ته رسېږي، هم په شعور کې شامل دي
جان دیري په دې عقیده دی چې د انسان ښکاره شعور یو فرعي
پدیده نه ده. بلکه پخپله د یوه ځانګړي علت په توګه د ژوند د بیولوژیکي
بقالیاتو پر علت دی. هر څه ممکنه ده د یوه حرکت د پیداکیدو یا
برعکس د یوه حرکت د ودیدو لاملونو، سبب شوي، نښه د شعور یا څو
اګاهو عملیې د جسي او حرکتی له پلوه چاپیریال سره پیوستون او اړیکې
ګوري، بهرني (۱۳۴۸، ۴۶).

اوس تر دواړو پدینو موضوع د جان دیري له نظره « د فرد انطباق
له چاپیریال سره » دی. د دې بنوونکي د پلویانو له نظره د فرد انطباق
له چاپیریال سره د ادی چې د ژوند په جریان کې، نفسي او بدني عوا
مل یو له بل سره مرسته کوي او د انسان د یو عوامل د عادت په شکل

څرگند او بې له اگاهۍ او خبر تيا څخه سر ته رسېږي . د دوی په
 نظر ويره ، غضب او ټول عواطف دانسان د بقاله پاره لازمي دي . دا
 ټول عواطف انسان له خطر نه او نويو موقعيتونو سره اشنا کوي
 د خوشاله او يا د خواشيو احساس چې د عاطفي ژوند پايله ده د
 ژوندي موجود له هدفونو سره مخامخ اړيکي لري .

که دانطيان په بهير کې زموږ نفسياتي فعاليتونو بې له کوم څنه
 او څنډه څخه پر مخ ولاړ شي ، د خوښۍ احساس کوي ، څرکه د فعاليتونو
 کوم څنه سره مخامخ شول او پر مخگڼ څنه يې ودرولای نه په دې
 صورت کې د خواشيو احساس په مړن کې پيدا کېږي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان زيان باسي چې د دوی څېرې يې
 عملي گټې ولري او په خاصه توگه په ښوونه او روزنه کې گټور وي
 جان د يوې سربيره په دې چې د لوې مقام فيلسوف دی ، د دې تر
 څنگ د ښوونې او روزنې د علم ښوونکي د اړوند څخه هم دی . دده په عقيدو
 د ښوونې او روزنې نزي طريقه بايد د پوهې او منطق او دکوچنيانو
 د شخصيت پر اساس ولاړه وي .

د یادونې وړ ده چې علم يې نفسه او علم د عمل پاره د تمدن له
 پيلو مړي دورې څخه تر اوسه د پوهانو د پاملرنې وړ و او ده .
 لومړی د دې پر اساس فيلسوفان او د علم او ادب مشران په دورې و
 وپيللاي شو . په کلي توگه د هرې علمي رشتې د رشد په لومړيو پيلو
 کې مړن علم د پوهانو په نظر کې وي . خو وروسته هر څوم چې

نوموړې علم پراخه کيږي، د دې علم عملي اړخ د افرادو پاملرنه
 نه جلبوي. په بل عبارت د هرې علمي رشتې مخکښان لومړي موفقيت
 حقيقت پسې گڼيږي او د پلورلو او پېرولو د خپل کار عملي اړخ ته پاملرنه
 کوله او د پلورلو له دوی څخه به په خپله رسته کې د څيړنې او تتبع
 مشتاق وو.

د اروپايي هېوادونو رسته هم د دې تکاملي سیر څخه بې برخې نه وه. لومړني
 اروپايي پوهان يوازې د ذهن د محتملياتو په پيژندنه کې پسې ولاړل. چې ډېر ژر
 ښوونځي د دې ډول فکر ښه نمونه ده. ټيپيچر د عملي اروپايي څخه بيزان
 و او دومره په علم کې نېغې ډوب و چې د خپل کار پايولو ته يې هم
 پاملرنه ونه کړه.

د شلمې پېړۍ په پيل کې کلاسيک ښوونځي خپل رونق له لاسه ورکړ
 و، قولنيز بدلونونو او د اروپايي پوهنې په هره رسته کې علمي پرمختگونو د
 نوي ښوونځي زېرمې ورکاوه. د هرې دورې او عصر د افکارو تنظيم
 داسې يو چاپيريال غواړي چې د هر ډول تعصب څخه خالي او د زړو
 او دوديزو ادب او کلتور په قيد کې نه وي. دا ډول چاپيريال په
 هغه وخت کې د شيکاگو څران پوهنتون برابر او آماده کړ. پوهان او
 فيلسوفان يې لکه جان ډيوي، ويليام جيمز، جيمز انگل او داسې نور
 راوبلل چې د پوهنتون علمي مرکز ته رونق ورکړي.

نور لکه د شيکاگو پوهنتون چې په وخت کې د امريکا د خلکو او
 ټولني د اړتياوو مولود و، د تئوري څيړنو او مطالعو مرکز وگرځيد

او د عمل "اصالت نومی بنوونځی یې په اړه پوهنه کې لږ منځته کړې . د دې بنوونځی په لږ منځته کیدو سره امریکا لومړی مبارز د کلاسیک بنوونځی په مقابل کې دار لږ پوهنی په میدان کې وړاندې کړې .

د دې مذهب پلویان په لومړي سر کې د نفس فعل او انفعالاتو ته پاملرنه کوي او د ذهن محتویاتو ته دومره ارزښت نه ورکوي . بس پوره پیر دې ، دې بنوونځی غوښتل چې د ذهن د فعل او انفعالاتو انتقاي جنبه او اړخونه ترڅپه لاندې ونیسي .

د جان دیري د فلسفې هدف لکه د نولسمې پېړۍ د پای او د شلمې پېړۍ د پیل پرمهال نه غوندې ، د داروین له عقایدو اغیزمن او لاندې ټولې تحول یې د ځینې فلسفې بنسټ منلی و . د جان دیري د فلسفې اصول د « انسان د سلرگ او طبیعت سیر » کې په بشپړه ډول څپل شوي چې عصاو یې داده : « انسان د عادت او سابقو مخلوق دی نه د عقل . »

جان دیري د انسان ټولنیز اړخ ډیر مهم شمیري . په دې برخه کې د مفصل بحث څخه وروسته او همداسې د دې مطلب توضیح چې ذهنونه یې له بل سره په مقابله کې وده کوي . انسانان د افرادو ترمنځ اړیکو ته متوجه کوي . مداوم تغیر او تحول د فرد او وګړي د کمال څپنه شمیري د همدې اصولو او نظریو پر بنا ، دیري خپل عقاید د کوچني په هکله څرګندوي او ادعا کوي چې کوچني یو ټولنیز موجود دی چې د ژوند په هره ګڼه کې د ټولنې لپاره ژوند کوي او زیار باسي چې د هغې سسټم

(Functionalism)

توافق وکړي. بیا د ذهن جریان او د بدن دستګاه ته پام راگرځوي او دا
 کوي چې دا دوه غوښتنې د انسان و سینه ده چې د هغې په واسطه
 او مرسته زیار باسي چې د چاپیریال سره موافق او ځانته انطباق وکړي.
 د دې عقایدو اساسي بېلګې او په خاصه توګه د داروین عقاید او ټولنپوهنه
 تشکیلوي او لومړی بنسټ یا فې بیولوژي (علم حیات) ته په فردي سلوک
 کې دیر اهمیت ورکوي.

د انسان د ذهن ترجیح او تحلیل استعجابي او علمي اړخ یې د جان ډیوی
 او د هغه د پلویانو، خاص نظر او عقیده وه. د دې پلار چې ارواپوهنه په
 دې برخه کې موقفه وي، په کار دی چې د نفسا فی جیار و له حریم څخه
 بهر شو او اړیکې یې د ټول مسایلو سره ته مطالعې لاندې ونیسو. د
 ژوندی مرجو داتو د بدن دستګاه اندازه کوي د انسان پیچلي جوړښت
 د طبیعت او نړۍ په پیچلي صحنه کې مطالعه او وڅیړو.

په مشخصه توګه د دې ښوونځي تدریس د پخواني کلاسیک ښوونځي
 سره چې د ورځې په اوضاع مسلط و په لنډه ډول داسې خلاصه کړي:
 لومړی تدریس یې دادی چې د عمل د اصالت ښوونځي پلویان نکه
 خرد گرایانو د عقل پلویان، داروایوهنې کارنده رولک د ذهن یا شعر
 د عناصرو په لټون کې محدود نه بری ه بلکه په دې عقیده وو چې نفسا
 عقل و پلټي او عصبي فعالیتونه د رواني هڅو اصلی ټاکونکي عوامل پتر
 فی او وایې چې د شعر یا ذهن یوه مهمه دنده په دې کې ده چې
 ژوندی مرجو د سره چاپیریال په توافق کې مرسته وکړي.

په داسې حال کې چې :

د جرېنت د ښوونځي پلويان لکه الماني وونت او انگليسي تېچنر د ذهن د محتوا يا تو جوړونکو عناصرو ته داسې پاملرنه کوله ، چې کاملاً يې د نفسا چارو په هکله ، ستاتيک^{۱۱} بحثونو ته کش کړل ، او دا بحثونو دوسره ورته په زېم پورې وو چې د ذهن يا شعور د ښا ميکه^{۱۲} برخه يې هيرن کړله او له څيرې يې څخه يې وغورځوله .

د عمل د اصالت پلويان په دې عقیده وو چې نفسي جريان بايد د ذهن د ترکيبونو لکه عناصرو په منظور ونه څيرل شي . بلکې څيرونگي په دې پيمه شي چې د انسان د ذهن او نفسي جريان عملي پايله څه ده ! د شيکاگو په پوهنتون کې د اصالت عمل د ښوونځي پلويان د نفسي چارو د جريان د عملي پايلو په هکله زيار باسي چې اروا يې چارې په طبيعي او رښتيني قالب کې وپلوي ، خو د کلاسيک ښوونځي پلويان چې د معض او رفي النفسه علم پلويان دي ، نفسي چارې له واقعي علم څخه جلا کوي . او دغه يوازې د څيرې او مطالعې موضوع گرځوي .

د دوه فکتې يې علم يوازې د علم په خاطر او علم د عمل پياوړې دوه ښوونځيو ښکاره او بارز توپيرونه دي .

د عمل د اصالت ښوونځي پلويان هر وخت دا پرېښته ليدنه کوي چې د نفسي چارو يې چارو جريان په طبيعت يا نړۍ کې څه په کار راځي او څه

(۱) Statics (۲) Dynamics.

گه ورځه اخستلی شو؟ غوتیچنر له دې پوښتنې څخه بیزاره واوښه
علم په حريم کې دا پوښتنه پرځای نه شمیرله .

خو جان دیري چې تربیتي نظر درلود ، ذهن یې همیشه د وروستی
پوښتنې لور ته ځیر و او تربیتي چارې یې دارواپوهنې پر اصولو کې
پلټل او په پای کې علمي ارواپوهنې ته متایل شو . دا مطلبونه د دې
دو ښوونځیو ترمنځ یو غټ توپیر و شمیرل شو .

د عمل اصالت ښوونځي پلویان عقیده لري چې په ټولو طبیعي
چارو کې دا استمرار حالت وجود لري یا ې دا استمرار حالت د محرک او
غیرگون ، عکس العمل ، ترمنځ د مقدم او موخر ترمنځ ، د ش رنډ موجود
او چاپیریال ترمنځ او داسې نور .

جان دیري د بدن او ذهن د اړیکو ترمنځ خاص نظریي او مسا
له په تازه رنگ تر بحث لاندې نیسي . د دیري په طریقه کلاسیک نظریه
د ثنویت ، د بدن او نفس په هکله له منځه ځي .

ذهني او جسمي تجربې دواړه مني ، خودهغه د منظم او ځانگړد
حوادثو په څیر یو له بل څخه نه پېژني .

د جان دیري په خیال د احساس او حرکت یا افکارو او اشیاءو
ترمنځ واټن وجود نه لري . نو هغسې چې په واقعي نړۍ د محرک
او عکس العمل ترمنځ واټن نه شته ، په همدې ډول د ذهن او بدن
ترمنځ واټن ته قایل نه و .

ادراک :

جان لاک دانگليس معروف پوه او تجربتي نظريې مخکښ دلوهرې
 کول لپاره اعلام کړه چې د انسان ذهن يا نفس لکه سپينه لوحه ده چې
 د شخص افکار او معلومات په هغه کې نقش او تصوير يږي .

لاک په دې هم معتقد دی چې د داسې معرفت او زده کړې اکثراً
 يوازې د تجربې له لارې حاصل يږي او بس . داسې تېلورې د ديوې په وږيو
 اثار کې ليدل کيږي . د ديوې په عقيدو زده کونکي خپله د ادراک
 وسيله ده او تجربې چې هر وړخ په لاس راوړي له يوې خواڅخه
 زده کونکي دنړۍ په واقعات او د هغو پرڅرنگوالي خبروي د هغو
 زده کړه او پرمه زياتوي او له بلې خوا هغه ته د تفکر عادت د نويو
 زده کړو لپاره ورکوي . په همدې خاطر جان ديوې « انسان ته مخلوق
 دعاوت وايي نه د عقل » .

جان ديوې د خپلې اروا پېښې له اصولو څخه د وسيلې په توگه په
 تدريس کې استفاده وکړه او په دې باور شو چې د زده کونکو د هغې
 جريان په هيڅ صورت د موجوده شرايطو او د هغو پايلو څخه نه شو
 جلا کولای . دا فعاليتونه هدفونه ته حير وي او پايلې ترې لاس
 نه راخي .

مخبر کلېډن خلاف د دغه نظر خبرې کړي . دې وايي چې «صرف تجربه» د نفساني
نړۍ او شعور اصلي ماده ده . صرف تجربه داسې تعريفوي : «دارنگانيزه
بې واسطه جريان له چاپيريال سره د تفکر مواد جوړوي .»

د ويليام جيمز په عقیده او واپاره بايد په لومړي سر کې عصب
و پېژني او د اعصابو د نسلي د فتل او انفعال په هکله معلومات ولري .
د عادت په مفهوم پوه وي . عادت داسې توجيه کوي : « د تجربې اثر د
اعصابو په سلسله د عادت بنسټ جوړوي او هره تجربه د انسان
سلوک ته بدلون ورکوي او د وروستي سلوک لاره اسانه کوي
او هغه پرانيږي .»

د ويليام جيمز د ارواپوهنې موضوع داسې بيانوي : « ارواپوهنه د
نفساني روحي ، ژوند علم دی . چې ځيني پدېدي او شرايط څېړي .»
د ويليام جيمز په عقیده پدېده ، دارواپوهنې موضوع ، طبيعي علوم
پورې تړي او مطلب يې دا دی چې نفساني چارې مستقيماً په بدن -
مخصوصاً د مغز دستگاه پورې اړه لري . دغه له نظره د بدن
د دستگاه ، د ذهني ژوند ، شوکاتو برابروي او دارواپوهنې د علم
مهمه برخه تشکيلوي . اوس نو د ويليام جيمز ارواپوهنه د علم الحيات
(بيولوژي) له دريځي ويني او شعور د هغې مرکزي هسته مشيرک
خو د شعور په داسې جريان چې د جريان څخه جلاوي ، قانع نه
دی او هغه نه مني . ويليام جيمز د شعور يا خوداگاهي د جريان
په هکله وايي : « شعور لومړی خصوصيت دادی چې د افروي جنبه

لري يا في هر فکر د فردی شعور جز دی .

دوهم خصوصیت یې دا دی چې تل په تفسیر او بدلون کې دی . له دې بیان څخه مطلب دا دی چې د نفس یا شعور په جریان کې تشابه ممکن نه ده . هغه وایي : هغه څه چې دوه کرته له نظره تیرېږي په بهرني څیز لپرېږي لري ، هغه دلیل چې جبین یې په اکرڅخه کې اقامه کوي دادی : چې هر نفسي جریان ، د بدن د دستگاه په خاصه توگه د اعصابو د سطح تابع وي . څنگه چې د اعصاب د فعالیت شرایط هر کت یو له بل سره توپیر لري او برابر نه وي . نو ورته (مشابه) بدني جریان هم نه ممکنه کېږي . نو په پایله کې نفساني ورته جریان هم غیر ممکن وي .

درېم خاصیت د شعور یا خداگامه چې ویلی م جبین د هغه یا دونه کوي هغه دا دی : چې د شعور جریان او د افکارو سلسله استمراریت او دغه استمرار موز حسن کوو . مطلب له استمرار څخه دا دی چې د خود آگاهی یا شعور جریان د ویشی وپ نه دی . د افکارو سلسله یوازې هغه وخت قطع او خود آگاهی متوقف کېږي چې زمانې واقع اتفاقاً واقع شي . د خود آگاهی د استمرار مطلب دا دی چې که د زمانې فاصلې له کبله د خود آگاهی جریان متوقف شي ، دهر بنیای یې څخه وروسته فرد احساسوي چې کولای شي خپل احساسات د خود آگاهی پخوانی جریان سره وصل کړي او دواړه برېښي سره و تړي .

د ویلیام جبین په عقیده د خود آگاهی څلورمه خصوصیه دا ده چې شعور یا خود آگاهی د درک وې مرضعاتو ته یا ملرنه کوي او هغه

ترخیرې او مطالعې لاندې ونیسي . راسته (۱۳۴۸ : ۷۴ - ۷۱)

ویلیام جمیز په دې باور دی چې دارواپوهنې موضوع تر دې هم
پراخه ده د وحشیانو ، اطفالو ، حیواناتو او لیونو او پوهنه م
په کې داخل دی .

ویلیام جمیز یونکه سنج پوه او علمي ذهن یې درلود او د علمي
طریقې پلوی وه نوموړې طریقه چې هغه یادوي د داخلي او باطني، طریقه
ده ، خو د وونت او تیخنو د عقیدې برخلاف چې هغوی به دغه طریقه
د خطا څه خالي بلله ، خو ویلیام په دې عقیده دی چې دا طریقه د خطا
امکان هم لري او ممکن ده چې خطا هم نه شي ، نوموړې دایودول
مشاهده شمیري . که څه هم ویلیام جمیز ته د تجربتي ارواپوه
پلوی نه شو ویلای خو په تجربتي طریقه عقیده درلوده . د دې سیستم اروا
پوهانو او پلویانو په خپلو څیړنو کې د تجربتي طریقو څه گټه پورته کوله د دې
صحت او اعتبار به یې په احصایې سنجایه او مستطی حد به یې لاس ته راوړ .
ویلیام جمیز « مقایسوي طریقې » ته په ارواپوهنه کې رواج ورکړ او
هغه یې په « باطني او تجربتي طریقو » کې وکاروله ، د ژویو ، کبچیانو او لیونو د ذهني
چارو مقایسه کار اسانه کوي . د دې طریقې صحت او اعتبار احتمالي وي او پایلو
تفسیر یې اسانه کار نه وي . د دې طریقې څه باید په پیرې څیرکه استفاده وشي . بلنه
موضوع چې د ویلیام په ارواپوهنه کې دیر ارزښت لري د بدن او روح تر منځ رابطه یادېد
او ذهن ثنویت دی ، دې عقیده لري چې دارواپوهنې کار له روح سر چې له بدن او واقعي نړۍ څخه جلا او
پورته او مابعد الطبیعه عالم پورې اړه لري ، نه دی . (پوره اثر ۸۰ - ۷۷)

پنجم خپرکی

دسلوک د اصالټ بنورنځی

د واپسن سکړکی نظریه :

جان بي واپسن (۱۸۷۸ - ۱۹۵۹) په ۱۹۰۳ کال کې د Ph.D ، شهادتنامه د شیکاگو له پوهنتون څخه ترلاسه کړه . واپسن یو امریکایي استاد او پوه دی . دی دسلوکی نظریې مخکښ او لومړی سړی دی چې د جوړښت له نظریې او د باطني او نفسي لریقي سره خپل مخالفت څرگند کړ . په همدې ډول د عمل د اصالټ له بنورنځی سره په هغه ډول چې ویلیام جیبر او د شیکاگو نورو ارواپوهانو معرفي کړی و مخالف و .

واپسن د تارانديک څخه ډیر کلک په دې عقیده و چې دارواپوهنې علم باید د فزیک او کیمیا د علومو پر اصول بنا او استواره وي .

د واپسن د نظریې پر اساس نه یوازې ذهن ، ذهنی او انتزاعیې مفاهیم په علمي څیړنې ځای نه شي پيدا کولای بلکې دارواپوهنې اصلي دندو سره هېڅ ډول اړیکې هم نه لري . ده په کلکه سره د انتزاعي او ذهني مفاهیمو سره مخالفت څرگنداره او په دې عقیده و چې په ارواپوهنه

(۱) Behaviorism . (۲) J. B. Watson .

(۳) Mentalistic concepts .

کې باید لکه تجربې علم موندې ، سلوک ملاک د عمل وي اوله عيني
 طریقو څخه په څیړنې او مطالعه کې استفاده وشي او هر امر چې محسوس
 او مشهود نه وي باید د اړواپړهني له متن څخه وایستل شي . یوازې هغه
 سلوک چې عيني اړخونه لري د اړواپړهني اصلي مریخ وگرځي . د هغه
 مطلب له سلوک څخه هر ډول عمل او غبرگون یا فعل و انفعال دی چې
 له ژوندې مجرد څخه سره وي . وایسې باید د سلوک اړواپړهني مخکې
 وپېژندل شي .

د سلوکې بنیونې له نظره انسان یا بل هر ژوندی موجود د غونډاګر
 سا زمان یا تشکیل په منزلت دی چې دا اختونګر او وګونګر تشکیل یا بې
 حسي او حرکتې " اعصاب او همداسې د فرمان وړ وګونګر او هدايت ګونګر
 دستګاو یا بې مغز " او نخاع " څخه جوړې او تشکیل شوي دي . دا خودکاره
 سازمان په سرزیدونکو (معده) او کنترولونکو (غډې) ، دستګاوو مجهز ګر
 نوکه ژوندګر موجود داسې توصیف شي ، نو دا هلیه نه یا نه کېږي چې بیا
 ذهني مفاهیم ورسره دي سروکار ولري . په واقعیت کې ذهن د انسان نه شي
 کېدای چې د نفساني ځانګړي و خاصیتونو څخه جلا او یو ماشين تعريف شي .
 آیا ماشين د نازک او لطيفو احساساتو څخه پرته اختیسي نشي او د تحلیل
 پمیدان کې الوتلی شي !

(1) *Afferent Nervous* . (2) *Efferent Nervous* .

(3) *Brain* (4) *Spinal Cord* .

نکه چي وويل شو، سلوکیان « داخلي او نفسا في طریقہ » او همدا سي شخصی
 وضع، حال او احساس في اساسه او ناسم گهني . وپيگي به ترگه که دوه -
 (شنايان يو بل سره روع يو وکړي نو داسي بوله بل څه پوښتي :
السلام عليكم ، څنگه يا ست ؟
 شکر ، ښه يم ، السلام عليكم .

داسي روغي د سلوکیانو او واپس نه نظره بي موي او دار واپوښتي
 له ارزښتونو ځالي دي . دا ځکه چې دا يو ډول داخلي او نفسا في موضع
 ده نو د نا مشهوره نفسا في او باطني حالتونو، پوښتل صحيح کار نه دی
 د دوی په عقیده روغي بايد داسي سر ته ورسيني :

السلام عليكم ، تاسي خو جوړ او ښه ښکاري ، نه څنگه يم ؟
السلام عليكم ، تاسي هم نو ښه او ښه ښکاري .

د واپس په عقیده خبرې کول يو ډول فکر کول دي چې په حسي
 او حرکتی سلوک استوار دی او داخلي او باطني حرکات د تفکر اساس
 دي . ډیر خلک په لومړنۍ فکر کوي ، ځيني خلک چې دخبرو په څنگ
 يا ضمن کې حرکت نه ښکاره کوي . دهنري د تفکر غوټې نښې دي
 هنري معتقد دي چې انسان په ټول ټولنه کې فکر کوي . په کوچنيانو
 کې ، فکر کول لومړی په لور او از سر ته رسيني . وروسته چې غوښتي
 په خپل او بچ بچ کولو او په پای کې چې لپښي نه په نامري او بې ژغره
 صورت سر ته رسيني . په دې مرحله کې تفکر په ټيټ او از او بې ژغره
 ښکاري . شماري نژاد (۱۳۷۰ : ۶۱۱) .

واٽسن دورانت سخت مخالف دی، هغه په خپلو اثارو کې د محیط
 کارنده بول ته د پرازنیت ورکوي او د نگر و عقلي شخصیت، اخلاقي
 قوانین او عاطفي تکون ته اشاره کوي. واٽسن غواړي وراټ ته چې
 یو دروني او غیر عيني امر دی د محیط پر پرتله چې مشهور اړخ لري
 پرازنیت ته او پې اهمیتته بڼه ورکوي. خون کافي علمي مدارک او
 تجربې په لاس راغلي چې واٽسن نه شي کولی خپله اراما ثابت کړي.
 واٽسن دوونت او نور و تجربتي پوهانو زیار دار واپوهني په
 هکله د "واقعي علم" تر عنوان لاندې یوازې په دې خلاصه کاوه چې دوی
 صرف د شعور کلمه د "روح" پر ځای چې یو فلسفي کلمه د قرون و
 سطی وه وپېژندله او نور څه اصمیت نه لري.

واٽسن وايي: "چې د سلوک د اصالت پوهنی، پلویان په نظر -
 ارواپوهنه د طبیعي علومو یوه برخه ده چې کاملاً تجربې او عيني وي
 او نظري هدف پې اټکل او د سلوک کنترول دی،" هغه وايي چې اوس
 د دې وخت بار سیدلی چې ارواپوهنه د شعور موضوع یوې خوا
 ته پریږدي، او ځان پر دې موضوع ونه غولوي. ولې
 چې دار واپوهني د مطالعاتو هدف د نفساني
 پراخي حالاتو څېړنه ده.

د واٽسن د پلویان په عقیده د جوړښت د اصالت او د عمل
 د اصالت بنیوي نیچي تر منځ تر پېر چندان روښانه نه بڼیښي ځکه چې
 د دواړو بنیوي څېړنې د احساس، ادراک، عاطفې، هیجان او داسې

ننډو مجردو مفاهيمو سره دې خود سلوک د اصالت پلويانو نور
 قهقرايي سپرونه کړي او داسې مفاهيم لکه شعور، نفساني حالات
 فکر، د ذهن محتوا، اراده، تخيل او تصوراتو پسې نه ولاړل او د هغو
 په ځای يې له داسې مفاهيمو لکه انگيزه، ځواب، عادت تشکيل او د
 عادت تلفيق څخه کار واخيست.

انگيزه هغه داخلي عواملو ته وايي چې د پارونې (برانگيختي)، او
 اضطراب سره تړلي او د فرد سلوک ټاکلي هدف ته رهبري کوي. دا
 تحرک او اضطراب د هدف تر رسيدو او د خاطراتو رضایت دواړو پرې
 لکه: لوبه، تنده، مينه او داسې نند.

واټسن په ۱۹۱۹ کې د نامتو پوهانو او مشاهده کوونکو تر گزار
 شاتو وروسته ومنله چې يو انسان کولای شي خپل شخصي سلوک
 ترکتني لاندې ونيسي او هم گزارش ورکړي. د بيلگې په توگه زه
 په ليکنه بخت پيم، حلقو کې لور دې او تو ديم او نور.

واټسن دخپل ژوند په شرحه ليک کې (۱۹۳۶)، داسې داخلي کتې
 چې شخصاً سرته رسولای وي ليکلي دي: ما استفاده وکړه... مانه
 غوښتل چې ترک يې کړم. ما د وجدان له مخې داسې فکر کاوه، زه تر
 اوسه هم په دې عقیده يم...

دا طبيعي ده چې د انسان په داخل کې د پريې ها دې واقع کړي
 چې له بهر څخه په عيني ډول د مشاهدې وړ نه دی، خراوس تړل داسې

،،، Motive.

حرکات لکه دامعا او امتشا حرکات، د بېلا بېلو غدو ترشح د بېلا بېلو عضلاتو خفيته او لږ انقباطات، عصبي تحريکات چې په داخل د اعصاب کې جريان لري کولای شو دا قول د سلوک تر عنوان لاندې رالړو خو دا حرکتونه باندني¹¹ او نيکاره سلوک نه جړوي، خو د باطني يا داخلي او پټ¹² سلوک اجزا وي دي .

د پټ ، سلوک د مفهوم په قبلو لوسره په واقعيت کې واټن له خپلې لومړۍ ادعا څخه چې هر مساله په اړه پرهنه کې بايد عملاً دکتې وړ وي ، تير شو او له بلې فلسفې له غوښتنې سره مل شو . يانې په اړه پرهنه کې بايد هر مساله په « بالقره » ، ډول د مشاهدې او کتنې وړ وي . اوس نو ټولې پديدې چې اړگانيم په داخل کې پېښې په پټ سلوک کې پېښې تېرې لري او په نظري لحاظ په فزيکي وساييس کېداي شي چې دکتې او روايت وړ وگرځي .

د واټن په کاروندي کې ، هغه څيزې چې هغه دحياتي اړواپهنه اړ کړچيانه په مکره سرته رسولې د پام وړ او با ارزښته دي او داوبلې شوې واټن د کړچيانو په تجربتي اړواپهنه کې يې نظريه او ممکنې پېر و . هماغسې چې وړت ويلي وو چې « د شهور يا خرد اکاډمي تجربې پېچلې مسالې دي ، بايد هغه په ساده حسونو او ازمايښتونو تجزيه کړو واټن هم عقيدې درلوده چې « سلوک پېچلې او عامضه مساله ده بايد په ساده واحدو دانگيزو اړواپهنو يا خبرتگرو تجزيه شي چې دې دواړو

11) Overt behavior 12) Implicit behavior

ته رفلكس واپي . همداسي واپسن ويل « غريزه او عادت هم له همدې
مقدماي رفلكسون تشكيل او تركيب شويدي ولي غريز نموني او
طرحي او نظم او ترتيب ارثي ده ، خو په عادت كې فرد نور پرمختللي
په خپل ژوند او تجربو كې كسب كړي دي . »

د واپسن په عقیده د سلوك او راپورته دمطالعي او تجربوي شرح
مشخصه طريقتي لري ، چې مشامده يره له دغو طريقتو ده . علمي
مشاهدې د وسايلو په مرسته او بي له وسايلو له مرستې امكان لري .
ان مړينه يو بله عيني طريقت ده چې كيداى شي د اروا پوهنې د تجربو
وسيله وگرځي . ولي بايد پام وساتل شي چې اروايي ان مړينې د دكا
وت اغهالاتو او يا ذاتي استعدادونو د اندازه كولو لپاره نه كارول
كيداى بلكې د سلوك د اندازه كولو وسيله ده . سلوكي اروا پوهنه
ان مړينې ، د عكس العمل زمانه د محرک په مقابل كې په كاروي .
محرک هر ډول تغير ته چې په طبيعي يا خارجي نړيو كې واقع اوحي
آخنده فعاليت ته شعوي ، ويل كيداى . بکه نور چې سترگه او يا زغ
چې غوږ تجربه كوي .

ان مړينې د حافظي د انمايسنت د پاره هم استعماليزي په دي
برخه كې د واپسن يو بله اړينگه وېس او دغه ملگرو د ان مړينې په
اساس د تداعي تشكيل ، حفظ او ضعف طريقتي مطالعه او تجربوي لاندې
ونږي . د حافظي په هاله تجربې او انمايسنتونو په دي عقیده باندې

(۱) Reflex . (۲) Stimulus .

چې حافظه په هېڅ ډول ذهني مسأله نه ده . يانې د سلوک د اصل دښتړنې
پاڼيان په دې عقیده دي چې حافظه يوازې تعبير د عکس العملونو ده
وروسته د تمرين له دورې څخه .

سلوکي ارواپوهنه انفعالات او تمايلات ، د بدن عکس العمل بولي .
د بېلگې په ډول که څرک ووايي « خفه يم » نو دې جېلې سره يې د بدن
وضع بدلېږي او غمخوښ معلومېږي . ښکاره ده چې دا د شرايطو او بدن
عکس العمل دی . دواړو له نظره دا ډول احساسات هم په هېڅ
صورت ذهني جېنه نه لري .

له پورتني طريقو سر بېره د څيړنو لپاره د بېه مهمه طريقه د سلوکي
ارواپوهانو لپاره د شرطي انعکاس طريقه ده چې د پاوولف او دهغه د
پاڼيانو له خوا رامنځته او پراختيا ورکړې شوې دي .

دواړو له نظره يوازې د زده کړې رېښه په شرطي انعکاس کې
نه ده نسبتې بلکه هيجانونه او عواطف هم يې ډول زده کړونکي عکس
العملونه دي .

دواړو په عقیده عاطفي عکس العملونه درې ډوله دي . چې نوم
عبارت دي له : ويرې ، غضب او مينه .

همداسې دواړو په عقیده لري چې شخصيت هم د تعريف وړ دي
او هغه د فرد د څراغونو او تمايلاتو مجموعه ده چې د عکس العمل په شکل
څرگندېږي . خلاصه دا چې د سلوکي ښوونې د کاساس څولاندې لامله

(1) *Conditioned Reflex.*

دي چې په همدې ډول تاكيد كوي .

۱- د انسان بدن بايد په دقيق صورت وپېژندل شي ، عضلات ، غدو
غرضي ، وينې او هورونو ته په هغه اندازه اهميت ورکول شي لکه
چې اعصابو ته ورکول کېږي .

۲- وراثت ځانگړي ارزښت لري . د دې ښوونځي پلويان په دې عقیده
دي چې ترلمې غړيزې او هيجانمنه د وراثت له مفولو څخه دي . د دې
پلويان وي ، غضب او مينه ذاتي او باقي مانده کسبي شميرې .

۳- په دې ښوونځي کې انسان چارو او همداسې روزنيز او عملي ډول ته خاصه پاملرنه کېږي .

۴- په دې ښوونځي کې د کوچنيوالي دورې ته ځانگړي ارزښت ورکول کېږي او
باور لري چې دا دوره د شخصيت په جريښت کې کارنده رول لري او
د زده کونکو د هملونو بنسټ جوړوي .

۵- د دې ښوونځي پلويان بدن ، لويه ميکانیکي مجموعه گڼي او د اجزاوو
اړيکې يې په اساني سره پيدا کيږي .

د دقيق څيړنې وروسته کولای شوله دې ښوونځي څخه لاندې په زړه

پورې او نړي موضوعات استخراج کړو :

- ۱- دارواپوهنې موخه بايد د انسان او حيوان د سلوک مطالعه وي .
- ۲- دارواپوهنې تعريف بايد « شعر » نه بلکې د « سلوک » علم وي .
- ۳- لومړنيو مفاهيمو لکه احساس ، ادراک او هيجان څخه ډډه وشي .
- او پېچلې يې داسې سلوک لکه محرک يا انگيزه ، حجاب ، زده کيږي او
- عادتونو کارول شي . دواړو په اصطلاح انگيزه او حجاب ته رفلکس وايي .

۴- دارو پوهې اصل باید په عيني اطلاعات استواره وي او د باطني او داخلي طريقې مخه ووهه و شي .

۵- د د روح ، د مفهوم په له منځه تارسره ، هغه ضد و نقيضه فریضې چې د جسم او بدن په اړوند مرچده وي له منځه شي .

سلوکي او راپېرمان باید مغز ته د يوه طلسم او يا سحر امينه وادي په شکل ونه گوري بلکې د اعصاب ، حواس ، عضلات او غدو د سنگورو تم پلار وگرځي . دا حکم چې د سلوکيان د پاره يوازې هغه قضیې او مسئلې چې په عيني ډول د مشاهدې وړ وي ، اعتبار لري .

دواپس له نظره سلوک يوه محيطي موضوع ده نه دماغي . يا په بل عبارت ووايم سلوک د ارگانيزم يو کلي فعالیت د چې په هغه کې مغز داندې لري چې حسي اعصاب او حرکتې اعصاب او عضلات يې بل سره پيوند او تړاو يې ټينگه کړي . په دې ترتيب حسي کمپيستم د عضلات سره هم اړيکه کړي په دې حساب سلوک يې حسي - حرکتې امر دی .

هغه هليه چې د مغز د نه سرته رسيدې يې له دې چې هغه د سلوک جن وگړو په ډول نه تر جبهه کيږي .

د سلوک علم د سکينز له نظره :

ب ، ف - سکينز ، (۱۹۵۴ - ۱۹۹۵) د نيسلوانيا په يوه ښار گوتې کې

وزين د اړ په ۱۹۵۱ کال کې يې خپله وکتورا په اړ وپوهنه کې د هاروډ له پوهنتن

Burrhus Fredric Skinner

خفه واخست.

سکین په څلور علمي تجربو کې دارگانیزم سلوک د وسیلې په توګه پېژني نو
 ځکه دغې طریقي او نظريې ته د سکین وسیله یې سلوک هم ویل کېږي او اول
 سلوکي نظریه په واقعیت کې د تارنډایک دارتبا طي اروا پوهنې او واپسن د سلوکي
 نظريې بڼه نومي څانګه ده . . .

تارنډایک سلوک ارتداعي د بدني او رواني، دواړو په زده کې کېموش
 بولي . اما څیرې یې د انسان په برخه کې ، دیره ماشيني بڼه لري او د رواني
 خصوصیتونو ترخفه خالي دي .

واپسن هم د انسان په هکله ماشيني طریقي څخه کار اخست او څیرې یې
 یې په ژوندی موجوداتو پېژني ترې وې .

سکین هم لکه تارنډایک او واپسن هوندې انسان ته د ماشین یا څښتن
 موجود په توګه کتنې او د هغه سلوک به یې قالبې او ماشيني تلقی کاوه . اروا
 پوهنه یې فقط د سلوک علم باله ، علم یې په استقرایي طریقته مطالعه کاوه د
 اروا پوهنې دنده بیان یې دا وه چې دارگانیزم د سلوک اټکل او کنټرول وکړي
 ده ځپلې څیرې محسوس او مشهور د سلوک ته محدودې کړې وې . د سکین
 لپاره هغه معلومات معتبره دي چې د مشاهدې له طریقته حاصل شي . د هغو
 اروا پوهانو سره چې په قدرت ، اراده ، احساس ، تصور ، سابق او فریزو
 بحث کوي ، مخالف دي .

د طبیعت او انسان اړیکې له علم سره

د سکین د علمي نظريې بنسټ دا دی چې په طبیعت او له دغې جملې څخه

د انسان په سرشت او سلوک کې نظم او ترتیب وجود لري. د علم دنده دا ده چې دا نظم او ترتیب په واقعي بڼه او صورت کشف کړي.

د سکینز په عقیده علم هغه قرانین څیزې او کشفې چې پر طبیعت مسلط دي له دې قرانینو څخه خبر تیا، نه یوازې زموږ علمي اټکل د پرمخ یو بلکې د دې سبب گرځي چې هغه عوامل او متحرکونه چې د دې پدید و د پدید ایښتو مسو جبات برابري، هم په ځینو تسلط او اختیار کې راوړي. دا امر هم په اروا پوهنه او هم په فزیک کې او کیمیا کې صدق کوي. نو له دې کبله انسان د قرانینو او د هغو د علمي سازمان له طبیعت په دې قرانینو کې چې په موثره توګه دخپل چاپیریال او نښه سره چال چلند کوي.

همدا سې سکینز عقیده د ولوده چې دا تصور دې ونښتي چې د بنیاد د سلوک توضیح، له علمي روش څخه پرته، خاصه فردي طبیعت اجباريک دا واپوهني متحرکین بکه د بل هر علم د متحرکینو غوندې باید د طبیعي واقعا توپه ډول توصیف شي د سکینز په اړه پوهنه کې تابع متحرک په هر موقعیت کې هغه سلوک دی چې له ژوندې موجود څخه تر ګڼنې او مستقل متحرک هغه محیطي شرایط دی چې هغه بالقوه (عکس العمل) سلوک حسابیږي. یانې په هر زمانې او مکاني هر موقعیت کې د شخص څخه په دې سبب معین سلوک رامنځته کیږي. تر څو هغه پایلې چې د محیطي شرایطو مطلوب دی منځ ته راوړي.

دا واپوهني قرانین بکه د نورو علومو قرانین صریح او روښانه دي سکینز دا محروفه خبره: «د چې آس د او بو سر ته راوستی شوی خو په اړه

چينو ٻي نه شو مجبورولي، ردوي - دي عقيدو لري جي ڊارواين جي د
 قانون پي اساس اوشد يدمجروبيت له کبه کولي شو جي اس او پي چينو ته
 مجبور کيو . په همدې قياس سره کولي شي جي پمانسان کي مطلوب سلوڪ
 مينخته راپو .

ممانسي جي به طبيع علمي کي مشخص قوانين په لاس راغي، سگهين -
 نياپ باسي جي په ارواين جي کي هم داسي اصول رامنخته کهي جي دانسان
 دسلوڪ دا اٽکل او کترو دل درجه په بنکاره توگه خرگنده کهي . سلوڪ پڙندو
 احتمالي سلوڪ خيري او هغه شرايط جي به هغه نظارت کري کشف کهي او
 دلازمو اطلاعاتي ٿر لولر له طريقتو د هغو خرابون د تکرار په هڪله جي پنوا
 واقع شي کولي شي دا احتمالي خرابون به هڪله په راتو کي زمانه کي نظر
 خرگندونه وکهي . د هجاب تکرار دا احتمالي خواب د پيڻيد و دليل دي .

د سگين په عقيدو دانسان له مهمو خصوصيتونن يرا دادي جي غرا
 ري پره شي دسلوڪ بنسٽي پي شه دي او کرم عوامل په دغه سلوڪ مرتز
 دي . د دي علونن پڙندنه او تحليل او تجزيه مرتز ته دا توان را کوي جي
 سلوڪ نوعه اٽکل کيو .

دسلوڪ په علمي تحليل او تجزيه کي هغه اطلاعات جي د تجربي له طريقتو
 لاسته راڻي د پيڻيدو احتمالي او د خواب د تکرار اساس او پا يه جريو کي
 خرد داسي پڙينتي په خواب کي جي ٻو ٻي مهم او په ٿرند کي يرا واپڻينو
 اونه شرڪولاي د تکرار په حساب يرا وڃي . لکه ازدواج ، طلاق ، کور
 اخڻته او داسي نور ، په داسي حالت کي شه بايد وکيو ؟

د سکینز ځواب دادی چې داسې سلوکمنه باید د هغو جبرونکو اجزاو د
محیطی تجربو او طبیعي جبر پر اساس تحلیل او وڅیړو. پارسا (۱۳۰: ۲۴)

څېر او سلوک رابطه د سکینز له نظره:

د سکینز او واپرمنه طبیعي جبر پر بنسټ استواره ده. د هغه پمعتقد
د انسان د سلوک علمي توصیف د قضیې پراخ او د فرد د آزادۍ فلسفه
د قضیې بل اړخ دی، دا دواړه ځانگړي بحثونه ایجابوي.

د بنیاد، د بڼې ادم، سلوک له علمي نظره د علمي جبر تابع او منځگړي
دي. په علمي جبر کې هر نظریه علت لري او دایوازې هغه د وک سلوک
دی چې کیدای شي څرگند شي.

سکینز په تاکید سره وایي هغه جبر چې د ماشین په کار کې موجود دي
د انسان د سلوک په هکله هم صدق کوي. نن دیر ماشینونه داسې جبر
شوې دي چې په یو وک د انسان له سلوک سره ورته والی لري. لنه دا
چې انسان ماشین د ځان په شکل جوړ کړیدی. علمي جبر د دې واقعیت
ښکارندوی دی چې چاپیریال لاد هغه موجود په بدلون او جبر بنسټ کې
چې هغه خپل چاپیریال ته بدلون ورکوي کارنده وک لري.

د سکینز په عقیده یوه (عالم، نکه بل هر وڅیړی غځندې محمول د
ځانگړی تاریخ دی او علم د انسان په پرمختگ کې دیر مهم او کارنده
نقش لري په ظاهره یا ضمه لري. خو په دې څرگند حقیقت اعتراف

«1) Naturalistic determinism.»

کوي چې لاپره او پوهان هم په مطلقه مانا آزادي نه لري. پوره د پديد
خط سير معنوي چې طبيعت تعين کړيدی جنکاره کوي او نشي کولی په هغه
مسير کې مدخله وکړي. نو په دې خاطر پوره د طبيعې چارو جريان او
دشوند په چا پيريال کې د انسان د سلوک توضيح ده.

سکينر د هارورډ او انډيانا د پوهنتونونو د استادۍ وياړ درلوده
په لومړني کلونو کې د دې نوي سببونو په رستاخيز کې د يادونې
وې مرستې کړيدي. په ۱۹۳۱ کې سکينر د سلوک د مطالعې لپاره يو پروگرام
د انمايننت کونکي له نظره وړاندې کړ، ده وويل، هغه کار چې انمايننت
کونکي کولای شي دا دی چې له پيژندل شويو انگيزوڅخه کار واخلي او
د ارگانيزم څر اېونه د دې انگيزو په مقابل کې ياد داشت کړي. په دې طريقې
توايزې چې سلوک د انگيزې - ځواب په اصطلاحاتو ترصيف او شرحه کړي.
سکينر وړاندېز کوي چې انگيزه - ځواب بايد په لويه مانا د رفلکس
تلقې شي.

دلخيزه او سنتي اصطلاحات سره سم رفلکس يوازې اکتسابي او غير
ارادي څر اېونه محدود و. خو سکينر وړاندېز وکړ چې د امحدوديتونه بايد
يو څرا ته شي او انگيزه - ځواب بايد د واحد يا يوه رفلکس په نامه ونومول شي
په دې مانا سره هر سلوک د واحد ونه او رفلکسونوڅخه تشکيل شوی وي.
رفلکس د اجسامو او سيستمونو هغه استعداد دی چې خپل مادي
بدلون سره د هغو اجسامو او سيستمونو چې له هغه سره مقابل عمل کړي.
مختصات په بل شکل څرگند او منځته راوړي. د ابل شکل معنوي او د

تصورات، احکام او انتزاعي استنتاجات په صورت افاده کيږي.

د سکينر په عقیده تجربه يي اروا پرهنه، دارلاينزم له مشهور او څرگند سلوک سره پيرستون او تهاولري او دسلوک داخلي ارباطي ميکاتيزم او همداسې په هيڅ وجه د فزيولوژي د رفلکس قوس او يا د عصب مرکزونو د سيناپس سره، سر و کار نه لري.

د سکينر په عقیده د ازمايښتي انگيزې سربيره، ازمايښتوني د تجربې نور شرايط او موقعيتونه هم گټور لري. د ازمايښتوني کار او دنده داده چې د ځواب د تابع متحول يا سلوکي متحول، او انگيزې مستقل يا تجربې متحول، او هم د نورو متحولونو سره د اړيکو څرنگوالي پيدا کيږي. په بل عبارت د ازمايښتوني قول کار دادی چې د دې فورمول اړيکې يا رابطه روښانه او څرگند کيږي:

$$R = f(S, A)$$

په دې فورمول کې R هغه شرايط او موقعيتونه دي د ازموينې له څراگترو ليري او په يوه څيړنه کې د تجربې متحول حکم لري. لکه د شخص سابق، ارثي خصوصيتونه، عمر او پخواني تجربې، د دې شرحې او بيان په اساس د ځواب بدلون د معلومې انگيزې (S)، او نورو تجربې شرايط (A)، تر تاثير لاندې وي او دسلوک قوانين جرمي د قوانين درياني په اصطلاح د تابع جنبه يا شکل لري او ترهغه ځاى معلومات او اطلاعات اجازه ورکوي درياني کمي وکميتي، جنبه يا اړخ لري.

تر دې ځایه د سکین په نظریه کې کوم نړی شوی نه و. نیایي د رفلکس نړی تعبیر وي چې د سکین په عقیده د انگیزه - ځواب ټول واحدونه په هغه کې داخل شي. نړی مطلب، هغې نړی او ساده معما امیزه جعبې پورې تړلی دی چې نړی د سکین د جعبې په نامه شهرت موندلی دی. دې نړی ازمايښت، هغه ظاهري خلا چې د پاډولون له شلې رفلکس او د تارندایک د فرضیې د ازمايښت و اشتباه، ترمنځ وجود درلود ډکه کړه او د داسې یوه پله، حکم لري چې هغه دواړه سره تړي او یا پېند وي.

د دې جعبې په وسیله زده کړه اسانه او ډیره چټکه وي خو هیرویل¹¹، یولن او بلې رفلکس دی.

له هغه تاریخ څه را په دېخوا ټول ازمايښتونه په دې جعبه سرته رسیدلي او د هیرویل رفلکسون پورې چې په مختلفو شرایطو کې سر ته رسیدلي تړلي دي.

دې ډول ازمايښتونه سکین ته د امکان وړ کې چې رفلکسونه په ځواب وړکوونکو او عمل کوونکو رفلکسون و ویشي.

په یوه ځواب وړکوونکي رفلکس کې، یوه معلومه انگیزه یو ټاکلی ځواب تمیز کوي او په عمل کوونکي رفلکس کې معلومه انگیزه وجود نه لري، خو د ارگانیزم له خوا ظاهراً یو انوماټیک او غیر ارادي ځواب ورکول کېږي. په دې ځای کې هم یوه داخلي انگیزه د بیلګې په توګه:

(1) Extinction (2) Respondents (3) Operants.

هر د، لوبزه، تنده او داسې نور وجر دلري خبر د ازمونکي له نظره معلومه
 انگیزه، نه وي، دا ځکه چې هغه انگیزه نه کار وي او هغه نه مشاهده کېږي
 پدې ځای کې انگیزه د ازمونکي له کتنه وړه بهی وي. په همدې خاطر د تجزيې
 متحول د حکم لاندې نه راځي. یا نې د ازمونکي کار یوازې د A له منځه
 سره وي. تابع چې په دې شکل په لاس راځي له دې ساده شوي فرمول

$$R = f(A)$$
 څخه پېروي کوي.

ښکاره ده چې ازمونکي، انگیزې منځته راوړي، کله چې مېزک هر څه
 هغه میله چې د غذا مغلفې پورې تړلې فشار وار دکوي. هغه انگیزې
 چې د دغې میلې له مشاهده څخه را پېرته کېږي، حیران ته ښکاره کوي چې
 په کم ځای کې فشار وار دکوي.

دا هدايت کونکي انگیزې دي او محرکه نه دي دا به عاقل نه وي
 چې ووايي، هغه وخت چې مېزک وږی وي، میله یا جبهه ځواب دفتا
 وړ کولو راوباسي. خو سکین زيار باسي چې دارگانیزم د داخلي وضعې
 له تعبیر څخه ډډه وکوي او یوازې هغو مسله سره چې د مشاهده او -
 حساب وي وي سروکار ولري. په همدې خاطر سکین وايي چې دا څراپ
 یا نې پرمیلې فشار، یوازې دارگانیزم له خوا ورکول شوی، یا دا چې دا -
 څراپ، د هغو انگیزو په واسطه چې د میلې او نورو شیانو څخه را پېرته
 شوی، رهنایي او هدايت شوی دی.

عمل کونکي فلکس بل خاصیت هم لري چې د هغه په تعریف کې نه ما
 یږي، خو د هغه په نامه کې پتې دی، دارفلکس د چاپېریال په مخ عمل کوي

نوله دې کبله د و سيلې "خاصيت هم لري . د سکين په جعبه کې دا عمل کوونکي
رفلکس د غذا په برابرولو تما ميږي .

خړاب وړکوونکي رفلکس لکه د پاوونف په تجربه کې ، ارکا نيزم د هغه
خه لپاره چې ممکن وروسته واقع شي ، لکه د لاپرو ترشح لپاره آماده کوي
شمعيلې تاثيرات نه توليدوي . خو چې دخړاب منخ يوه برخه دمخيط يا چا
پېږيال حساب نه کوي .

سلوک او رفتار غالباً د عمل کوونکو رفلکسونو څخه جبر شوي
او مطالعه د عمل کوونکو رفلکسونو شلې کيدو او ميريدو په هکله
احتمالاً بهترينه لاره او طريقه د سلوک د فهم او درک لپاره وي .
د سلوک او فعاليت په هکله مطالعه د هغه اکتسب ، هدايت
او ميريدل د تجربې او ازمايښت په اساس د سلوک بنور شې اساسي
موخه ده .

سکين دا تابيا او قصد نه درلود چې لپله او واپهمنه يوازې
مورنک او جعبې ته محدود کړي ، که څه هم هغه د اړوش دکار
د څيړنې لپاره اصلي او ممتاز ه لار گڼله .

د هغه په عقیده کولی شو چې دانسان لفظي او شفاهي
سلوک هم ، د شلې کيدو او تقويت د قوانينو لاندې راوړي .

(1) Instrumental.

شپڙم څپرکی د گشتالت بنوونځی

مکس ورتهايمر (1880 - 1943):

مکس ورتهايمر په المان کې وزينيد دکټورا يې په فلسفه او اروا پوهنه کې د وورټز بورډ له پوهنتون څخه په 1904 کال کې راخيسته او دخپل څيړنيز نتيجه يې په 1912 کې د فای¹¹ د پديدې په نامه نشرکړ او د شهرت موجب يې وگرځيد .

ورتهايمر دخپل د ژوند ملگر په مرسته چې کافکا او کهلر زمينه علمي څيړنې سرته ورسولې او د گشتالت دارواپوهنې بنسټ يې کينښود .
د گشتالت څرنگوالی او ارزښت :

د گشتالت اصطلاح په المان کې د وضعي ، شکل اوکل په مانا کارول کيږي او دارواپوهنې د دې رښتې اصلي عنوان دی . پيژندل شوی او دکلي سانمان تصور ته هم گشتالت وايي .

دا نظر چې له مشر کولای هر شی يا وضعه د مغزو اجزاو له کبله په ښه صورت درک او وپيژنږ ، نوکې فکر نه دی . دا ډول فکر او نظريه

(11) Max wertheimer

(12) Phi-Phenomenon.

(13) Kurt kafka

(14) Wolfgang Köhler.

په لومړني پړاو کې لاچرا د سترواچي نه ليدل کېږي او د فيلسوفانو او
 متکلمينو د هغه وخت د نړۍ او کایناتو د څېړنو او پېژندلو لپاره
 بهترينه لاره او طريقه د ابلاک، چې د خلقت کلي نظامونو او قوانينو ته په
 څېر وگوري نه د هغو اجزاوو او جړو ورتګر توکيو ته. د دوی په مقابل
 کې ځيني داسې متکلمين هم وو چې د عالم د نړۍ، درک او پېژندنه يې يوازې
 د هغو اجزاوو او جړو ورتګر عناصرو له طريقه ممکنه گڼله. دلته لومړی
 ډلې ته کړی شو د گشتالت د ښوونځي مخکښان او دويمې ډلې ته د اصالت
 د ساکنک د ښوونځي مخکښان ورايو.

په نفوسم پيړۍ کې د ورته مير هنر د هغه يو پوره د گشتالت په
 مکله قاطع او غوڅ نظر څرگند کي. هغه الماني ارنست ماخ (۱۸۳۰-۱۹۱۶) و.
 ماخ په دې عقيده و چې مادي او نفسي د رواني جهان په اصل کې يو دي
 خو اړوا پوهنه بايد هغه احساسونه چې د شخص لپاره او يا فزيکي واقعيت
 سره مطابقت، سمون او اړخ نه لگوي هم له پامه ونه غورځوي او تر څېړني
 لاندې ونيسي. هغه، دغه غير فزيکي احساس ته اړتيا لري احساس ووايه.
 د مثال په توګه که څرک درې نقطې د يوې پاڼې پر مخ وويني ممکن دی
 د هغه په ذهن کې يو تصوير د مثلث ترسيم شي.

په دې نقطو کې هيڅ نښه يا اثر د مثلث نه ليدل کېږي. خو د اړتيا
 احساس او يا د هغو کلي ترکيب له ليدلو سره داسې تصوير منځته راږي

کرسټیان فن امر نفلز^{۱۱۱} (۱۹۳۲-۱۹۵۹)، په ۱۹۹۰ کال کې د ماخ
 د افکارو په هکله په مطالعه او څېړنه بوخت شو. د هغه په عقیده په
 ادراک کې داسې څانګې لیدل کېږي چې د فزیکي محسوس او ظاهري اوسنا
 څخه اوچته او کارنده نقش یا رول په عهده لري. شخص زیار باسي چې
 مادي موجدات د کل په صورت او بڼه درک کوي یا هغه ته مانا او مفهوم
 ور وڅښي، هغه څه چې ویني، سازمان او نظم ورکوي او هغه ته معنا
 ورکوي. د دې دور پر هاند د نظر په اساس نړۍ ښوونځی په المان
 کې د گشتاتي کیفیت تر عنوان لاندې منځته راغی چې د گشتالت دار اوچت
 علمي بنیا د اوبنسټا یې کېښود. په واقعیت کې هغه څه چې په اوبنسټا کې
 دیر اهمیت لري، د رابېل په ادراک او پر هیدل دي چې د مانا داره سلوک
 سببګرځي. د اوسله یا امر دفاعی د پدیدې په وسیله په ښه توګه
 پیدا کولی شو.

د دفاعی پدیدې یا امر لارښوونکی حرکت:

څرنگه چې د دې څېړنې په پیل کې وویل شو. د گشتالت ښوونځی د وینا
 پر په علمي ازمایښتونو تحقیق وړمند. مختصراً په هغه ازمایښت چې
 هغه د حرکت د درکولو په برخه کې سر ته ورساوه. دا ازمایښت د
 گشتالت د ډیرو ازمایښتونو بنسټ وګرځید. د ورتایمر د همسر
 ازمایښت څخه یې دفاعی پدیدې ده. په دې ازمایښت کې حرکت په اسافه
 او ښه صورت درک کېږي. ورتایمر په دې تجربه کې د پروتکتور په

۱۱۱) Christian von Ehrenfels. (۱۹) Gestaltqualität.

واسطه د زمانې فاصله په تنظیم سره پر عمود او یو منحنی خط د سپینې
 پردې پر مخ اچره یا یې منعکس کاوه . د آزمایښت په پایله کې منحنی خط وایول
 چې که زمانې فاصله د عمود او منحنی خط د منعکسولو لپاره له $\frac{1}{10}$ ثانیه څخه
 ډیره وه ، لومړی عمود خط او بیا منحنی خط د پر دې پر مخ لومړي
 څو که زمانې فاصله له $\frac{1}{100}$ ثانیه څخه لږ وه دواړه خطونه په یو لیکه
 یا یې همزمان د پردې پر مخ لومړي . او که زمانې فاصله د $\frac{1}{10}$ او $\frac{1}{100}$
 ثانیو ترمنځ وي داسې احساسیږي چې عمودي خط پریځل ځان څرګندوي
 او منحنی معلومیږي . څرګنده شوه چې درک د حرکت د فضای پدیدې له
 دوو خطو او پرته مشخص زمانې عامل څه پیدا شویده . د اړوند
 په زړه پورې آزمایښت او د سینما د یو مخکې سبب او د کثافتاتو
 دارو پوهنې بنسټ وگرځید . له دې څخه څرګندیږي چې ټول حرکتونه
 چې د سیفا په فلم کې لیدل کېږي ، معلول د یو شمیر فلمونو دي چې
 هر یو یې د یوه حرکت خاصه بڼه ښکاره کوي . څنګه چې فلمونو په یو
 معینه زمانې فاصله کې یو بل پسې راځي نو لیدونکی حرکت وپني یا په بل
 جارت ادراک د حرکت کوي او په واقعیت کې خپله فلمونه ، پرته د یو
 حرکت تصویرونو بل څه نه دي .

د فضای پدیدې په نندو آزمایښتونو کې لکه دوه نندو یې نقلې چې
 له ۱۵ څخه تر ۲۵ سانتي مترو فاصله لري مشاهده کولی شو . د دې
 تجربې طرحه داسې ده چې دا نندو یې نقلې که په متناوب ډول سره
 د تیاره او رڼا ښانه شي بیا د یوې نقلې په ډول لیدل کېږي . همدلایې

که خپله سبابه گوتنه دوه م ساني مترو په فاصله دخپلي څخه لرې و نيسو او
 خپلي سترگې په تناوب ډول وازې او پټې کړو و به و ښوې زموږ گوتنه
 حرکت کوي . په داسې حال کې چې په عمل کې هېڅ حرکت وجود نه لري . دا
 او داسې نورې ډيرې بيلگې داړېکې او ادراک ترضيح کوي د امسالي
 د معرک - حجاب په اړواپړنه کې د ترجيه او تعبير وړ نه دي .

د شکل او کچې نقش د گشتالت په اړواپړنه کې:

څنگه چې د گشتالت ښوونې بنسټ په ادراک ولاړ دی او ادراک هغه
 دخت تحقق پيدا کوي چې عوامل يې لکه پاملرنه ، احساس ، پخواني تجربه
 او مانايي شرايط برابر کړي . خو ادراک په لومړي سر کې د تصوير " اوزيني " ^(۱)
 د حکي ، سره کلکې اړيکې لري لکه چې په نقاشي کې د ښه جسم او ښه ښکاره
 کيدو لپاره تصويرونه يا رسمونه په ښه ميدان او منظره کې تنظيم او
 رسوي . کافي د گشتالت د اړواپړنې طرفدار يا پلري عقیده لري
 چې همکې يا ميدان د تصوير يا شکل بنسټ دی او د شکل په څرگندولو
 کې کارنده رول او تاثير لري .

د گشتالت لارواپړنه دې دوو عواملو يا تصوير او زمينې نه
 ځانگړې پاملرنه کوي او زده کړه په اول قدم کې د دې دوو عواملو لپاره
 کوي . په حکي توگه زمينه تر ټول هغه څيزونه دي چې د شخص مادي او
 محسوس چاپيريال جوړوي په بل عبارت زمينه هغه شيان دي چې

(۱) Figure . (۲) ground .

تصویر ته په زمان او مکان کې، واقعي مفهوم ورکوي .

باید پاملرنه وکړو چې دگستالت په اړه پوهنه کې، ادراک د شخص په اند (مغزو یا طبیعي) رشد پورې اړه او پیوند لري . دورنجا یې په عقید ادراک مغه وضعه یا حالت نه دی چې ځانگړي اجزا و او پورې تړلی او د تجربو لپاره او واقعاتو مجبوره منځته راوړي . بلکه د وگړي اتشنايي له تجربو او د نمونو او طرحو، اصلي مفهوم او معناده .

جهان او نړۍ په دې علت وړک کېږي، چې انسان کولی شي هغه متناسب او هم آهنگه اعمال او حرکات چې د بیلابیلو اجزاو په واسطه مشخص کېږي، وپېژني او پوه شي .

نوله کبله کل له مجبوري د تشکیلونکو اجزاو وڅخه د پرمهیم او غټی دی . البته هغه اجزاوې چې خپل متمایز صفات او اعمال یې له اړونده کل څخه اخستی وي .

په دې شکل کې د تصویر او حکې را بڼه په دوه ډوله لیدل کېږي که گلدان څمکه تصور شي، تصویر به دوه نیمايي مخونه د پوهېږي وي چې د گلدان مخامخ دی . او که گلدان اصلي تصویر ومنل شي نو سپینه فضا به څمکه وي چې مرتب ډول موضوع بد لیدل شي

د گشتالت د بنوونځي قوانين

د گشتالت د اروا پرمان عقيدې لري چې په گشتالت يا هيات كل كې
 خاصه قوه يا نيرود موجوده ده چې مسايل په خاصو طرحو، شكلونو او
 ټاكلو قالبونو كې تنظيموي او د درك او بصيرت اساس او بنسټ
 جوړوي. په خاطر تشكيل او سازمان دې د سلوك او فعاليتونو د
 خصوصياتو څخه حسابيږي او له لاندې قوانينو څخه جوړ شويدي
 د تعادل د فراگيرۍ، جامعيت، قانون.

د گشتالت له مهمو قوانينو څخه يو د جامعيت قانون دې مطلب
 يې داده چې اروايي تشكيل او سازمان يا اوراكي تجمج، تل د كمال او
 شايسته كې خزانة ميلان لري. د دې قانون پر اساس زموږ حافظه
 او احساس او اوراگ نيرود او قدرت، طبيعي جوړښت ته متمايل لري
 چې د بايد او مطلق خير له اصل څخه متمايلت او پيرومي كوي. د دې
 قانون خصوصيتونه نظم و ترتيب، تقارن، ساده گي، تناسب،
 استوارتيا، پايه داري او داسې نور دي.

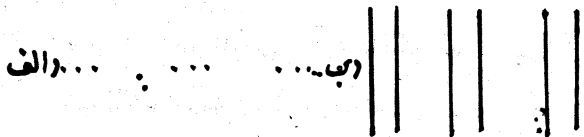
په اروا پرهنه كې نكه فزيك د تعادل حالت كارنده رول لري
 د جامعيت قانون بايد د تعادل قانون و نومول شي د نمونې په ډول
 كله چې مايع په نا همواره سطح كې واقع شي نو د تعادلې وضعي خوات

(1) Organization (2) law of pregnant.
 (3) law of equilibrium.

مخ اهوئي . په همدې قياس ، ناکامه شخص زيار باسي خو خپل نفسي
 تعادل بيا پيدا کړي . همدلې له نورو څخه بڅښنه خوارې يا بيا په
 از مړينه چې نه دي بريالي شوي ، شرکت کوي ، خو بريالي شي . او خپل
 تعادل او کمال په لاس راوړي . دگشتالت دنظريې پلويان دې حالت ته
 مطلوب گشتالت وايي .

دمجاورت قانون :

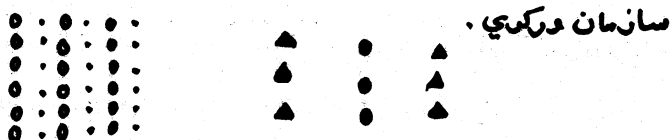
دمجاورت قانون ديره ميدان جوړونکي عوامل څرگند وي چې د
 څرديوالي په سبب يوبل سره يوه دسته يا ټاکلي قطارونه جوړوي . هر
 څومره چې دا واحدونه يوبل سره نږدې وي د هغو د تيار احتمال د بېر
 وي په دې قانون کې نه برانې مکاني فاصله او د عواملو نږديوالي د ځانگړ
 دستور د ايجاد سبب گرځي . بلکه دا خبره د زماني فاصلو په هکله هم صدق
 کوي ترڅو نه او الفاظ چې نږدې يوله بل سره ادا شي هم هېوتې مستقل
 واحدونه جوړوي او هغه الفاظ چې يوله بل څخه لرې بيا دا خصوصيت نلري .
 کافکا عقیده لري ، کله چې فاصله ديره وي هيڅ ډول وحدت د هغو
 ترمنځه نه چېرې نږې ، او که هر څومره د دوی ترمنځه فاصله لږه او بېر
 بل ته نږدې وي . نو په مشکل او ثابت واحدونه منځته راوړي .



په دې شکل کې نقطې او خطونه متشکل ودرجو چېرې .
 " Law of proximity .

د ورته والي (مشابهت) قانون :

د مشابهت په قانون کې د ځانگړي خصوصیتونو له کبله که شکل، رنگ، اندازه او داسې نورې لري، لکه لورې او پونه را منځته کېږي. خو په دې شرط چې د محابرت د قانون ضوابط په هغوکې حکمفرما او مسلط نه وي. په بل عبارت د مشابهت قانون سره سم هغه څیزونه چې د شکل او رنگ په لحاظ ورته او مشابه درک شي د مشخصو او ځانگړو لورېونو په حیث



، په دې تصویر کې ، ښي خواته د مشابهت قانون سرسم دایرې او مثلث نه او چپ خوا ته سپینې او تورې دایرې په عمودي ډول نه په افقي ډول ښکاري .

د پیوستون قانون :

د پیوستون په قانون کې دگشتالت او اړواړپه اړان زیار باسي چې څرگنده کړي چې د پیوسته سطح یا کومه شکل نه وضعه د خلاصو سطحو یا نا تمامه شکلونو په پرتله ، ثابت او مطلوب وي . دا خبره ښایي په دې خاطر وي چې پیوسته تصویرونه نسبتاً اسانه شکلونه جوړوي . پداسې حال کې دا تمایل وچېدلوي چې هر وخت چې نیمگړي شکلونه یا تصویرونه ، کامل کړي . د ساري په توگه ناقصه دایره ، دکمپلي دایرې په بڼه رسم کړي .

11) *the law of similarity* . 12) *The law of closure* .

حقيقت دا دی چې اوضاع ته ورکړل او یا د نقص له منځه وړل، انسان ته خرابي او رضایت ورپه برخه کوي. خو نا تمامه کار یا وضعه د ناروغۍ او خرابي اسباب جوړوي .

د فلک پیوستون قانون :

د فلک پیوستون¹¹ په قانون کې، هغه سازمان یا تشکیل چې د شکلونو یا د اشیاو ویوځای کید وڅخه منځته راځي او درک کيږي، هغه متقارن تصویرونه او زمينې دي. د بيلگې په توگه یو مستقیم خط تل د مستقیم خط په بڼه او دايره شکل تصویر د کابلې د ايرې په بڼه ادامه مومي که څه هم د نورو شکلونو احساس هم شته دی .

څرنگه د گشتالت له نظره :

د گشتالت په ارواپوهنه کې زده کړه دیره کلي هڅيات په توگه مطرح کيږي نه دا جزا وو د تحلیل او ترکیب په توگه .
په دې کې شک نه شته چې د هرې مسئلې په څېر نه کې پخواني نمونې او د اړیکو کشف او پیدا کول شامل دي او زده کړه هغه بدلون دی چې د نمونو او با مانا کلي په ځواب کې په لاس راغلي وي . د مثال په توگه کله چې زده کوونکی د یوې نورې مسالې سره مخامخ شي . نو پخوانو نمونو او نمونو ته مراجعه کوي خو د مسالې په حل کې مرسته ورسره و شي .

11) The law of good continuation .

په داسې زده کړه کې پرېکړې قاعده د قیاس په ډول د زد کړې اساس او بنسټ
گرځي او مطالب له هغه څخه کسب او درک کېږي .

څوکه نمونه یا بېلگه د زده کړې بنسټ وه یا يې ادراک او زده کړه د هغه څخه
کل ته رسیده او یا حاصلیده ، نو دې ته استقرایي طریقه وايي .

دگشتالت په شیره او طریقه کې ، د زده کړې اساس او بنسټ ، ادراک
بصیرت او مسألې حل دی . په دې طریقه کې زیار ایستل کېږي چې مسألې
ته دکل په توگه پاملرنه وشي ، اجزا او اړونده اړیکې یې وپېژني او نوضرې
مسئله حل کېږي . په دې لحاظ باید په زړه ورتیا وویل شي چې زده کړه دگشتالت
له نظره ، ادراک ، بصیرت او د مسألې حل سره تړلې ده .

د ادراک اهمیت په گشتالت کې :

ادراک یوه له هغو موضوعاتو څخه ده چې دگشتالت او پوهنې ځانگړې
پاملرنه ورته کېږي ، او عقیده لري چې زده کړه یې له درک څخه نه حاصلیږي
او ادراک هم هغه وخت تحقق پیدا کوي چې دا عوامل لکه : پاملرنه ، احساس
پژانف تجربه او د مانا زمینه ورته برابره کېږي . کلي بڼه تل د اجزاو څخه ترڅه
درک کېږي . دکل د ادراک څخه وروسته د اجزاو درک او پېژندنه اسانه
کېږي .

ددې اړوا پوهانو په نظر ، دیر خلک د هغو شیانو زده کړې سره
مینه لري چې دوی ته مانا او مفهوم ولري . په تجربه ثابتې شوي

(1) Deduction (2) Induction .

ده چې په پند و سترگو او يا طولي وار زده کړې نه يوازې داچې برياليتوب نه لري ژر هيرېږي. دگشتالت د ښوونځي يوه ارواپوه کتوناً دڅېر نوېرسته داسې نتيجه واخيسته چې زده کړې د پوهې او ادراک له مخې چټکه، انتقال او تطبيق يې په ورته موقعيتونو کې ډيره او د مطالبو بيا راپاډول اسانه وي. او که مطالب طولي وار زده شي، نارضا، بې مانا او ډير وخت نيسي.

د بصيرت (بينش) نقش :

دگشتالت د ښوونځي دارواپوهانو په عقیده په زده کړه کې بصيرت ډېر بنسټيز نقش او اهميت په هغه لري. ځکه ددوی په خيال زده کړه دنويو پېښو نوې پيداکول او يا ژر پېښو نوې تغير او بدلون دی. بينش هغه وخت حاصلېږي چې شخص دخپلو موخو اهداف، درسيو لپاره نه يوازې نوې لارې داستفادې، دمخپلې عواملو څخه، پيداکړي، بلکه دخپلو بدني امکاناتو دکارولو لپاره هم نوې وضعه ولټوي. په واقعيت کې دگشتالت په ارواپوهنه کې زده کړې دنوي بينش او ملتا پيداکول دي چې يو اکتسابي عمل شميرل کېږي.

د سلوک او زده کړې اړيکې :

دگشتالت دارواپوهانو په نظر هر ډول تغير او بدلون په فرد او چا پيريال او يا ډېرې دوو ترمنځ اړيکې ته ، سلوک ويل کېږي .

«ka.tona»

دگشتالت له مخې په نفساني سلوک کې هدف او ذکاوت (هروښاري) شامل دي، چې دې حرکت سره اړيکې نه لري. په دې نظريه کې نفساني سلوک په مستقیم ډول ښکاره او مشهور نه دی بلکې یوازې نښانې عمل دي. خو سلوک دې برخه کې کاملاً متفاوټ نظر لري. د دوی په نظر سلوک هر ډول عضلا محسوس فعالیت او دغدو تر شحات دي چې د بدن د غړو د حرکتونو په واسطه د اوښکو، خوړلو، لارو او یا داسې نورو حرکتونو پېژني، د تداعي نظره زده کړه او د مشهوره سلوک بدلون یې په سره تېلې دي. خو دگشتالت

د اپلویان وایي: د اسم نه دی چې ښکاره سلوک، زده کړې سره مترادف وگڼو د دوی په عقیده بدلون په بصیرت کې ډیر مهم دی، نو زده کړه د بصیرت بدلون دی. کورت لوین الماني پوه، چې زونکی او د امریکا استوګن، د ساحوي معرفت نظریه د محرک - خواب او هنداسې د تداعي کرانو د نظريې په مقابل کې وړاندې کړه او د دوی په مخالفت کې راپورته شو. دې پره د ساحوي معرفت نظریه دگشتالت د بصیرت په چرکات کې په نسبتېر بنسټ مطرح کړه. نسبیت یا نسبې اصل دا حرکت دی چې هیڅ شي په یوازې توپ، د اصلا

او ادراک وپه دی، مگر د نورو چیزونو په اړیناټ او اړیکو پېژندل کېږي د عبارت د امانا لري چې هر شی زموږ په ذهن کې، د تصویر او زمينې په حيث، له یوه خاص جهت او زاويې نه شکل مومي. په پایله کې نسبیت د فزیکي او عنیت له طریقه، بلکې په ادراکي او رواني لحاظ توصیفیږي.

(1) Kurt Lewin (2) Field or cognitive field theory.
(3) Relativism.

په دې ترتيب سره ارواښاد واقفيت عبارت له هغه ذهني طرحې او پيدا
 يښت څخه دى چې فرد يې له قوشني څخه ، د هواسو په مرسته په لاس
 راوړي . خپله هغه شي او چاپيريال يې پيژني او د کارولو څخه يې گټه اخلي
 ساحري نظريه پر دې فکر بنا شوې ده چې د انسان ټول روڼ

فعاليتونه په يوه ساحه يا ميدان کې واقع کېږي او دا ټول عوامل يو
 له بل سره په متقابل ډول اړيکي لري . په دې نظريه کې زده کړه -
 هغه نسبي عمليه ده چې فرد په کې نوي بصيرت يا پېښ کسبوي
 او يا دا چې په خپل پخواني بصيرت کې بدلون راولي .

په لنډه ډول ويلاى شو چې پېښ هغه احساس ، ادراک ، نسبت
 او پېوند دى چې ډيره وسيع مانا او مفهوم لري . د پېښ رېښتې مفهوم
 هغه احساس او ادراک دى چې انسان ته د ژوند په شرايطو او مو
 قعي توگه کې حاصلېږي .

په ټوليزه توگه ساحري نظريه ، د بصيرت وده او زده کړه
 او هغه بدلون ته وايي چې د ژوند د فضا په معرفتي جوړښت کې
 منع ته راځي .

د فرد مجسمي بصيرت او پېښ د ژوند د فضا معرفتي جوړښت
 جوړوي . معرفتي جوړښت د هغه پيدا يښت او ادراک په مانا ده چې
 فرد يې له خپل رواني ، فزيکي او اجتماعي جينوڅخه حاصلوي په داسې
 چاپيريال کې خپله فرد او ټول هغه اړونده واقعيتونه چې په مظاهرو
 اعتقاد او اميدونو پورې اړه لري ، شامل دي . نوڅکه د ژوند

د فضا، معرفتي جو پښت د ژبې د ودې، عرافتو، ټولنيزو اړيکو او سلوک په بڼه څرگندويي.

د ژوند فضا:

د ژوند فضا يوه کلې نمونه دهغو مشورو عواملو ده چې په ځانگړې لحظه کې په سلوک اثر اچوي او د فرد رواني نړۍ منځته راوړي. په کلې توگه خپله فرد او دغه رواني چاپيريال په کې داخل دي، مطلب د رواني چاپيريال فزيکي او ټولنيز محيط دی. د ژوند فضا کې هم مادي او فزيکي شيان او هم نما دي⁽¹⁾ او عيبي⁽²⁾، وظيفوي، روابط او اړيکي داخل دي. د ژوند په فضا کې نه يوازې هغه شيان چې په اوسني زمانه کې ادراک کړي بلکې داسې مواد لکه حافظه، ژبه، هنر، افسانه، دين، ټکل، او اميدونه شامل دي.

د رواني جهان مجموعه معمولاً د فرد د ژوند د فضالو گډو فضالونو څخه تشکیل شويد. دې رواني جهان کې ممکنه ده احکام او استعدادونه، شخصي معلومات او گروهې، تير او راتلونکي لاريد مجرد افکار او عيني شيان هم شامل دي.

لرین خپل اصلي فورم د ژوند فضا په هکله په دې ډول طرحه

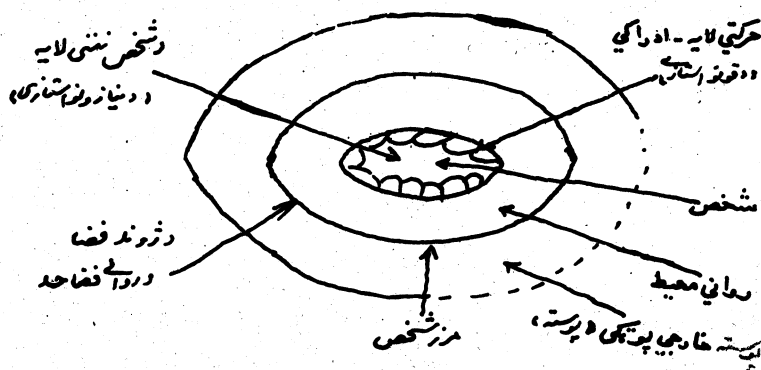
$$B = f(p, E) \quad \text{کوي:}$$

په دې فورمول کې B سلوک، f تابع، p رواني حالت او E رانځ

(1) Life space (2) Symbolic (3) functional.

محیط بنیې . د دې فوډمول په اساس د ژوند فضا له فر داودنه
 د خاص رواني حالت او چاپېریال څخه جبريږي . د دې مانا دا ده چې
 د ژوند فضا یو فعال او څرخند⁽¹¹⁾ ګل (مجموعه) دی ، چې د هرې برخې
 بدلون په نورو برخو هم اغیز کوي او هر بدلون ټولې وضعې پورې
 تړاو لري . په بل عبارت داسې یو کلیت دی چې د ژوند له مسئلو
 څخه یې ریښه اخیستې ده .

شخص او رواني محیط یې یو له بل څخه جلا او انحصاري حالت
 نه لري بلکې هر یو یې ، د ګل یخې درواني میدان یا د ژوند د فضا جز
 جوړوي .



پورته جوړېښت یو پوښکی د بهرني پوستې په نوم احاطه کېده . د
 ژوند د فضا خارجي پوسته ، څخه فزیکي او ټولنیز حالت د چاپېریال ته
 وايي چې فردي په هغه ټولګړي لحظه کې هېڅ ډول رواني حالت نه لري ، خو
 د درک نجایي قوه ، نېرو ، ورسره وي .

(11) *Dynamism*.

(12) *Foreign hull*.

د ژوند فضا له یو شمېر منطقي، مکانیز، اشیاءو، کارونو او ډول ډول سلوکونو چې هر یو یې ځانگړی ارزښت لري جوړه شویده. دا منطقي نه د مادي له نظره بلکې له معنوي جهته توصیفیږي او داسې ضالیته نه لکه سر تراوي، دوستانو کتنه، ډول ډول سرگرمیاو مسافرت او بیلابیلې پدیدې منځته راوړي. په زړه پورې مثبت نظر ښیي او ویره ونکې او بیزارونکې منطقي منفي ظرفیت لري.

شخص او د هغه چاپیریال چه یو وخت د ژوند په فضا اغیز کوي. د ماهیت او وظیفې په بنسټ یو بل سره تړلې دي. فرد، چاپیریال او د ژوند د فضا خارجي پر ستنه ممکنه ده په پورته هندسي شکل کې وسنودل شي.

د ژوند فضا په خاصه توگه پر رواني پدیدو ده. تړلې رواني حادثې لکه عمل کول، فکر کول، زده کړه، خوب لیدل، هیله کول او داسې نور فعالیتونه دي چې له فرد او چاپیریال څخه نه جلا کیږي او د ژوند له واقعیتونو سره کلک پيوند لري. لنهه دا چې د ژوند فضا یوه فني اصلاح ده چې د فرد ښې وضعې لپاره وضع شویده.

رواني چاپیریال

رواني چاپیریال هغه شی دی چې شخص د هغه له مادي او ټولنیز چاپیریال سره تړي. په دې اساس رواني چاپیریال هر امر او مانا او موقعیت دی چې له شخص څخه بهې او د هغه له کبله شخص کولای شي

خپل رواني حالتونو ته بدلون نه وړکړي .

فزيکي چاپيريال په کلي توگه مادي وسايط او شرايطو ته وايي چې

شخص يا شي په کې شامل دی . اما تر اوسه چاپيريال هغه اوضاع او حال دی

چې دشخص اطراف او چاپيريال يې نيولی دی او په هغه کې نظرونه او گروهي

ديوي تولخي يا يرمليت شامل دي . که څه هم فزيکي او تر اوسه چاپيريال د يو

گروپ د افرادو رواني محيط له پاره زمينه او شرايط برابروي خوبيا

هم په ځانگړي توگه د گروپ له رواني محيط سره ښکاره توپير لري .

ديکي په توگه په يوه ټولگي کې د زده کوونکو فزيکي چاپيريال ظاهر او پر

دول ښکاري . ولې د همدغه رواني چاپيريال له يوه سره توپير لري . په

دې مانا چې ممکنه ده يوازې په کورني جسم يا په هغه کې حاضر وي اما

رواني حضور ونه لري . يادگار : ۱۳۷۲ : ۱۳۳۲ .

هرگز وجود حاضر غايب شنننده ای

من در میان جمع و دلم های دیگر است .

سعدی

اړوم څپرکي

د روانکاوي ښوونځي

کله چې د عمل د اصالت ښوونځي په امريکا کې جوړې شونو په اروپا کې
 د رواني تحليل تر عنوان لاندې ښوونځي رامنځته شو. که څه هم د دې
 ښوونځي بنسټ فرويد کيښود، خو شارکو، او ژانه فرانسوي پوهان
 په خپلو څيړنو سره د دې ښوونځي په رشد او پراختيا کې ستره ونډه
 واخيسته. ادلر او يونگ په اول سر کې د فرويد سره هم عقیده
 و، خو وروسته تر يو وخته يې د فرويد سره د نظر توپير پيدا
 شو، خو د دې ښوونځي د پراختيا په برخه کې يې ونډه درلوده.

فرويد (۱۸۵۶-۱۹۳۹) د رواني تحليل د ښوونځي رهبر، طبيب
 اروپا پره، د اعصابو متخصص او په عين حال کې فيلسوف او انسان
 دوسته عالم په دې عقیده و چې هرڅه چې د انسان په هکله ويل کيږي
 بايد په علمي توگه وڅيړل شي. فرويد د ارواپوهنې موضوع او
 طريقې ته بدلون ورکړ. ده په اروپا پوهنه کې د احساس، ادراک، افکر
 او ذکاوت پرځای د هغو داروايي جريانونو پر بحث وڅيړو چې مبهم
 شعور « ناخود آگاه ذهن » يورې مربوط و، پيل وکړ. ده عقیده

(۱) Psychoanalysis (۲) Charcot (۳) Janet.

(۴) Adler (۵) Jung (۶) Freud.

در لوده چې د داسې څېړنو او مطالعاتو لپاره ازماينېتې طريقې يا لابراتوارې کار او همداسې باطني مطالعه "مناسبه نه ده بايد بله طريقه وکارول شي .

فرويد عقیده در لوده چې بايد د ټولو رواني بې نظميز او تصادفي منع دشعور په ناخود آگاه برخه کې وپاتل شي . د دې منع د کشف لپاره هغه د « خوب د تحليل او د مريض د افکارو د تستسلس » له طريقې څخه استفاده کوله . فرويد د ناروغانو د علاج په ضمن کې داسې ناروغان سره مخامخ شو چې د جنسي ناراحتيو د بې په هکله او يا د هغو تجارېو په هکله چې دوی درلودې ، شرمېدل د همدې اصل له مخې فرويد جنسي تمايلات چې په کلي توگه ، ميل جنسي اولدت دی ، د افرادو د کړيو وړو محرک باله . غږيد د بې پام ساته چې د جنسي تجارېو يا ډول ، تذکر ، اسانه کار نه دی بايد ناروغانو سره مرسته وشي چې دا تجربې بيا په خاطر راوپي اوله دې طريقه نظم او روحي آرامتيا مجدداً کسب کړي . د تيرو واقعاتو بيا زيا ډول او ذهني يا شعور په اگاه يا د وينا نه برخه کې وارول ، د شخصي دکيو وړې د کنترول او ډاډوايي بې نظميز دخلاکوون لپاره ، ديره بڼه وسيله ده .

فرويد به له وگړي سره مرسته کوله خو شاته وهل شوي تمايلات خاطرې يا حافظې ته راوي ، هغه زيار ايسته څو داسې فرصتونه برابر

۱۱) In the Specimens

کړي چې فرد په آزاده توگه څه چې به خپل ضمير، وجدان او ذهن کې لري، بيان
 کړي او په دې ډول وکولای شي د ناراحتو منبع او رېښه پيداکړي. فرديت
 به د هغو تجربو يا تمايلاتو چې شاته وهل شوي، د پيداکولو لپاره وقلع
 د وړکتوب تر دورې تعقيبوي، ځکه چې هغه په دې عقیده و چې منشأ د
 دېو ناراحتو چې شاته وهل شوي د ما شومتوب په دوره کې دی.

فروید په دې نظامو د منبع د کشف لپاره، د خوبونو د تحليل او تعبير
 له طريقې څخه کار اخيست. هغه په دې باور و چې به خوب کې شاته وهل
 شوي تمايلات په بله بڼه څرگندېږي. د فروید په نظر د جنسي وقایعو د
 مطالعې لپاره کولای شو چې له تاکلر نشو (علاچي) څخه استفاده وکړو
 هغه په جنسي نښې د جنسي وقایعو وسیله بلله.

فروید عقیده درلوده چې جنسي غريزه لومړی خړی ته متوجه وي
 د خړی خوږول یا حرکت په کې جنسي کې د لذت سبب گرځي. بیا وروسته
 د تجربیات د ډول محل ته پام گرځوي او ما شوم ډیولر کې چې خوند
 اخلي، په تدریج سره جنسي غريزه اشیا او اشخاصو ته پام گرځوي
 په کې ډول کې ما شوم ډیولر او پور له جنسي خوند پورته کوي.

لکه چې وویل شو فروید عقیده لري چې د ذهن یا خبره برخه
 د اشیاو په شتون کې کارنده ونډه لري. د هغه په عقیده د ذهن
 یا خبره برخه مریز د تجربې نښې سره سره په طبیعي او تریکي اندازې
 مو پرمخه وضعه خپروي. خو ډیر قومي عوامل د ذهن یا شعور په
 ناخود آگاه برخه کې دی چې په کې پو او افکار وپور و اکمني لري.

له ډې کبله د سلوټ د پر هيد لو پياوړه بايد د دې عواملو، کشف ته مخاگرې پارلرڼه
 وشي. دا عوامل د ځينو تما پلا تو د شاته ره طوله کبله، د شخصيت په نا
 اگاه برخه کې فعاليت کوي او د ډېر وځن عادي سلوټونو، منشا او منبع ده
 د شاته وهلو د توضيح لپاره با د انسان د شخصيت جوړښت د فرويد
 له نظره مطالعه شي. احمد اردو باري د ۹۱-۹۶.

د دې بحث پايله داده چې دروانکاوې اساسي عمل دادې چې په
 ناروغ کې امکان د خود اگاهي له ناخود اگاهي څخه مخه راوړي.
 ځکه چې نېمايي علت د ټولو ناخوالو په تړلزل د شخصيت کې دې
 چې له ناخود اگاهي څخه سرچينه اخلي.

د شخصيت جوړښت د روانکاوۍ له لارو څخه يوه لويه برخه ده. د شخصيت جوړښت د
 دې په پرتله د شخصيت جوړښت د روانکاوۍ له لارو څخه يوه لويه برخه ده. د شخصيت جوړښت
 د روانکاوۍ له لارو څخه يوه لويه برخه ده. د شخصيت جوړښت د روانکاوۍ له لارو څخه
 يوه لويه برخه ده. د شخصيت جوړښت د روانکاوۍ له لارو څخه يوه لويه برخه ده.

Dr. Robert C. R. (1978) ...
 Dr. Robert C. R. (1978) ...
 Dr. Robert C. R. (1978) ...

اتم ڇپرڪي

ڌار واپوهني دريم قوت

ددې ارواپوهني بنسٽ ائين ڏوٽي هريو ڪارل راجز⁽¹⁾، مازلو⁽²⁾، رالوي
الپورت⁽³⁾ او نوزدي جي پڇلو ڊول ڊول ڇپڻو و توانيدل جي ددي نوي
پديدي لاره جي دار واپوهني دريم قوت⁽⁴⁾ نموني اوانه ڪري .

هيومنيزم : ر انسان مينه يا بشر دوستي ،

هيومنيزم⁽⁵⁾، انسان مينه يا بشر دوستي ڊين اوڊن تاريخ لري
جي لرغوني زماني ته ور سيني . خوشون او ان پي به شلمه پي پي ڪي
ڌان بل سارتر⁽⁶⁾ نه خواه هر بل وخت خه انگازي وڪري . هغه خه جي په ڊي
برخه ڪي ڊي فيلسوف ته ارنهنت لري ، موجوديت يا هستي⁽⁷⁾ پڙندنه ده .
په ڊي فلسفي نظريه ڪي فرد ازاد ڊي جي پڇله خيل موجوديت او ڌڙوند
لاره او طريقه وٽا ڪي . سارتر دگشتالت دنيونجي هغه پديده جي ڊڪل پير

(1) Rogers, C.R. (2) Maslow, A.H (3) May, Rollo

(4) Allport . (5) Third Force (6) Humanism.

(7) Sartre, Jean-paul. (8) Existentialism.

(9) phenomenological.

بنا استواره وي په ارواپوهنه کې معني او اهميت ورکړي. د هغه په عقیده
 حيات کل هغه وخت درک کېږي چې فرد ازادانه، دمیل او اختيار له
 مخې د يوې واحدې، مجبوري په شکل، د چاپيريال په ارتباط عمل وکړي.
 دسارتر د بيان د يو مشهور دی چې وايي «زه د خپل ځان انتخاب يم»
 پورته عبارت د هغه، مقصد په دې مکه څرگند وي. داکليت هم د ازادۍ
 مسووليت، واقعيت او قدرت الزام لري.

الپورت د يو معروف ارواپوه هم په دې عقیده دی چې «مستي»
 يا د «وجود اصالت»، د انسان د ژوند شرايطو ته مانا او ژورتيا ورکړي
 او د لومړي ځل لپاره د «بشري ارواپوهنې»، د پرمختگ لپاره لاره پرانيږي

بشري ارواپوهنه :

بشري ارواپوهنې د «موجوديت فلسفې»، ته په پاملرنې سره
 د يوې څيړنې سر ته رسولي او له سلوکيا نه سره يې د مخالف دريځ
 غوره کړي. د دوی په عقیده «د مشهور سلوک طريقه نشي کولای د
 انسان سلوک د لابراتواري حيوان د سلوک په اساس توصيف کړو»

په واقعيت کې هماغسې چې جان ديري د شلمې پيړۍ په پيل
 کې دست پرستانو پر ضد قيام وکړ او د هغه زمان د زده کړې نظام
 يې تر انتقاد لاندې ونيو او هغه يې نا توان، خيز مرثرو او صرف
 لمبايشي وښود، د شلمې پيړۍ د دوهمې نيمې يې بشر د وستان هم
 د سلوکي پوهنې د پلويانو په مقابل کې را پورته شول. او اعلام
 يې کړه چې د دوی طريقي بشري ټولنه يې روحه او بې محتوا کوي،

او لاممکنه ده چې د درېیمې نړیوالې جګړې موجدات پرې کړي او بشرکې
 تعلیمونه وکړي، او همدا سبب د اې. اې. اې. په ګڼو ګڼو کې چې یوازې سلوک ته
 پاملرنه، انسان د طبیعي علومو د اصولو پر اړیکو تابع ګرځوي، او دا
 نیکارو تېری او ټیټوالی، د نوي او فعال انسان په اړه د ژوند او طبیعي ځای
 او پایلې پرې پرته د انسان شخصه اړیتوب بل څه نه دی. نو ځکه د سلو
 کې طرحو کارول د انسان په مکتبه، ناروغ، نامناسب، خام او طبیعي
 دی. د تجربې علومو طریقه یوازې د سلوک مخه محسوس اړخ -
 مطالعه او څېړنې، څو د متفاوتو شخصیتونو، پیچلو اړیکو او ژوندیو
 نه شي مشخصولی.

بشري اروا پر هماغه تجربې څېړنې سره مخالف نه دي، څرګندې
 علم او پوهه څرګندې چې انسان په صورت کل سره مطالعه کړي، او
 وکولای شي په اطمینانې پر هغه او نوي او جامع طریقه انساني
 واقعیت روښانه کړي.

له نفساني او رواني نظره هم لازمه ده چې د ورځني حوالو
 او پدیدو ته لکه تجربو، احساس او ادراک، مانا او د انسان خلق
 او څرګند ته هم پاملرنه وکړي. د داسې مسئلو څېړنه نوي فن
 او طریقه ته اړه لري چې د طبیعي علومو په ضابطه کې وجود نه لري
 د دې بیان تر څخه دا پایله لاس ته راځي چې:

په بشري اروا پر هغه کې اصلي ټکي دادی چې هر ماشوم ذاتاً
 حائل او واقع بین دی. که د عقائدو له مداخلې پرته هغه ازاد او

خود مختاره پر ښودل شي خپل ظرفيت سره سم پرمختگه کوي. په دې مانا چې فرد هغه څه چې بايد زده کړي د پرمسوليت يې پخپله غاړه اخلي. نو بايد ازاد او په خپله رهبر وي.

بشري اروا پرهنه افريننده گي، هنر دوستي او خيرخواه گيکيا وي، تم خاصه ياملرنه کوي. که زده کړې په نظام کې دغه مناسب شرايط برابر شي او زده کړه په خپله خوښه او رهبري سر ته ورسېږي او د زده کړې چا پرېال يې له وپړې او ترهې څخه اجبار شي، سالمه او روغه فضا را منځته شي او فرد د ژوند له حقايقو سره آشنا او مطابقت پيدا کړي، په ارزښتناکه علمي ازمايښتونو او تجربو لاس پورې کړي. پورې همدا طريقتي دې چې د افرادو لپاره که ښوونکي وي که زده کوونکي مدبر وي يا مسول د زيار او تجربو له کبله د پرمختگ او لوړتيا لپاره بهترينه زمينه او فرصت برابر وي.

د بشري اروا پرهنې له نظره د يوه پرمختللي امزشي نظام نهايي مرغه داده چې ازمويني او په کار راټولگي افراد وده او روزنه ورکړي. دا هدف په لاس نه راځي خو چې په سرچرده تربيتي او روزنيزو طريقو کې بدلون رانه ووستل شي، ځکه چې د اموزشي نظام هدف له ورکون څخه تر عالي تحصيلاتو پورې بايد د ټولني په خوځند طبيعت، پر تحول او بدلون، نه سنتي ښکون او تحجر استواره وي. په دې نظام کې بايد داسې

داسې فضا ل منځته شي چې د فرد په پرمختګ او وده تمامه شي.
نوبت او ابتکار د ویرې موجبات برابر نه کړي. بلکې دغه له
ابتکاري توان او استعداد سره مرسته وکړي.

نوڅکه یوازې اساسي او صحیح بدلون د ښوونې او
روزنې په نظام کې کولای شي چې دنني فرهنگ غوښتنې او اړتیا
وې پوره کړي.

اوس نو که خپلې بقا او دوام سره مینه لرو باید د ښوونې
اورونې هدف د زده کړې تغیر او بدلون ته معطوف کړو.
ددې موخې په وسیله یو تریه شوی انسان زده کوي چې
څنګه زده کړه وکړي. او دا هم ورته ثابتېږي، چې هر
ډول معلوماتو سره ځینې اشتباه ګانې هم تېلې وي. خو
کمال دا دی چې تېروتنې کمې شي.

په واقعیت کې څیرې او د نويو معلوماتو راټولول داښه
لار ده، چې د زده کړې او زده کوونکو د وضعې بهتري
او ښه والی تضمینوي.

« Learn how to learn. »

أخونه

اتوکلاین برگ ، روان شناسي اجتماعي (مترجم : علي کاردان) ،
شرکت نشر اندیشه ، با همکاری مرسه انتشارات فرانکلین ،

۱۹۵۴ ، ایران .

اراسته ،

احسان طبري ، بنياد آموزش انقلابي ، ۱۳۵۰ .

پارسا ، محمد ، روان شناسي يادگيري بر بنياد نظريه ها ، مو

سه انتشارات ، چاپ رودكي ، ایران ، ۱۳۷۲ .

شعاري نژاد ، علی اکبر ، روان شناسي عمومي .

سياسي ، اکبر ، مباني فلسفي ، وزارت آموزش و پرورش ،

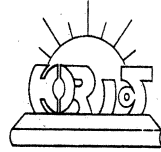
شرکت سعادي طبع و نشر کتب درسي ، ایران ، ۱۳۴۵ .

دودث ، مکتب های روان شناسي (ترجمه : رضا بهرامی) ،

۱۳۴۸ .

الكتب المختارة:

- (1) James, w. *The Principles of psychology*
1990. N.y : Holt.
- (2) Hilgard, E. R. and Brown, G. H. *Theories*
of learning. (3 rd). Newyork. Appleton
century. Croft, 1966.
- (3) Lewin. kurt. *principles of Topological*
Psychology, Newyork. McGraw Hill. 1936.
- (4) Rogers, clark R. *Freedom to learn* columbus,
ohio. Charles E. Merrill Publishing Co. 1969.
- (5) Rogers. clark. R. *Freedom to learn*, columbus. ohio.
- (6) Skinner. B. F. *Science and Human.*
Behavior. 1953.
- (7) woodworth. R. S.



د ختيځ د بيا رغونې اداره (کور)

Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)

د ختيځ د بيا رغونې ادارې (کور) د خپرونو څانگې تر اوسه خپاره کړي دي:

۱. د سند باد پېښې، د ماشومانو لپاره په زړه پورې مصورې کيسې
۲. د طرابلس زمريان، د ليبيا په مظلوم ولس د ايټاليايي يرغلگرو د ظلم انځورونکې قصه
۳. ولسي ملغلرې، د پښتو متلونو او ولسي قصو مجموعه
۴. لنډې، د ۲۰۰۰ په شاوخوا کې لنډې، راټولونکې سیداکل غزيبيار
۵. د خوب نړۍ، خوب د ساپوهنې له نظره
۶. د سيني ناروغي او توبرکلوز، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۷. تشخيصي راډيولوژي، د طب د زده کوونکو او ډاکترانو لپاره طبي کتاب
۸. جراحي اعصاب (جلد اول)، کتاب طبي برای محصلين طب و ډکتوران جراح
۹. رهنمای عملي کاربرد دواها، کتاب رهنما برای نسخه نویسي درست ادويه اساسي
۱۰. د کمپيوټر اساسات، ويندوز او کمپيوټري محاوره د کمپيوټر په اړه بشپړ معلومات
۱۱. The Ethenic Composition of Afghanistan
۱۲. اوبښکې د ښو په سر، د ډاکتر محمد يونس بروت شعري ټولگه
۱۳. رهنمای عملی طبابت اطفال
۱۴. د جزا قانون شرحه، لومړی کتاب، د کلیم الله ملکزي ليکنه او څېړنه
۱۵. د درملو د استعمال عملی لارښود، ډاکتر مالتې وان بلومردر
۱۶. د اپينو لار، تاريخي قصه، استاد عبدالغفور بربینا
۱۷. د اروا پوهنې ښوونځي، د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي درسي کتاب

چاپ ته چمتو:

نغورې او نغوټې (ولس نامه)، لطيف جان بابي

د خپلو کتابونو د تصحيح، ټايب، ډيزاين او چاپ له پاره زموږ سره په دې ټیټو په تماس کې شئ:

Dr. M. Farid Bazger

G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan

Tel. +92-91-841280, 845637, 45504 یا 844202 Fax. +92-91-841089

E-mail Dr Farid Bazger: ora.peshawar@altavista.net

او يا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway

Phone: 63875971

Fax: 63875971

E.mail: bazger@c2i.net, Website: <http://home.c2i.net/dawat>

ARTIC
B
6.40
HAK
8865
cop-2



Ministry of Higher Education
Kabul University
Faculty of Education

SCHOOLS OF

Psychology

Prof. Gul Rahman Hakeem



Published by: Khatiz Organization for Rehabilitation(KOR)

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**